

СЪВРЕМЕННО ПРАВО

3' 2006

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

Стоян Ставру — Правни отношения във връзка със загубената и намерената вещ	7
Александър Иванов — Въпроси на особения залог	28
Йордан Борисов — Припознаване с международен елемент (международно припознаване)	38

ПРОБЛЕМИ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

Веселина Манева — Промени в Закона за патентите	52
--	----

МЛАДИ АВТОРИ

Иван Георгиев — Правото на смърт (юридически аспекти на евтаназията)	63
--	----

ПРАВО И ЕЗИК

Мария Костова — IV международна конференция по римско право	88
---	----

НОВОИЗЛЯЗЛА ПРАВНА ЛИТЕРАТУРА	91
--	----

В редакцията се приемат материали, не по-големи от 17 стандартни машинописни страници (30 реда по 60 знака всеки), в два екземпляра и при възможност със запис на дискета. Всяка статия трябва да е придружена от кратка анотация на български и английски език до 20 машинописни реда. Ръкописи не се връщат и не се рецензират. Хонорари се изплащат всеки работен ден в офиса на издателство „СибИ“ на пл. „Славейков“ № 4, ет. 4, стая 412. За справки — тел. 9870141.

СЪВРЕМЕННО ПРАВО

Год. XVII, кн. 3, София, 2006

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Юридически факултет

Издателство СИБИ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. Георги Петканов (гл. редактор), проф. Лазар Груев (зам.-гл. редактор), доц. Пламен Панайотов (секретар), проф. Димитрина Милкова, проф. Дончо Хрусанов, проф. Евгени Танчев, проф. Красимира Средкова, проф. Огнян Герджиков, гл. ас. Ружа Иванова, проф. Тодор Тодоров, Тоньо Железчев

Адрес: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет, каб. 236, бул. „Цар Освободител“ № 15, 1040 София; тел. 9434806.

© Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Юридически факултет

© Издателство СИБИ

2006

Адрес на издателството: 1000 София, пл. „Славейков“ № 4, ет. IV
тел. 9870141, факс 9875709

e-mail: sibi@sibi.bg

www.sibi.bg

CONTENTS

ARTICLES

Stoyan Stavru — Legal Relationships Regarding Lost and Found Movable Chattels	7
Alexander Ivanov — Issues Concerning Registered Pledges	28
Jordan Borisov — Affiliation with an International Element (International Affiliation)	51

LEGISLATION PROBLEMS

Vesselina Maneva — Amendments of the Patents Act	52
---	----

YOUNG AUTHORS

Ivan Georgiev — The Right to Death (Legal Aspects of Euthanasia)	63
---	----

LAW AND LANGUAGE

Maria Kostova — IV International Conference on Roman Law	88
---	----

NEWLY PUBLISHED LAW LITERATURE	91
--------------------------------------	----

CONTEMPORARY LAW

Year XVII, 2006, № 3, Sofia
Sofia University „Sv. Climent Ohridski“
Faculty of Law
SIBI Publishing House

EDITORIAL BOARD

Georgi Petkanov (Editor-in-Chief), Lazar Grouev (Deputy Editor-in-Chief),
Plamen Panayotov (Secretary), Dimitrina Milkova, Doncho Hrusanov, Evgeni
Tanchev, Krassimira Sredkova, Ognyan Guerdgikov, Rouja Ivanova, Todor Todorov,
Tonyo Zhelezchev

Address: Sofia University „Sv. Climent Ohridski“, Faculty of Law, room
№ 236, 15, Tzar Osvoboditel Street, Sofia — 1040; tel.: 359 2 9434806.

© Sofia University „Sv. Climent Ohridski“
Faculty of Law
© SIBI Publishing House
2006

Address of the Publishing House: Sofia, 1000, 4, Slaveykov Sq.
tel.: 359 2 9870141, fax: 359 2 9875709
e-mail: sibi@sibi.bg
www.sibi.bg

СТАТИИ

ПРАВНИ ОТНОШЕНИЯ ВЪВ ВРЪЗКА СЪС ЗАГУБЕНАТА И НАМЕРЕНАТА ВЕЩ

*Стоян Ставру**

С разпоредбите на чл. 87—89 Законът за собствеността урежда определени облигационни задължения във връзка с един особен вид вещи¹ — намерените. От друга страна, при ограничаването на приложното поле на придобиването на движими вещи чрез добросъвестно владение по чл. 78, ал. 1 ЗС се споменава за „загубени“ вещи (чл. 78, ал. 2 ЗС). Установените от закона правила отговарят на необходимостта от уреждане на отношенията, възникващи при намирането на една загубена вещ от трето лице, което не е неин собственик.

Правното положение на вещта е различно в периода от време между изгубването на вещта и намирането ѝ (изгубена вещ) и в периода от време между намирането и предаването ѝ на нейния собственик (намерена вещ). Преди да бъдат разгледани особеностите във връзка с правното положение на вещта в посочените два периода, следва да се определи понятието за загубена, респективно намерена вещ.

1. Понятие

1.1. Загубена е всяка движима „вещ, която има собственик, но не се владее от никого“².

1.1.1. **Загубената вещ** принадлежи на определено лице, но то е загубило владението си върху нея, без да знае какво е станало с вещта³. Изгубването

* Редовен докторант в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

на вещта предполага незнание на точното ѝ местонахождение от страна на нейния собственик или от страна на лицето, на което той е предоставил нейното стопанисване, ползване или управление. Това незнание води до невъзможност за упражняване на владение върху нея. Възможно е собственикът на една *движима вещ* да не знае точното, а само приблизителното ѝ местонахождение, но ако това негово знание му позволява да установи реална фактическа власт върху вещта по начин, даващ му възможност да използва последната, то следва да се приеме, че вещта не е изгубена. Специфичните правила относно правоотношенията във връзка с изгубените вещи ще намерят приложение само когато собственикът на вещта не може да установи фактическа власт върху нея, тъй като не разполага с информацията относно нейното местонахождение.

Така например, ако едно лице при полагане на нормалните за това усилия не може да установи пряка фактическа власт върху притежавана от него движима вещ, тъй като не знае нейното местонахождение, макар и последната да се намира в границите на владян от него имот, вещта ще има положението на *изгубена в къщата на своя собственик*⁴. В тази хипотеза, при изпълнение на задължението си за връщане на вещта намерилото я лице следва да има предвид човешката презумпция, според която движимата вещ, намерена в чужд имот, най-вероятно принадлежи на собственика на този имот. Това е лицето, на което тя трябва да бъде върната, като задължението за връщане в този случай ще има стеснено съдържание, ограничаващо се до уведомяване на собственика на вещта за нейното конкретно местонахождение в имота, което ще му позволи установяване на реална фактическа власт върху нея. Ако не изпълни задължението си да предаде намерената вещ на собственика на имота, а установи владение върху нея в своя полза, след като е било допуснато доброволно в имота, намерилото вещта лице ще носи наказателна отговорност за обсебване на намерена вещ на основание чл. 207 НК, а не за кражба на чужда движима вещ.

Вещта няма да бъде изгубена и упражняването върху нея владение няма да бъде прекъснато, ако нейният собственик, макар и да не знае точното ѝ разположение, *предполага*, че тя се намира някъде в границите на притежавания и владян от него имот, и действително — при *полагане на обикновените и нормални с оглед вида на вещта усилия той ще може да възстанови фактическата си власт върху нея*⁵. При установяване в този случай на владение върху вещта и изнасянето ѝ без съгласието на нейния собственик, макар и от трето лице, допуснато доброволно в имота, в който тя се е намирала, ще е налице кражба, а не обсебване на намерена вещ по чл. 207 НК.

1.1.2. При изгубване на вещта *владението се прекъсва*, без да се заменя с владение на друго лице — върху вещта престава да се упражнява факти-

ческа власт. Владението се прекъсва окончателно. Вещта няма да е изгубена, ако владението върху нея се упражнява чрез друго лице (държател). При изгубването вещта преминава в състояние на безстопанственост, като местонахождението ѝ остава неизвестно за нейния собственик и за лицата, на които той я е предоставил за стопанисване, ползване или управление.

1.1.3. **Недвижимите вещи** не могат да бъдат изгубени, тъй като тяхното местонахождение не се променя, а следователно и владението върху тях не може да бъде прекъснато поради преместването им на място, неизвестно за техния собственик.

1.2. Намерената вещ е изгубена вещ, върху която трето лице, **несобственик**, е установило свое владение⁶. Тъй като с факта на изгубването не се прекратява правото на собственост, третото лице *установява фактическа власт върху една чужда вещ*. Владението на вещта от третото намерило я лице не почива на законово основание, поради което вещта следва да бъде върната на нейния собственик.

1.2.1. Самият термин „владение“ не е точен, тъй като намерилото вещта лице може да установи и упражнява фактическа власт върху нея *в своя полза*, но може да направи това от името на загубилото я лице. В първия случай ще е налице извършване на престъпление *обсебване на намерена вещ* по смисъла на чл. 207 НК, тъй като не е изпълнено задължението по чл. 87 ЗС за връщане на вещта, поради което последната няма да може да се придобие от намерилото я лице въз основа на изтекла в негова полза дълга придобивна давност. Ако фактът на намирането на вещта е станал известен на нейния собственик, последният ще може да предяви ревандикационен иск за възстановяване на изгубеното от него владение.

1.2.2. Ако обаче третото лице действа *в полза на собственика на изгубената вещ, без да е негов представител*, ще е налице особен случай на водене на чужда работа без натоварване, като намерилото вещта лице ще е длъжно да се грижи за последната до предаването ѝ на нейния собственик (ако му е известен), респективно на общината, на чиято територия тя е намерена (ако собственикът ѝ не е известен на третото лице). В този случай третото лице ще упражнява държане, а не владение върху намерената от него вещ, дори и когато то не познава конкретното лице, собственик на намерената от него вещ — достатъчно е то да признава обстоятелството, че вещта не му принадлежи. Дължимата в този случай от третото лице грижа може да бъде намалена с оглед на особените обстоятелства, при които е намерена вещта (чл. 60, ал. 3 ЗЗД) — през нощта (когато не е имало възможност да се предприемат необходимите действия за запазването ѝ); при извършването на друга дейност, която създава опасност за целостта на изгубената вещ (например окосяване на ливада) и пр.⁷ Именно тази втора хипотеза е уредена от чл. 87 и

сл. от Закона за собствеността и следва да се разглежда като специален случай на водене на чужда работа без натоварване по смисъла на чл. 60 ЗЗД.

1.2.3. Когато третото лице установява владение върху изгубената вещь *от името и в полза на нейния действителен собственик* като негов пълномощник, ще е налице хипотеза на намиране на вещта от нейния собственик, при която правилата на чл. 87 и сл. ЗС не намират приложение.

1.2.4. Когато загубената вещь е намерена *от самия ѝ собственик*, тя не придобива статуса на „намерена“ по смисъла на Закона за собствеността вещь. До тази хипотеза ще се стигне не само при възстановяването в полза на собственика на прекъснатата му фактическа власт върху вещта, но и при простото узнаване от негова страна на местонахождението на вещта, преди друго лице да е установило владение върху нея.

Когато една загубена вещь бъде намерена от нейния собственик, не възникват нови правоотношения — вещьта е излязла от фактическото господство на своя собственик, но след изтичането на определено време последният е възстановил своето владение, без междувременно друго лице да е упражнявало фактическа власт върху вещьта. Нещата са се върнали в първоначалното си положение, като фактът на намирането е заличил този на изгубването на вещьта. Тъй като липсва нов факт, липсва и основание за предвиждането на нови правни последици.

Законът за собствеността в чл. 87 и сл. *урежда единствено* случаите, при които загубената вещь е *намерена от трето лице, несобственик, който установява държане* върху намерената вещь в полза на нейния действителен собственик или в полза на изгубилото я лице.

1.3. Една вещь може да бъде загубена само ако **местоположението ѝ не е ясно на нейния собственик, респективно владелец.**

1.3.1. Ако държането на вещьта е предоставено на трето лице и последното не знае какво е местонахождението ѝ, но *самият собственик знае къде се намира вещьта*, няма да сме изправени пред хипотезата на чл. 87 ЗС. Ако промяната в местонахождението на вещьта е извършена независимо и въпреки волята на нейния собственик, последният ще разполага с възможност да предяви иск за връщането на вещьта. В този случай ще е налице прекъсване на неговото владение и евентуално осъществяване на фактическия състав на престъплението *кражба*. Ако обаче собственикът е предоставил вещьта за ползване на третото лице, без да уведоми за това нейния досегашен държател, отношенията му с последния следва да се уреждат с оглед на съществуващия между тях облигационен договор. В този случай владението на собственика не се прекъсва, а продължава да се упражнява, но вече чрез нов държател.

1.3.2. *Държателят*, който не знае за местонахождението на вещьта, *следва да информира* за това нейния собственик и въз основа на отношенията си

с него да търси защита на своите облигационни права. В зависимост от конкретния случай той може да разполага с правото да иска връщането на вещта (ако последната се намира във фактическата власт на собственика) или с правото да получи обезщетение за това, че е бил лишен от нейното ползване (ако собственикът не упражни правото си да иска обратно намерената вещь и тя се придобие от общината въз основа на чл. 89 ЗС). Връщането на вещта може да се иска от третото намерило я лице от нейния собственик, владеец или държател чрез предявяването на ревандикационен (чл. 109 ЗС), респективно владелчески (чл. 76 ЗС⁸) иск. Само собственикът обаче притежава правото по чл. 78, ал. 2 ЗС да иска обратно движимата вещь, придобита от трето добросъвестно лице по възмезден начин на валидно правно основание (аргумент от буквалния текст на закона) ⁹.

1.3.3. Когато преди изгубването върху вещта е упражнявано владение от лице, различно от нейния собственик, намерената вещь следва да бъде предадена по силата на чл. 87 ЗС на „този, който я е изгубил“, т.е. на **владелеца**. Загубването на една вещь е факт, който предполага действителното упражняване на фактическа власт върху вещта. Ако собственикът на вещта не е упражнявал владение върху последната преди нейното изгубване, а тя е била във владението на друго лице, именно последното следва да получи обратно отнетото му фактическо господство върху дадената вещь. Ако преди загубването вещта е имала както собственик, така и владеец, тя следва да се върне от намерилото я лице на нейния владеец („който я е загубил“), като собственикът ще разполага с възможността за предявяване на ревандикационен иск.

1.3.4. При загубването на вещта се прекъсва (загубва) владението върху нея, поради което единствено собственикът (упражняващ правомощието да владее вещта) или владеецът (упражняващ фактическа власт върху вещта в своя полза) могат да изгубят една движима вещь (т.е. да загубят владението си върху нея)¹⁰. Вещта може да бъде изгубена и от лицето, което я е намерило, в случаите, когато последното е установило фактическа власт върху нея в своя полза. В такъв случай то ще притежава правото да получи обратно намерената вещь, но ще има и задължението да я предаде на предходния ѝ владеец, респективно на нейния собственик. Във всички случаи — независимо дали намерилото лице упражнява владение или държане върху вещта, то ще се ползва и със защитата по чл. 76 ЗС, включително при повторно изгубване на вещта.

1.4. За да бъде изгубена движима вещь, която се притежава или владее от **няколко лица**, нейното местонахождение следва да бъде неизвестно за всеки един от **съсобствениците**, респективно **съвладельците**.

1.4.1. Намирането ѝ *от всеки един от съсобствениците*, респективно *съвладельците*, води до възникването на задължение в негова тежест да уведо-

ми останалите за това, при което правното положение на вещта се възстановява такова, каквото е било преди загубването. Уведомяването на останалите съсобственици (съвладельци) изпълнява ролята на предаване по смисъла на чл. 87 ЗС на владението на съответните идеални части, макар и при условията на *constitutum possessorium*. Ако намерилият вещта съсобственик не уведоми останалите в двуседмичен срок от намирането на вещта, той следва да отговаря въз основа на чл. 207 НК за присвояване на намерена вещ, част от която е принадлежала и на извършителя (аргумент от чл. 206, ал. 2 НК¹¹).

1.4.2. При намирането на загубената вещ *от трето лице*, което не участва в съсобствеността (съвладението), то ще изпълни задължението си по чл. 87 ЗС, дори и ако уведоми само един от съсобствениците, респективно съвладельците на вещта. Уведоменият съсобственик (съвладелец) възстановява положението преди изгубването на вещта, като до доказване на противното се смята, че той владее своята идеална част и държи идеалните части от името и за сметка на останалите съсобственици (съвладельци). Ако уведоменият съсобственик не съобщи за намирането на вещта на останалите съсобственици и продаде вещта на трето добросъвестно лице, приложение ще намери разпоредбата на чл. 78, ал. 2 ЗС, като всеки един от съсобствениците в тригодишен срок от загубването ще може да иска връщането на своите идеални части от вещта от третото добросъвестно лице. След изтичането на тригодишния срок, но не по-късно от пет години от продажбата, неуведомените съсобственици ще могат да предявят иск за неоснователно обогатяване срещу продалия техните идеални части съсобственик.

2. Отграничения

2.1. Загубената, респективно намерената вещ следва да се отграничава от други видове¹² вещи, при които съществува неяснота относно местонахождението им или относно позицията на техния собственик. Тъй като в чл. 78, ал. 2 ЗС загубените вещи са уредени заедно с откраднатите, първото разграничение е именно между тях.

Откраднатата вещ е *тази вещ, която е била предмет на престъплението кражба* по смисъла на чл. 194 (основен състав), чл. 195, чл. 196, чл. 196а (квалифицирани състави) НК, като не е необходимо това престъпление да е установено с влязло в сила съдебно решение¹³. Близка по своето правно положение до откраднатата вещ е и вещта, станала *предмет на престъплението грабеж* по смисъла на чл. 198 и 199 НК, което в основата си представлява отнемане на вещта с употреба на сила¹⁴. Откраднатата вещ също е движима вещ, която, подобно на изгубената, „излиза от владението без никакво участие на волята на владелеца, който не е могъл да се противопостави на отнемането на владението“¹⁵. Причината за прекъсването на владението на собственика

обаче в двата случая е различна: при загубената вещь това е неизвестността на местонахождението на вещта, докато при откраднатата вещь — незаконното ѝ отнемане от страна на извършителя на престъплението.

Загубената вещь не може да бъде предмет на кражба¹⁶, тъй като при кражбата от обективна страна е необходимо отнемането на владението върху вещьта, а такова при загубената вещь не се упражнява въобще. Възможно обаче е извършването на кражба на *намерена* вещь. След намирането на изгубената вещь от трето лице то установява върху нея фактическа власт, която може да му бъде отнета, включително по насилствен начин.

2.2. Загубената вещь следва да се разграничава и от **обсебената** вещь. Тази вещь е била *предоставена от своя собственик на определено лице, което впоследствие противозаконно я е присвоило*, т.е. извършило е „акт на противозаконно юридическо или фактическо разпореждане с чуждото имущество в свой или в чужд интерес“¹⁷ (чл. 206 НК). Обсебената вещь не е спомената в чл. 78, ал. 2 ЗС, наред с откраднатата и загубената вещь, тъй като при обсебването самият собственик е съдействал за отнемането на владението му¹⁸, като е предоставил вещьта на трето лице, на което той е гласувал определено доверие. Именно поемането от страна на собственика на риска от неоправдаване на гласуваното на държателя доверие го лишава от защитата на чл. 78, ал. 2 ЗС¹⁹.

Загубената вещь не може да бъде обсебена, докато не бъде намерена. *Намерената* вещь от своя страна може да бъде предмет на обсебване в случаите, когато намерилото я лице в продължение на една седмица не съобщава на собственика или на общината, че вещьта е в негова фактическа власт (присвояване на намерена вещь по чл. 207 НК).

2.3. Не следва да се отъждествяват загубената и **забравената** вещь. Забравена е движимата вещь, чието *местонахождение е известно на нейния собственик, владелец или държател, но то не е желаното от него местонахождение на вещьта*. Докато една вещь може да бъде изгубена само от нейния собственик, респективно владелец, то тя може да бъде забравена както от нейния собственик, респективно владелец, така и от лицето, осъществяващо само държане върху нея. Ако при загубването се прекъсва владението върху вещьта поради фактическата невъзможност то да се упражнява върху движима вещь с неизвестно местонахождение, то при забравената вещь местонахождението на последната е известно, поради което упражняваната върху нея фактическа власт не се прекъсва²⁰. В този смисъл една вещь може да бъде забравена и от намерилото я лице.

За разлика от *изгубената* вещь, забравената може да бъде предмет на кражба и не попада в приложното поле на чл. 78, ал. 2 ЗС²¹. *Намерената* вещь може да е била както изгубена, така и забравена. Когато една вещь бъде наме-

рена от трето лице, последното трудно може да *определи дали вещта е изгубена или забравена*. Ако то познава собственика, и в двата случая е длъжно да му я предаде. Ако обаче не го познава, са възможни няколко хипотези. Ако от обстоятелствата е по-вероятно вещта да е забравена и нейното местонахождение да е известно на забравилото я лице (например вещта е оставена на публично място — гара, спирка, превозно средство), местонахождението ѝ не следва да се променя, тъй като нейният собственик би я търсил там, където я е забравил. В този случай намерилият вещта следва да я предаде на лицето, което осъществява ръководни функции във връзка със стопанисването и управлението на мястото, на което тя е намерена (например на началник-гара, началник-влак и пр.). То от своя страна би следвало да изчака определен разумен срок (най-често определен от вътрешния правилник за съответната организационна структура), в който забравилият вещта да си я потърси, и ако след изтичането на този срок няма данни за собственика, да процедира по правилата на чл. 87 и сл. ЗС, като счита забравената вещ за изгубена. Ако обаче при намирането на вещта съществува съмнение относно това дали нейният собственик знае къде я е оставил, в интерес на последния е да се приложат правилата на чл. 87 и сл. ЗС, като вещта бъде предадена в служба „Общинска собственост“ на съответната община.

2.4. Загубената вещ следва да се разграничи и от **изоставената** вещ. Изоставените вещи *са имали собственик, но той се е отказал от тях, като по своя воля е прекратил владението и собствеността си* (например ги е изхвърлил на боклука)²². При изоставените вещи е налице отказ от право, което се демонстрира с доброволното прекъсване на владението от страна на собственика. Изоставянето на една движима вещ може да се осъществи и конклюдентно — чрез нейното „оставяне на място, където се прибират изхвърлени вещи, или изобщо на място, където всеки минувач може да тури ръка на нея“²³. Изоставени могат да бъдат и недвижимите вещи, но отказът от правото на собственост върху тях следва да се извърши в нотариална форма с писмена заверка на подписа на отказващия се (чл. 101 ЗС).

Изоставените вещи не се подчиняват на *режима* по чл. 87—89 ЗС и не попадат в приложното поле на чл. 78, ал. 2 ЗС. При тях, както посочва проф. Петко Венедиков²⁴, са възможни две решения: да се приеме, че са ничии и че всяко заинтересовано лице може да придобие собствеността върху тях чрез завладяването им, или, по аналогия с чл. 11 ЗН, да се възприеме, че тези вещи стават собственост на общината, респективно на държавата. Второто решение следва да се предпочете, тъй като, от една страна, способите за придобиване на правото на собственост са изчерпателно изброени в Закона за собствеността, а сред тях не е посочено завладяването, и от друга страна, чрез прилагане-

то на чл. 11 ЗН се избягват възможните конфликти между няколкото лица, които желаят да станат собственици на изоставената вещ.

2.5. Друг вид движими вещи, които следва да се отграничават от изгубените, са **скритите** вещи. *Местонахождението на скритата вещ е известно за собственика ѝ, но останалите лица не знаят къде се намира и чия е вещта.* След като намерят скритата вещ, те не могат да я предадат на нейния собственик, тъй като не знаят дали вещта въобще има собственик и кой е той. За това незнание е допринесъл и самият собственик (който я е зазидал, заровил в земята и пр.). Поради това следва да му бъде отказана защитата на чл. 78, ал. 2 ЗС. Третото добросъвестно лице, получило владението от намерения я, ще може да се позовава на придобивния способ по чл. 78, ал. 1 ЗС и спрямо предходния собственик на вещта.

Владението върху скритите вещи не е прекъснато и при намирането им от трето лице *техният собственик може* да използва както владелчески, така и петиторни иски за защита. Когато обаче собственикът на скритите вещи не може да бъде открит, те стават собственост на държавата (чл. 91 ЗС). Законодателят установява първичен придобивен способ в полза на държавата в случаите, когато собственикът е скрил вещта (заличил онези нейни белези, които свидетелстват за титуляра на правото на собственост) и се е дезинтересирал от нейната по-нататъшна съдба. Този вид вещи са сходни на изоставените, но волята на собственика им да се откаже от правото си върху тях не е недвусмислено изразена, а се предполага от закона в случаите, когато след откриването на скритата вещ нейният собственик не заяви своето право.

3. Правоотношения във връзка със загубената вещ

3.1. В периода между изгубването и намирането на вещта (изгубена вещ) местонахождението на последната е неизвестно не само на нейния собственик, но и на всички останали лица. В известен смисъл вещта фактически излиза от гражданския оборот, без да се прекратява правото на собственост на нейния притежател. Поради особеното състояние на вещта някои от правомощията, включени в съдържанието на **правото на собственост**, не могат да се упражняват.

3.1.1. *Правомощието владение* не може да се реализира, тъй като местонахождението на вещта е неизвестно и собственикът не е в състояние да упражнява фактическа власт върху нея.

3.1.2. *Правомощието плодopolзване* също е прекъснато, тъй като плодове (естествени и граждански) не могат да бъдат събирани от вещ, чието местонахождение е неизвестно.

3.1.3. *Правомощието разпореджане* е само ограничено, като вещта не може да бъде предмет на *реални сделки* (влог, залог, заем за послужване), правното действие на които е обусловено от предаването на вещта.

Тя не може да бъде и предмет на *договор за дарение*. Законът (чл. 225, ал. 2 ЗЗД) дава възможност договорът за дарение на движими вещи да бъде сключван алтернативно — като реален (чрез предаване на вещта) или като формален (в писмена форма с нотариална заверка на подписите) договор. В коя от двете форми обаче може да се извърши дарение на изгубена движима вещ? Дарение на изгубена движима вещ не може да бъде осъществено като реален договор, тъй като дарителят не може да предаде фактическата власт върху вещ, чието местонахождение не знае (и която всъщност не владее). Дали обаче дарението на изгубена вещ може да се извърши като формален договор, при който предаването на вещта да се отложи в зависимост от настъпването на едно бъдещо несигурно събитие — намирането на изгубената вещ? Аргумент, за да се откаже правно действие на подобен договор, може да се извлече от редакцията на чл. 225, ал. 1 ЗЗД, според която с договора за дарение дарителят „отстъпва веднага и безвъзмездно“ нещо на дарения, който го приема. От своя страна чл. 226, ал. 2 ЗЗД провъзгласява за нищожна продажбата на бъдещо²⁵ имущество. Общото и за двата текста е желанието на законодателя след сключването на договора за дарение дарителят да не е обвързан от каквито и да е било задължения във връзка с придобиването на вещта.

Смятам, че няма пречка формалното дарение на изгубена вещ да произведе своето правно действие по следните причини. Използваният от законодателя термин „веднага“ „не трябва да се разбира в смисъл, че надареният трябва да влезе веднага във владение на подареното, а че е необходимо той веднага да придобие едно право върху него, макар това право да е срочно или дори условно“²⁶. Поради това е възможно сключването на формален договор за дарение на движима вещ под отлагателното условие²⁷ изгубената вещ, предмет на договора, да бъде намерена. При дарение на изгубена вещ правото се придобива от надарения още със сключването на договора, но задължението на дарителя за предаване на вещта не може да бъде изпълнено преди намирането на вещта. Още повече разпоредбата на чл. 226, ал. 2 ЗЗД има изключителен характер и следва да се тълкува ограничително — само по отношение на бъдещото имущество, но не и по отношение на изгубените вещи.

Възможна е и *продажба, респективно замяна*, на изгубена вещ, като задължението за предаване на вещта се отлага до нейното намиране. Случаят е аналогичен на продажбата на бъдеща вещ. Макар че вещта съществува (вече е възникнала), нейното намиране от собственика прехвърлител или предаването ѝ от трето намерило я лице е бъдещо несигурно събитие, от реализирането на което зависи предаването на вещта по прехвърлителния договор. Тъй като изгубената вещ е индивидуално определена, вещно прехвърлителният ефект настъпва със сключването на договора, без да е необходимо предаването на вещта (чл. 24, ал. 1 ЗЗД). Ето защо трето лице, намерило вещта, следва да

изпълни задължението си за предаване по чл. 87 ЗС спрямо новия ѝ собственик (приобретателя по договора за покупко-продажба, респективно замяна). Ако вещта бъде намерена от самия прехвърлител, той ще има задължението да предаде вещта на новия собственик не само въз основа на договора за продажба, респективно замяна, но и въз основа на чл. 87 ЗС. В случай че не направи това, той ще носи договорна отговорност за неизпълнение на задължението си по чл. 187 ЗЗД, а когато това неизпълнение продължи повече от една седмица — и наказателна отговорност по чл. 207 НК.

3.2. Тъй като правото на собственост върху изгубената вещ се запазва, нейният собственик носи **отговорност за вредите**, причинени от изгубената вещ, по чл. 50 ЗЗД²⁸. Това изрично²⁹ е споменато от самия закон по отношение на животните като специфичен вид движими вещи — ако вредите са причинени от животно, неговият собственик и лицето, упражняващо надзор, отговарят и когато животното е избягало или се е изгубило³⁰ (чл. 50, изр. второ ЗЗД).

3.2.1. За да възникне отговорност за собственика на изгубената вещ, е необходимо настъпилата вреда да не се дължи на виновното и противоправно поведение на трето лице³¹, както и при ползването на вещта да не е било допуснатото нарушение на предписаните или общоприети правила за употреблението на изгубената вещ³². Вредата следва да е *причинена от самата вещ*.

3.2.2. Възможно е изгубената вещ да причини определена вреда, *без да бъде установено нейното актуално местонахождение* от пострадалото лице (вредата, причинена от загубена вещ). Идентифицирането на собственика в този случай се извършва въз основа на оставените от увреждането белези, когато те са достатъчни да се установи коя вещ е причинила настъпилите вреди и кой е нейният собственик.

3.2.3. Произлязлата от вещта вреда може да настъпи и *по отношение на намерилото я лице* (вредата, причинена от намерена вещ)³³. В такъв случай при предаването ѝ на нейния собственик намерилото я лице има право да иска не само възнаграждение и възстановяване на разноските във връзка с намирането на вещта (чл. 87 ЗС), но и обезщетение за причинените му вреди (чл. 50 ЗЗД).

4. Правоотношения във връзка с намерената вещ

4.1. Основното от правоотношенията, възникващи при намирането на загубена вещ, е това **между собственика на вещта и намерилото я лице**.

4.1.1. Едната страна по това правоотношение е лицето, което притежава правото на собственост върху изгубената движима вещ, а *другата* — лицето, което е установило местонахождението на изгубената вещ и е установило фактическа власт върху нея. Не е достатъчно едно лице да установи местонахождението на една чужда вещ, за да влезе в правоотношение с нейния собстве-

ник по силата на чл. 87 ЗС. Необходимо е и да установи своя фактическа власт върху откритата от него движима вещ.

4.1.2. Правоотношение възниква по силата на чл. 87 ЗС и има *двустранен характер*. От една страна, *намерилият* чужда движима вещ има задължението да предаде намерената вещ на собственика, в случай че той му е известен. От друга страна, самият *собственик* следва да заплати възнаграждение на намерилото вещта лице, както и да му възстанови разноските, направени с оглед съхраняването и предаването на намерената вещ. За удовлетворяването на това свое право лицето, намерило движимата вещ, може да извърши *прихващане* (в случай че намерената вещ включва и пари — например при намерено портмоне) или да упражни право на *задържане* (отказ да се предаде намерената вещ на нейния собственик, докато последният не изпълни задължението си да изплати възнаграждение за намирането и разноските във връзка с поддържането и предаването на вещта).

4.1.3. *Основанието* на посоченото правоотношение е *извъндоговорно* и представлява специфичен случай на *водене на чужда работа*³⁴ без *натоварване*. Особеното в случая е в това, че задълженията на гестора (намерилия вещта) са законодателно закрепени (да предаде вещта на нейния собственик или на загубилото я лице), но той не е натоварен с чужда работа по силата на самия закон³⁵ (започването на чуждата работа с установяване на фактическа власт върху загубената вещ не е въздигнато в задължение по силата на чл. 87 ЗС). Установяването на фактическа власт върху изгубена движима вещ е доброволен акт на започване на чужда работа при липса на натоварване от собственика на вещта, поради което в отношенията между изгубилия и намерилия вещта следва да се прилагат съответно правилата на чл. 60—62 ЗЗД.

4.1.4. Особеността на случая определя и спецификата на *съдържанието* на правоотношението. Тъй като воденето на чужда работа в хипотезата на чл. 87 ЗС е предвидено като задължение за всяко лице, намерило чужда вещ, и е скрепено с изключително тежка санкция в случай на неизпълнение, а именно наказателна отговорност по чл. 207 НК, задължението за предаване не следва да се отнася за *недееспособни лица, намерили вещта*. Ако обаче едно недееспособно лице намери и предаде на нейния собственик загубена движима вещ, то следва да разполага с правата, предвидени по чл. 87 и сл. ЗС³⁶.

Намерилият чужда движима вещ е *длъжен да се грижи* за нея, докато заинтересуваният може да я поеме, т.е. до уведомяването на собственика на вещта и предоставянето ѝ за предаване на последния. Отговорността на гестора при пазенето на намерената вещ може да бъде намалена с оглед на особените обстоятелства, при които той е поел грижата, т.е. при които е намерил чуждата вещ (*favour debitoris* по чл. 60, ал. 3 ЗЗД). Ако собственикът откаже да приеме вещта, намерилият следва да я предаде на общината, за да се

приложи по аналогия чл. 11 от Закона за наследството и вещта да се третира като изоставена³⁷. При наличието на съгласие за това е възможна и хипотеза, при която собственикът да подари изгубената вещь на намерилото я лице чрез предаване на владението ѝ при условията на *traditio brevi manu*.

От своя страна собственикът на намерената движима вещь е длъжен да заплати *възнаграждение и обезщетение за разноските по пренасянето и пазенето на вещта*. Размерът на дължимото по чл. 87 ЗС възнаграждение се уговаря³⁸ между гестора и доминуса, а в случай че те не могат да постигнат съгласие помежду си и спорът бъде пренесен пред съда — при определянето на размера на възнаграждението може да се използва разпоредбата на чл. 88, ал. 2 ЗС, според която възнаграждението, дължимо от собственика, за да получи вещьта си от общината, е в размер на 10% от стойността на намерената вещь.

Освен изплащането на възнаграждение доминусът (загубилият вещьта) е длъжен да изпълни задълженията, поети от негово име във връзка с пазенето на вещьта, както и да обезщети гестора за личните задължения, които той е поел, и да му върне необходимите и полезни разноски заедно с лихвите от деня на изразходването им (чл. 61, ал. 1 ЗЗД). Това негово задължение допълва задължението му за възнаграждение и за заплащане на необходимите разноски по чл. 87 ЗС, когато чуждата работа е била предприета уместно и е била добре управлявана в чужд интерес. Съхраняването и предаването на намерена вещь е чужда работа, която винаги се *предприема уместно*. Преценката за тази уместност е направена от самия закон, който предвижда възнаграждение за лицето, което е намерило вещьта. Именно за това собственикът на намерената вещь е длъжен да изплати възнаграждение и обезщетение за необходимите разноски по чл. 87 ЗС, а когато стопанисването на вещьта като чужда работа е било *добре управлявано*, в полза на намерилото вещьта лице възникват и посочените права по чл. 61, ал. 1 ЗЗД.

Възможността за съхраняване (задържане) на вещьта преди предаването ѝ на собственика или на служба „Общинска собственост“ е ограничена по своята продължителност във времето. Ако в едноседмичен срок от намирането на вещьта тя не бъде предадена на изгубилото я лице, съответно на съответната общинска служба, ще бъде реализиран съставът на престъплението *обсебване на намерена вещь* по смисъла на чл. 207 НК. От този момент, тъй като поведението на гестора е обявено от наказателния закон за противоправно, чуждата работа се смята за неуместно продължавана и разпоредбата на чл. 61, ал. 1 ЗЗД не може да намери приложение. В този случай собственикът няма да дължи възнаграждението по чл. 87 ЗС (тъй като никой не може да черпи права от собственото си неправомерно поведение), но ще е длъжен да заплати необходимите разноски, направени от гестора във връзка със съхране-

нието на намерената вещ (ще намерят приложение правилата на неоснователното обогатяване — чл. 61, ал. 3 ЗЗД).

4.1.5. Ако собственикът на вещта **одобри** предприетите от намерилото я лице действия във връзка с нейното съхранение и стопанисване, между тях се прилагат *правилата на договора за поръчка* — чл. 280—292 ЗЗД.

4.1.6. В случай че в *рамките на посочения в чл. 207 НК едноседмичен срок* от намерената вещ настъпят **вреди** за трето лице по смисъла на чл. 50 ЗЗД, солидарна отговорност за тях ще носят собственикът и намерилото вещта лице³⁹. Възможно е отговорността на намерилото вещта лице да бъде намалена на основание разпоредбата на чл. 60, ал. 3 ЗЗД — с оглед на особените обстоятелства, при които то е поело грижата за чуждата вещ. Когато обаче вредите настъпят *след изтичането на едноседмичния срок* за предаване по чл. 207 НК, причиняването на вредата ще се дължи изцяло на неправомерното поведение на лицето, упражняващо надзор върху вещта, изразяващо се в непредаване на вещта на правоимащите лица и органи. В този случай следва да се приложи разрешението, дадено от Върховния съд в Постановление № 7 от 1959 г., според което, когато вредите са резултат на изключителна вина на трето лице, собственикът на вещта не носи отговорност.

4.1.7. Собственикът на вещта разполага с **ревандикационен иск по чл. 109 ЗС**, който може да бъде упражнен *срещу намерилото я лице* в рамките на петгодишната придобивна давност, която започва да тече в полза на намерилия вещта от момента на намирането ѝ (чл. 80 ЗС). Когато последният е прехвърлил намерената вещ на възмездно основание на *трето добросъвестно* (незнаещо за това, че неговият праводател не е собственик на прехвърляната вещ) *лице*, спрямо него ревандикационният иск може да бъде успешно предявен в тригодишен срок от изгубването на вещта (чл. 78, ал. 2 ЗС). След изтичането на този преклузивен⁴⁰ срок движимата вещ се придобива окончателно от третото добросъвестно лице на първично основание по чл. 78, ал. 1 ЗС, с което се прекратява правото на собственост на предишния, изгубил вещта си, собственик.

4.2. Ако собственикът на намерената вещ е неизвестен, възниква правоотношение **между намерилото я лице и общината**.

4.2.1. **Едната страна** по това правоотношение е лицето, което е установило местонахождението на изгубената вещ и е установило фактическа власт върху нея, а **другата** — общината, на чиято територия е намерена вещта. Това може да е община, различна от общината на територията, на която е била изгубена вещта, тъй като е възможно изгубената вещ да е променила своето местонахождение (по силата на собствената си вътрешна динамика — при животните, или под действието на определени природни сили — вятър, проливен дъжд и пр.). Това правоотношение има факултативен характер и възниква са-

мо ако собственикът на намерената вещь е неизвестен на лицето, намерило вещта.

4.2.2. По силата на правоотношението намерилото вещьта лице е *длъжно да я предаде веднага в съответната служба* „Общинска собственост“⁴¹. Под „съответна“ Законът за собствеността разбира службата „Общинска собственост“ на общината, на чиято територия е била намерена вещьта. С предаването на вещьта на общината намерилото я лице се освобождава от каквито и да е било по-нататъшни задължения и отговорности във връзка с намерената вещь⁴². Те се поемат от общината, която е задължена от самия закон да *съхранява вещьта*⁴³ в продължение на една година⁴⁴, като изчаква собственикът ѝ да заяви своите права, за да я получи обратно. Общината е длъжна *да предаде* вещьта на предявилите правата си собственик след изплащане от страна на последния на разноските по пренасянето и пазенето на вещьта, както и на фиксирано по своя размер възнаграждение — 10% от стойността на вещьта.

Не е уреден *въпросът на кого се предава полученото от общината възнаграждение*. Тъй като по своето предназначение то се предоставя за намирането и предаването на вещьта, възнаграждението по чл. 88, ал. 2 ЗС следва да бъде изплатено от общината на лицето, което е намерило вещьта. Функциите на общината при предаването на вещьта на нейния собственик са посреднически, а разноските, които тя е направила, ѝ се изплащат от собственика. Ето защо общината като орган на местно самоуправление, натоварен с изпълнението на редица обществени функции, не следва да получава възнаграждение за това, че изпълнява законовите си задължения.

4.2.3. Намерилото вещьта лице има *право на възнаграждение* и в случай, че *след изтичането на едногодишния срок по чл. 88, ал. 2 ЗС вещьта стане собственост на общината*, както и *при прилагането на възможността по чл. 89, ал. 2 ЗС* — когато общината продаде предадените ѝ вещи, които подлежат на бърза развала или за съхранението на които е необходимо да се правят големи разходи. В първия случай намерилият вещьта следва да получи възнаграждение в размер на 10% от стойността на придобитата от общината вещь, а във втория — 10% от получената от общината продажна цена.

Второто изречение на чл. 88, ал. 2 ЗС предвижда възможността десетпроцентното възнаграждение да бъде *намалено*⁴⁵ с оглед на имотното състояние на изгубилия вещьта или когато пълният размер на възнаграждението е прекомерно висок. Наличието и на двете самостоятелни основания за намаляване на възнаграждението следва да се преценява от съда.

4.3. Правни отношения възникват и между собственика на намерената вещь и общината.

4.3.1. *Едната страна* по това правоотношение е лицето, което притежава правото на собственост върху изгубената вещь, а *другата* — общината, на

която е предадена намерената вещ. Това правоотношение също има факултативен характер и възниква само ако собственикът на намерената вещ е неизвестен на лицето, намерило вещта, и последното е предало вещта на съответната община.

4.3.2. *По силата* на това правоотношение собственикът на намерената вещ има правото да *заяви своите права* върху вещта, като общината е длъжна да *върне владението на вещта*, но след заплащането от страна на собственика на възнаграждение и обезщетение за разходите по пренасянето и пазенето на вещта.

4.3.3. Ако след изтичането на *едногодишния срок* собственикът на намерената вещ не заяви своето право (собственикът на вещта не бъде намерен или, макар и да е бил установен, но не се е явил, за да изплати сумите по чл. 88, ал. 2 ЗС и да получи владението на вещта), последната по силата на чл. 89 ал. 2 ЗС *става частна общинска собственост* (чл. 3, ал. 3 от Закона за общинската собственост (ЗОС), във вр. с чл. 3, ал. 2 ЗОС). По този начин законът предвижда първично придобивно основание в полза на общината, в случай че от пасивното поведение на собственика на намерената вещ (непотърсване на вещта или неявяване за получаването ѝ) може да се направи извод за неговата незаинтересованост относно правото му на собственост върху нея. Законодателното решение е аналогично на това при изоставените вещи — чл. 11 от Закона за наследството. Общината изчаква определен от закона (едногодишен) срок, в който дава възможност на загубилото лице да възстанови при наличието на интерес правата си върху изгубената вещ, след което става автоматично собственик на безстопанствената вещ.

След изтичането на одногодишния срок собственикът не може да предяви успешно ревандикационен иск спрямо общината, тъй като неговото право е прекратено. Той не разполага и с правото по чл. 78, ал. 2, изр. 1 ЗС по отношение на трети добросъвестни лица, които са придобили владението на вещта по силата на възмездна прехвърлителна сделка с общината (чл. 78, ал. 2, изр. 2 ЗС). Решението следва да бъде същото и когато общината прехвърли намерената вещ на трето добросъвестно лице в рамките на одногодишния срок по чл. 88, ал. 2 ЗС, но собственикът, предявил правата си в рамките на одногодишния срок, ще има право на обезщетение за вредите, причинени му в резултат от прехвърлянето. След изплащане на обезщетение и възнаграждение по чл. 88, ал. 2 ЗС той ще има право да получи продажната цена, получена от общината по прехвърлителната сделка.

4.3.4. Едногодишният срок не се спазва и когато намерената вещ *подлежи на бърза развала или за пазенето ѝ са нужни големи разходи*. Преценката за това се извършва от съответната служба „Общинска собственост“. Такава вещ се *продава*⁴⁶ (не се допуска никакъв друг вид фактическо

или юридическо разпореждане с нея) от общината, а получената сума се придобива от общината. Изгубилото вещта лице не може да търси връщането ѝ по пътя на ревандикацията поради разпоредбата на чл. 78, ал. 2, изр. 2 ЗС. Чрез получаването на продажната цена обаче общината се обогатява неоснователно за сметка на истинския собственик на вещта. Като основание за такова обогатяване на общината не може да бъде посочена незаинтересоваността на собственика, тъй като не е изтекъл предвиденият от закона и приет от него като достатъчен за това едногодишен срок. Ето защо в този случай в полза на собственика следва да се признае възможността да заведе иск по чл. 59 ЗЗД⁴⁷. За да бъде уважен обаче, този иск следва да бъде предявен до една година, считано от момента на намирането на вещта, а не от момента на предоставянето на вещта в общината (чл. 88, ал. 2 ЗС)⁴⁸.

5. Отношенията, възникващи при намирането на една загубена вещ, представляват специфичен случай на водене на чужда работа без натоварване, при който могат да възникнат правоотношения между *три лица*: загубилото вещта лице (доминус), намерилото я лице (гестор) и общината (посредник). **Особеностите** на хипотезата по чл. 87 и сл. ЗС са свързани с *възможността за придобиване на собствеността върху вещта от общината* в случаите, когато законът третира незаинтересоваността на собственика като отказ от правата му върху намерената вещ, и с *нормативно определените по своето съдържание задължения* на гестора (да предаде вещта в определен срок на нейния собственик или на общината, на чиято територия е намерена вещта) и на доминуса (да изплати възнаграждение в размер на 10% от стойността на намерената вещ и да заплати всички разноски във връзка с намирането и пазенето на вещта). Посоченото определя съотношението между законодателната уредба по чл. 87 и сл. от Закона за собствеността и тази по чл. 60 и сл. от Закона за задълженията и договорите като отношение на специален към общ закон.

БЕЛЕЖКИ

¹ Терминът „вид“ е използван в настоящата статия най-общо, тъй като намерените вещи не са самостоятелен вид вещи, а определено състояние на една движима вещ.

² Вж. **Таджер, В.** Вещно право на Република България. Част четвърта. Владение. С., 2001, с. 172. В същия смисъл вж. **Венедиков, П.** Система на българското вещно право. С., 1947, с. 343.

³ Вж. **Венедиков, П.** Ново вещно право. С., 1999, с. 214.

⁴ На противното мнение вж. **Венедиков, П.** Система на българското вещно право. С., 1947, с. 343. Проф. Венедиков счита, че вещта, изпусната някъде в къщата, не е изгубена, макар и да е неизвестно конкретното ѝ местонахождение, тъй като тя се намира във владение на съответното лице. Ако обаче едно лице не знае точното местонахождение на определена вещ и не може да го определи

при полагането на нормалната за това грижа, то няма как да упражнява фактическо господство върху нещо, до което няма фактически достъп. В бележка № 2 под линия на същата страница проф. Венедиков допуска възможността вещта да бъде изгубена в имота, който се владее от владелеца на вещта, „ако е малко вероятно, че тя ще може да бъде намерена“ и „доколкото в такъв случай е загубено владението“. Като пример за подобна хипотеза е дадено изпускането на пръстен от едно лице, докато то плува с лодка в езерото в имота си.

⁵ Описаната хипотеза е близка до т.нар. временно изоставяне на упражняването на владението, което няма за последица неговото загубване. Относно правилото *possessio solo animo retinetur* вж. **Crome, Z.** Ръководство по гражданско право. Том II. Вещно право. С., 1920, с. 6, под линия.

⁶ Вж. **Боянов, Г.** Вещно право. С., 2004, с. 315, както и **Таджер, В.** Цит. съч., с. 172.

⁷ Относно особените обстоятелства, които могат да доведат до намаляване на отговорността на гестора, вж. също **Големинов, Ч.** Гражданскоправни източници на задължения. С., 1999, с. 208.

⁸ Ако намерената вещ не бъде върната на изгубилото я лице (неин собственик, владеец или държател), освен престъпление по смисъла на чл. 207 НК, ще е налице и особена хипотеза на нарушение на владението, респективно държането на вещта по смисъла на чл. 76 ЗС. Макар и върху изгубената вещ въобще да не се упражнява фактическа власт, която да бъде евентуално отнета чрез нарушение по чл. 76 ЗС, посочената разпоредба следва да намери приложение, тъй като с намирането на вещта в тежест на откритото я лице възниква задължение за нейното предаване на този, който я е изгубил, или на общината, на чиято територия тя е намерена. Именно неизпълнението на това задължение е равностойно на отнемане на владението, респективно на държането на лицето, което е осъществявало фактическата власт върху вещта до нейното изгубване. В разглеждания случай „отнемането“ на владението (държането) се извършва по начин (непредаване на вещта), който не може или трудно може да стане достояние на лицето, което до загубването на вещта е упражнявало владение, респективно държане върху нея. Поради това в полза на владелеца (държателя), упражнявал фактическа власт върху вещта преди нейното изгубване, следва да се признае възможността за предявяване на иск по чл. 76 ЗС. Искът ще може да бъде предявен в шестмесечен срок от нарушението, т.е. от намирането на вещта. Вж. също **Таджер, В.** Цит. съч., с. 108.

⁹ Тъй като искът по чл. 76 ЗС е личен, той може да бъде предявен само спрямо намерилия вещта, но не и спрямо трето лице, получило впоследствие фактическата власт върху вече намерената вещ. Относно приложното поле на иска по чл. 76 ЗС вж. **Таджер, В.** Цит. съч., 109—110.

¹⁰ Това обаче, както бе посочено по-горе, не означава, че държателят не може да иска връщането на намерената вещ, върху която до изгубването е упражнявал фактическа власт.

¹¹ Вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право. Особена част. Престъпления против собствеността. С., 1997, с. 72.

¹² Относно терминът „вид“ вж. бележка № 1.

¹³ В този смисъл вж. **Василев, Л.** Българско вещно право. С., 1995, с. 284.

¹⁴ В този смисъл вж. **Василев, Л.** Цит. съч., с. 285.

¹⁵ Вж. **Таджер, В.** Цит. съч., с. 172.

¹⁶ Вж. ППВС № 6/1971 г.

¹⁷ Вж. **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 60.

¹⁸ В този смисъл вж. **Таджер, В.** Цит. съч., с. 172.

¹⁹ Вж. Решение № 1703/1960 г., I г. о., ВС.

²⁰ За забравени вещи в превозно транспортно средство, в чакалня или в други обществени заведения вж. в ППВС № 6/1971 г.

²¹ Тъй като разпоредбата на чл. 78, ал. 2 ЗС въвежда изключение, тя следва да се прилага и тълкува ограничително, поради което в нейното приложно поле следва да попадат единствено случаите на открадната и загубена вещ — вж. в този смисъл Решение № 1703/1960 г., I г. о., ВС.

²² Вж. **Боянов, Г.** Цит. съч., с. 315. Относно въпроса за начина на демонстриране на волята за изоставяне на една вещ вж. подробно т. 1 на ТР № 54/1989 г., ОСНК, ВС. Според това тълкувателно

решение, постановено по някои въпроси на квалифицираните кражби на лично и обществено имущество, само когато отпадъците от производствения процес „се намират в района на предприятието или извън този район, но на определени и обозначени за това места — открити складове, табани и др.“, съответното предприятие, кооперация или обществена организация са манифестирали публично, „че не се отказват от владението на тези отпадъци, че те все още им са необходими и че в бъдеще могат да ги ползват или да се разпоредят с тях в обществен интерес“. Тези вещи не са изоставени и върху тях собственикът им упражнява владение, „въпреки че пряко не въздейства постоянно върху тях и временно не ги ползва“. Когато отпадъците, макар и да имат определена стойност, се намират извън предприятието, не на обозначени или предназначени за това места, а на сметища или на други места, където по обичай се изхвърлят непотребните вещи, собственикът им ясно е демонстрирал желанието си да прекрати своето владение върху тях, да ги изостави и да не ги ползва за в бъдеще. Тези вещи са изоставени.

²³ Вж. **Венедиков, П.** Ново вещно право. С., 1999, с. 226.

²⁴ Пак там, с. 226

²⁵ Договорът за дарение не може да има за свой предмет неопределена вещ или цялото имущество на дарителя. Вж. в този смисъл **Пиляева, М.** Гражданское право. Части общая и особенная. Учебник. 2006, с. 238

²⁶ Вж. по-подробно **Кожухаров, Ал.** Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения. С., 1996, с. 147.

²⁷ Дарението може да бъде направено включително под отлагателно условие, чието събдване зависи от волята на трето за договора лице. В този смисъл вж. и **Бруно, А.** Юриспруденция на италианските съдилища по *Codice civile*. Част I. 1927, преведена от Х. Вълчанов, 1930, с. 190.

²⁸ Относно характера на отговорността за вреди, произлезли от вещи, и т.нар. риск от собственост вж. **Колен, А., А. Капитан.** Елементарен курс по френско гражданско право. Т. I. Кн. II. Задължения и договори. С., 1929, с. 502. Вж. също **Диков, Л.** Лекции по гражданско право. Т. III. Облигационно право. Обща част. С., 1932, 333—336. Руското законодателство предвижда отговорност във връзка с вещите само ако причинената вреда се дължи на наличието на недостатък във вещта или на непредоставянето на достатъчно информация относно начина на нейното ползване и съхраняване. Вж. по-подробно **Алексеева, С.** Краткие учебные курсы юридических наук. Гражданское право. 2004, 351—352. Относно различните концепции за риска вж. също **Adams, J., R. Brownsword.** *Understanding contract law*. London, 2000, p. 116

²⁹ Относно отговорността на собствениците за вредите, причинени от притежавани от тях, но изгубили се животни (особени изгубени вещи) споменава и **Планиол, М.** Елементарно ръководство по гражданско право. Обща теория на задълженията и договорите. С., 1919, с. 347. Според него отговорността „не се ограничава с времето, през което животното се намира под техен надзор; тя трае дори и след като животното се е изгубило или е избягало“.

³⁰ Относно отговорността за вреди, произлезли от действията на избягали и изгубени животни има богата практика и в страните с англосаксонска система. В английската правна система отговорността на собственика се базира на проявената от него небрежност, поради което при наличието на вина на друго лице собственикът се освобождава от отговорността за произлезлите от изгубеното животно вреди. Вж. по-подробно **Deakin, S., A. Johnston and B. Markesinis.** *Markesinis and Deakin's tort law*. Oxford, 2003, 550—552.

³¹ Относно възможността за освобождаване от отговорност на собственика на вещта вж. **Диков, Л.** Лекции по гражданско право. Т. III. Облигационно право. Обща част. С., 1932, с. 337

³² В този смисъл вж. **Тасев, С.** Непозволено увреждане. Отговорност за вреди, причинени от вещи и животни. С., 1995, с. 90.

³³ В този смисъл вж. също **Deakin, S., A. Johnston, and B. Markesinis.** *Markesinis and Deakin's tort law*. Oxford, 2003, p. 556. Според автора, макар и изгубена, вещта остава под надзора на своя собственик, докато друго лице не започне да упражнява свой надзор върху нея. В случая със

загубената вещ надзор от друго лице може да бъде установен едва след намирането на вещта. До този момент собственикът отговаря за произлезлите от вещта вреди, независимо от това на кой са били причинени.

³⁴ Относно съдържанието на понятието „чужда работа“ вж. **Тончев, Д.** Коментар върху Закона за задълженията и договорите. С., 1929, с. 347.

³⁵ Както това е и при общия случай на водене на чужда работа без натоварване, е необходимо „този, който действа в интерес на другото, да действа доброволно“. Вж. **Драганов, Д.** Закона за задълженията и договорите. Доктрина и юриспруденция. С., 1926, 147—148.

³⁶ В този смисъл е и разрешението при общата хипотеза на водене на чужда работа без натоварване. Вж. **Тончев, Д.** Цит. съч., 344—345. Допустимостта недееспособни лица да извършват чужда работа без натоварване и да поемат присъщите за това права и задължения се обяснява от автора с това, че „законът обръща внимание само на естеството и на качеството на това действие, без да се гледа на личната правоспособност на лицето, което го е извършило“ — с. 359.

³⁷ Относно аргументите за подобно прилагане по аналогия вж. **Венедиков, П.** Ново вещно право. С., 1999, с. 226.

³⁸ За допустимостта на тази възможност вж. също **Стоянов, В.** Вещно право. С., 2004, с. 259.

³⁹ Вж. **Тасев, С.** Цит. съч., с. 66. Разгледан е конкретен случай от съдебната практика, при който едно лице намерило две метални топки и ги занесло на оксигенист за заварка към един детайл. При заварката една от топките избухнала и причинила смъртта на двамата. Авторът счита, че в случая наследниците на нито едно от лицата не могат да търсят отговорност за вреди по чл. 50 ЗЗД, тъй като и двамата са имали съвместен надзор над намерените вещи.

⁴⁰ Относно спора за това какъв е характерът на тригодишния срок по чл. 78, ал. 2 ЗС (давностен или преклузивен) вж. **Таджер, В.** Цит. съч., 176—177. Вж. също **Василев, Л.** Цит. съч., с. 282, който нарича срока давностен.

⁴¹ Венцислав Стоянов приема възможността за разширително тълкуване, като смята, че е допустимо намерената вещ да се предаде на полицията или в кметството, тъй като „идеята на закона е вещта да бъде предадена на определена публична структура, която да поеме грижата по опазването ѝ“. Вж. **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 258.

⁴² Според руското гражданско законодателство (чл. 227—233 ГК) намерената вещ следва да се предаде на милицията или на органите на местно самоуправление. Ако в 6-месечен срок никой не заяви правата си спрямо намерената вещ, тя става собственост на намерилото я лице. То обаче също може да се откаже от собствеността върху вещта, при което последната става притежание на съответната община, на чиято територия е намерена. Ако вещта бъде поискана от нейния собственик, последният дължи обезщетение за направените във връзка с намирането и съхраняването ѝ разходи, както и обезщетение в размер на 20% от стойността на вещта. По отношение на изгубените животни съществуват специални правила, според които при решаването на въпроса за връщането на животното на неговия собственик следва да се има предвид и обстоятелството дали животното е съхранило привързаността си към него, или повече се е привързало към лицето, което го е намерило. За повече подробности вж. **Сергеева, А., Ю. Толстого.** Гражданское право. Учебник. Т. 1, 2006, 422—424.

⁴³ Приема се, че в рамките на едногодишния период общината действа като negotiorum gestor. Вж. **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 261.

⁴⁴ Съществува спор относно характера на този едногодишен срок: преклузивен срок за правото на собственост на загубилото вещта лице (в този смисъл вж. **Василев, Л.** Цит. съч., с. 285) или придобивна давност в полза на общината (близостта на двата срока се потвърждава от **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 259). Придобиването на изгубената вещ от общината след изтичането на едногодишния срок обаче се приема за самостоятелен първичен придобивен способ, тъй като общината не осъществява владение върху вещта, което да служи като основание за изтичането на придобивна давност. В този смисъл вж. **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 259.

⁴⁵ Като свидетелство за близостта между общата хипотеза на водене на чужда работа без натоварване и специалния случай на предаване на намерена чужда вещ може да се посочи и приеманата при действието на отменения ЗЗД възможност за намаляване на обезщетението, дължимо от доминанса в полза на гестора, когато „обезщетението е извънмерно вследствие нееднаквото положение на договарящите се страни“. Вж. **Драганов, Д.** Цит. съч., с. 154.

⁴⁶ Тъй като вешта не е станала частна общинска собственост, а и поради спешната необходимост тя да бъде продадена, за прехвърлянето ѝ не следва да се провежда търг, а продажбата може да се сключва по правилата на гражданското право, като условията ѝ се определят по пътя на прякото договаряне.

⁴⁷ Относно неоснователното обогатяване („преминаването на ценности от един патримониум в друг“) с участието на един или повече посредници вж. **Планиол, М.** Цит. съч., с. 360.

⁴⁸ Относно началния момент на едногодишния срок вж. също **Стоянов, В.** Цит. съч., 259—260.

LEGAL RELATIONSHIPS REGARDING LOST AND FOUND MOVABLE CHATTELS

By Stoyan Stavru

Summary

The article examines the legal relationships arising in case of finding a movable chattel between its owners, the person who has found the movable chattel and the municipality, on the territory of which it was found. These relations are studied as a particular case of *negotiorum gestio*. The concepts of lost, found, stolen, forgotten, hidden and abandoned movable chattel are clarified and distinguished. Short analysis of any specific case of lost chattels is provided.

ВЪПРОСИ НА ОСОБЕНИЯ ЗАЛОГ

*Александър Иванов**

1. Увод

„В случаи и по ред, определени със закон, залогодателят може да запази в свое държане заложената вещ“ — чл. 312 от Търговския закон (ТЗ). Във връзка с този текст беше приет Законът за особените залози (ЗОЗ) (ДВ, бр. 100 от 1996 г.), с който се даде правна уредба на това обезпечение. За обозначението му е възприет терминът „особен залог“, тъй като за неговата действителност не е необходимо да се предава държането на заложеното имущество. В исторически план заслужава да се отбележи, че този термин се използваше от теорията и практиката и преди приемането на част III на ТЗ (ДВ, бр. 83 от 1996 г.). Член 161 от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД) допускаше и преди това възможността да съществуват „особени разпоредения на други закони за учредяването и действието на залога“. Така например по силата на чл. 36, ал. 2 от отменения Закон за банките и кредитното дело заложените вещи можеха да останат на отговорно пазене у лицето, даващо залога, при специално договорени с банката условия¹.

Историческият генезис на особените залози може да се търси още в епохата на римското право, на което освен реалния залог (*pignus datum*, превод от лат. — предаден залог) е бил познат и т.нар. уговорен залог (*pignus conventum* или *pignus obligatum*). При последния договор облигационното отношение възниква единствено въз основа на съгласието между страните, без вещта да преминава у кредитора по основното правоотношение. Заложният кредитор получава възможността да изиска вещта или нейната парична равностойност от длъжника или от всяко лице, у което тя се намира. В този случай вече не е било необходимо да бъде сключван нарочен *pactum distrahendi*, тъй като тази възможност е следвала от естеството на облигацията и се е съдържала в думите на различните средства за защита — *interdictum* или *actio*².

В края на XIX век е била създадена регламентацията на т.нар. *warrants agricoles*, учредявани също без предаване на заложеното имущество. Дотога-

* Доктор по право.

ва необходимостта от съществуването на залога като реален договор, редом с ипотеката, в системата на вещните обезпечения е била обяснявана с риска от укриване или прехвърляне на движимите вещи, предназначени за гарантиране на дълга. Тази опасност е била преодоляна чрез изискването за вписване на залога в специален регистър. Така например през 1898 г. във Франция е била създадена правна уредба на особен залог върху търговско предприятие и земеделските варианти³. Предмет на *warrants agricoles*, уредени по-късно и у нас, е била селскостопанска продукция, посеви, земеделски машини, добитък и други принадлежности на земеделското стопанство — вж. чл. 20 от Закона за Земеделската банка (отм.). Договорът се е сключвал в писмена форма, което е било достатъчно да породи действие между страните. За да има действие спрямо трети лица обаче, е било необходимо неговото вписване в специални книги⁴.

2. Правен режим

Проблемът за правната квалификация на особения залог и свързаният с него въпрос за правния му режим се превърнаха в дискуссионни още непосредствено след приемането на ЗОЗ. Така, въпреки че особеният залог е регламентиран в специален закон, в търговскоправната литература е изразено становището, че особеният залог е разновидност на търговския залог и затова носи неговите родови белези⁵. Възприемането на изложеното разбиране е от значение при правоприлагането — тогава режимът на ТЗ за търговските сделки и търговския залог може да намери за залога по ЗОЗ субсидиарно приложение⁶.

Член 310, ал. 1 ТЗ поставя изискването обезпечаваното от залога вземане да произтича от търговска сделка. Често в литературата договорът по чл. 310, ал. 1 ТЗ се означава като **обикновен** търговски залог⁷. Според друго становище, „доколкото търговският залог се урежда в чл. 310 ТЗ, не би могло договорът за особен залог да се разглежда като негова разновидност“. Авторът на това разбиране е категоричен, че ЗОЗ е самостоятелна и затворена система, че „не се предвижда да се прилагат разпоредби за залога от ТЗ, ЗЗД или други нормативни актове, освен от Гражданския процесуален кодекс“⁸. Все пак в съвременната търговскоправна теория преобладава разбирането, че залогът по чл. 310, ал. 1 ТЗ е само една от разновидностите на търговския залог, но при класифицирането на залозите в търговското право между авторите съществуват големи различия. Според едни понятието „търговски залог“ обхваща обикновен търговски залог, законен залог, особен залог и банков залог⁹. Съществува и схващане, което не разглежда особените и банковите залози като разновидности на търговския залог, тъй като те „не са определени в ТЗ, а в други източници на обективното търговско право, а за обозначаване на родовото понятие се използва терминът „залог в търговското право“¹⁰.

Що се отнася специално до особения залог, изразено е мнението, че той е „специфичен вид търговско обезпечение“¹¹. Срещу това се възразява, че когато сме в хипотезата на сключен договор за залог между заложен кредитор — нетърговец, и залогодател — лице на свободна практика, този договор не е търговска сделка¹². Последното разбиране се поддържа и от друг автор, който отбелязва, че „залогът по ЗОЗ не винаги е търговска сделка по смисъла на чл. 286 ТЗ или търговски залог по чл. 310—314 ТЗ“¹³. Становището, че ако залогодателят не е търговец и главното вземане не произтича от търговска сделка, залогът по ЗОЗ няма търговски характер и за него субсидиарно приложение намира само ЗЗД, заслужава да бъде споделено с известни уточнения, на които ще се спра тук.

От систематичното място на чл. 312 ТЗ може да се направи заключението, че *de lege lata* особеният залог е търговско обезпечение. На това заключение би могло да се възрази, че аналогично препращане се съдържа и в чл. 161 ЗЗД. Смятам, че такова едно възражение не може да бъде споделено, тъй като приложното поле на чл. 161 ЗЗД далеч надхвърля това на чл. 312 ТЗ¹⁴, като същевременно не бива да се забравя, че последната разпоредба е по-нова от общата. Но дори и ако се възприеме разбирането, че особеният залог е търговско обезпечение, остава открит въпросът относно възможността за квалифицирането му като вид търговски залог и следващото от него субсидиарно приложение на общите правила за търговските сделки на ТЗ.

Като родов белег на понятието „търговски залог“ се сочи разширеният му предмет в сравнение със залога в гражданското право, като за пример в това отношение се дава особеният залог¹⁵. Различията в предметния обхват между обикновения търговски залог, законния залог, банковия залог и особения залог не позволяват предметът на обезпечението да бъде въздиган като общ признак за търговските залози.

Логично е да се изследва дали изискването обезпечаваното вземане да произтича от търговска сделка, заложено в чл. 310, ал. 1 ТЗ, не е общо за изброените по-горе залози, и по-конкретно за особения залог. За теорията е несъмнено, че един от белезите на обикновения търговски залог е това, че той обезпечаваша права, породени от търговска сделка. Същото не може да не бъде относимо и към залога по чл. 310, ал. 2, най-малкото по две причини. Това следва от систематичното място на нормата, която се намира в същия чл. 310, който е озаглавен „Търговски залог“. То се подкрепя и от анализа на хипотезите на законен залог, които са уредени в чл. 357, чл. 361 ал. 2, чл. 375 и чл. 583 ТЗ — и при четирите случая заложното право обезпечаваша вземане, произтичащо от търговска сделка — комисионен, спедиционен, превозен договор или договор за влог в публичен склад.

Заключение за наличието на предпоставката обезпеченото вземане да произтича от търговска сделка може да се направи и при анализа на т.нар. банков влог, чиято правна уредба се съдържа в Наредба № 35 за реда за продажба чрез търг на движими вещи, заложи в полза на банка, от 8.12.1997 г., приета въз основа на чл. 42 от Закона за банките (отм.). При него кредиторът на обезпечаваното вземане е банка, т.е. търговец. Следователно банковият залог обезпечава изпълнението на вземане, произтичащо поне от едностранна търговска сделка.

Законът за особените залози не съдържа изрично правило обезпеченото вземане да произтича от търговска сделка. Член 5, ал. 1 ЗОЗ допуска обезпеченото вземане да бъде индивидуално или родово определено, както и условно или бъдещо, а ал. 2 гласи, че залогът обезпечава вземането и всички лихви и неустойки върху него. Лихвите и неустойките трябва да бъдат вписани, за да могат да се противопоставят на третите лица (чл. 12, ал. 1 ЗОЗ).

Прави впечатление обаче, че законодателят възлага задължение в тежест на залогодателя да се грижи за запазване на заложеното имущество с грижата на добър търговец (чл. 9, ал. 1 ЗОЗ). Освен това не бива да се пренебрегва обстоятелството, че разпоредбата на чл. 312 ТЗ се намира между норми, уреждащи търговския залог. Ако приемем, че особенният залог не е вид търговски залог, мястото на препращащата норма би трябвало да бъде след разпоредбите за търговския залог, така както е при търговското право на задържане. Разбира се, систематичното място на цитираната норма не би могло да бъде достатъчно силен аргумент в подкрепа на разбирането, че особенният залог е вид търговски залог.

В подкрепа на това виждане може да бъде изтъкнат аргументът, че особенният залог е предназначен да служи на стопанския оборот, тъй като именно там залогодателят следва да може да използва заложеното имущество по предназначението му, а за заложния кредитор е обременително да държи залога и да прави разходи по опазването му¹⁶. Воден от този постулат, законодателят е възложил на залогодателя да се грижи за заложеното имущество като добър търговец. Длъжникът по сделка, която за него е търговска, трябва да полага грижата на добър търговец (чл. 302 ТЗ). Срещу този аргумент би могло да се възрази, че има случаи, в които законодателят възлага на едно лице, което може да бъде и нетърговец, да изпълни задължението си с грижата на добър търговец — вж. напр. чл. 350 ТЗ.

Очевидно от разбирането, че следва да се ограничи приложното поле на особенния залог, се е ръководил полският законодател, предвиждайки, че само кредитори на парични вземания като банки и други финансово-кредитни институции могат да сключват договори за особен залог¹⁷.

Залогодател по договор за особен залог може да бъде и едно лице — не-търговец, стига само случаят да попада под някое от изключенията по чл. 3 ЗОЗ, тъй като изброяването е изчерпателно и в този смисъл разпоредбата не подлежи на разширително тълкуване. Не може да има съмнение, че залогодател по пътя на правоприемството може да стане и лице, което не попада в кръга на залогодателите по чл. 3 ЗОЗ.

Едно от възможните обяснения на изследвания проблем може да бъде развито при граматическото тълкуване на чл. 312 ТЗ, където предметът на залога е означен като „заложената вещь“. За разлика от него, чл. 4 ал. 1 ЗОЗ допуска предмет на особен залог да бъдат не само вещи, но и различни категории права — вземания, в т.ч. парични, членствени права в случаите на безналични акции и т.н. В този смисъл е и чл. 1, ал. 1 ЗОЗ, където предметът на особения залог е обозначен с по-широкото по смисъл понятие „имущество“.

Различията в предметния обхват могат да се дължат на две причини. На първо място, те могат да са резултат на законодателна небрежност при приемането на част III ТЗ, което стана непосредствено преди това на ЗОЗ¹⁸. В този ред на мисли аналогично обяснение може да се даде и за систематичното място на разпоредбата, т.е. че поставянето ѝ между норми, уреждащи търговския залог, е също плод на непрецизност. Ако приемем това обяснение, необходимо е *de lege ferenda* да се коригира разпоредбата на чл. 312 ТЗ в следния вид: „В случаи и по ред, определени със закон, залогодателят може да запази в свое държане заложеното имущество“, като същевременно тя се постави извън нормите, уреждащи т.нар. обикновен търговски залог (по терминологията на проф. О. Герджиков).

На второ място, възможно е различията между чл. 312 ТЗ и чл. 1, ал. 1 ЗОЗ да са търсени съзнателно от законодателя. Ако това е така, което си позволявам да предположа, като се има предвид и систематичното място на разпоредбата, може да се предложи тълкуване в смисъл, че според законодателя особеният залог с предмет движима вещь е вид търговско обезпечение и затова по отношение на него намират субсидиарно приложение ТЗ и поспециално общите положения за търговските сделки. Такова едно тълкуване по отношение на залога с движими вещи се подкрепя до известна степен и от обстоятелството, че при тази хипотеза залогодателят трябва да бъде само търговец или лице по чл. 2 ТЗ, или съпруг на изброените лица. Като се имат предвид правно-политическите съображения за приемането на ал. 2 на чл. 3 чрез изменението на ЗОЗ през 1999 г., а именно разрешаването на практическите проблеми, свързани със случаите, когато заложеното имущество попада в патримониума на съпругеската имуществена общност¹⁹, може да заключим, че особен залог с предмет движима вещь може да учреди само лице, което осъществява стопанска дейност. В този ред на мисли може да се пред-

положи, че мярката на задължението по чл. 9, ал. 1 ЗОЗ е относима само за тази категория лица — търговци или лица по чл. 2 ТЗ.

Освен това не бива да се забравя, че критерият за обособяването на лицата по чл. 2 ТЗ от търговците е преди всичко количествен и организационен, а не толкова естеството на дейността²⁰, както и обстоятелството, че дейността на лицата по чл. 2 ТЗ предполага сключването на търговски сделки. *Затова може да се приеме, че поставянето на изискване de lege ferenda особеният залог с движими вещи да обезпечава права, породени от търговска сделка, не би ограничило в голяма степен приложното поле на закона*²¹. Що се отнася до залогодателя, той може да отклони субсидиарното приложение на ТЗ, ако обори презумпцията по чл. 286, ал. 3 от закона. При всички случаи обаче трябва да се подчертае, че *de lege lata* въпросът за квалифицирането на особения залог като търговска сделка има значение само относно определянето на приложимия правен режим, но не и за действителността му²².

Тъй като в хипотезата на чл. 3, ал. 3 ЗОЗ не е необходимо залогодателят да бъде търговец или лице по чл. 2 ТЗ, при всички положения тук субсидиарното приложение на ТЗ е възможно само ако обезпечаваното вземане произтича от търговска сделка. Такъв ще бъде случаят при учредяване на особен залог върху безналични ценни книжа за обезпечаване на вземанията по договор за банков кредит.

3. Правна характеристика на заложеното право

В отличие от залога по чл. 156 и сл. ЗЗД, особеният залог няма реален характер, тъй като се учредява без предаване на заложеното имущество (чл. 1, ал. 1 ЗОЗ). Договорът за особен залог поражда действие за страните от момента на постигане на съгласието и обличането му в писмена форма. Следователно договорът е консенсуален и формален. Когато предмет на договора е дял от търговско дружество или търговско предприятие, е необходима и нотариална заверка на подписите на страните.

Залогодател може да бъде и трето по отношение на обезпечаваното правоотношение лице — арг. от чл. 26, ал. 1, т. 1, б. „б“ ЗОЗ. Изискванията за правноорганизационна форма, заложен в чл. 3, ал. 1 ЗОЗ, важат и за него.

Към квалифицирането на договора за особен залог следва да се добави, че той е едностранен, тъй като поражда задължения единствено в тежест на залогодателя²³.

Член 4, ал. 2 ЗОЗ допуска възможността предмет на особен залог да бъдат родовоопределени или бъдещи вещи. Това се дължи на обстоятелството, че договорът за особен залог не е реална сделка и при него предаването на индивидуалноопределена движима вещь не е елемент от фактическия му състав.

Чрез разширяването на възможните предмети на особен залог се облекчава и поевтинява кредитът.

Обезпеченото вземане може да бъде индивидуално или родовоопределено, както и условно или бъдещо (чл. 5, ал. 1 ЗОЗ). Условно е вземането, чието възникване е обусловено от настъпването на едно бъдещо несигурно събитие — например предоставянето на кредит, а бъдещо е вземането, чието настъпване зависи от изтичането на определен срок²⁴. Ако случаят е такъв, заложеното правоотношение ще възникне с настъпването на събитието, респективно с изтичането на срока.

В нашата теория няма единодушие по въпроса за правната природа на заложеното право. Според проф. А. Калайджиев противопоставимостта на особенния залог на третите лица е основание за извода, че той има абсолютен и вещен характер²⁵. Но тази противопоставимост възниква от вписването, а и договорът за наем също може да бъде противопоставен на трети лица при условията на чл. 237 ЗЗД²⁶, което обаче не му придава вещен характер.

Разбирането, че залогът по чл. 156 ЗЗД има вещен характер, се обосновава най-вече с правото на заложенния кредитор да държи вещта, докато обезпеченото вземане бъде погасено, и свързаната с това право петиторна (вещно-правна) защита по чл. 157, ал. 3 ЗЗД. Вещният характер на това правомощие се признава и от проф. П. Венедиков, който за пръв път у нас защитава разбирането, че ипотека е потестативно право²⁷. При учредяването на особенния залог залогодателят не предава заложеното имущество на заложенния кредитор. Наистина при неизпълнение на главното вземане заложенният кредитор има право да получи държането на заложените вещи съгласно чл. 34, т. 1 ЗОЗ, но това правило не се отнася например до случаите на залог върху вземания и безналични ценни книжа.

Всъщност правомощието, което изразява природата на залога, е възможността на заложенния кредитор да продаде заложеното имущество²⁸. С неговото едностранно упражнение от кредитора по ЗОЗ се създава ново правно положение за заложеното имущество и за залогодателя и се постига обезпечителната му функция²⁹. При особените залози правото да се продаде заложеното имущество е от категорията на потестативните права, които се упражняват извънсъдебно, т.е. не е необходимо предявяването на конститутивен иск. Наистина това правомощие е противопоставимо на третите лица, но едно право не е вещно само поради това, че може да се противопостави на трети лица³⁰.

С право на предпочитително удовлетворение разполагат и необезпечени със залог или ипотека кредитори на вземания, които са привилегирани по силата на закона (чл. 136, ал. 1, т. 1 и 2 ЗЗД). На разбирането, че правомощието да се продаде заложеното имущество има потестативен характер, се противопоставя аргументът, че правото на принудително изпълнение е процесуално право-

мощие, по което задължено лице е съдия-изпълнителят³¹. Този аргумент не би могъл да се използва при особения залог, както и при залога по чл. 311 ТЗ, тъй като при тях заложният кредитор се удовлетворява без съдействието на съдия-изпълнителя.

Вещноправната същност на особения залог се обосновава и с възможността заложният кредитор да се защити с т.нар. девастационен иск³², въпреки липсата на изрична правна уредба за него в материята на особените залози. Но задължението на третите лица да се въздържат от въздействия върху заложеното имущество, които могат да го обезценят, лежи на плоскостта на всеобщото задължение за *neminem laedere*, формулирано в чл. 45 ЗЗД³³. Дори ако приемем, че правомощието да не се допуска обезценяването на заложената вещ има абсолютен характер, то едва ли е същностната характеристика на заложното право.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. **Кожухаров, А.** Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. Кн. втора. С., 1992, с. 193.

² Вж. **Танев, К.** Залозите и ипотеките — пример за приемствеността в правното мислене. — Съвременно право, 2000, № 5, с. 37 и сл.

³ **Колен, А., А. Капитан.** Елементарен курс по френско гражданско право. Т. II, кн. III, 1931, Задължения и договори (лични и вещни обезпечения), с. 1018 и сл.

⁴ Вж. **Меворах, Н., Д. Лиджи, Л. Фархи.** Коментар на ЗЗД. Ч. III. С., 1928, 423—424. Изложената историческа справка дава основание да се приеме, че особенният залог не е непознат на континенталните европейски правни системи — обратно **Найденев, Б.** Особени залози. III изд. С., 2000, с. 11.

⁵ **Герджиков, О.** Търговски сделки. Кн. по ч. III на Търговския закон. С., 2000, с. 59; Вж. също **Стефанов, Г.** Въпроси на търговското право. Велико Търново, 1997, с. 334, който допълва, че с него може да се обезпечава изпълнението на задължения по търговски сделки, като не е задължително страните по тях да са търговци. Авторът констатира, че „основно в практиката се обосновава разбирането, че особенният залог не е разновидност на търговския залог и може да обезпечава изпълнението на задължения и по граждански сделки“.

⁶ От това например може да се заключи, че по отношение на банковия залог, учреден по реда на ЗОЗ, ще намери субсидиарно приложение режимът на търговския залог — чл. 310—314 ТЗ — **Бобатинов, М.** Договорът за банков кредит. С., 2003, с. 193. Това е така, тъй като при банковия залог е изпълнено условието, поставено от чл. 310, ал. 1 ТЗ — обезпеченото вземане да произтича от търговска сделка, а именно от договора за банков кредит. За съжаление това заключение се отнася само до една от възможните хипотези на особен залог.

⁷ **Герджиков, О.** Цит. съч., с. 53; **Стефанов, Г.** Цит. съч., с. 326; **Рачев, Ф.** — Във: Търговско право (авт. колектив). С., 1999, с. 400.

⁸ **Таджер, В.** Източници на правото на особени залози. — Делова седмица, 1997, № 22, с. 12. Мисля, че по субсидиарното приложение на ЗЗД не може да има съмнение — това следва пряко от чл. 161 ЗЗД и въз основа на него проф. Таджер предлага редица разрешения, които не са уредени изрично в ЗОЗ.

⁹ **Герджиков, О.** Цит. съч., с. 53; **Стефанов, Г.** Цит. съч., с. 326.

¹⁰ **Голева, П.** Залогът в търговското право. — Пазар и право, 1999, № 2, с. 35. Това разбиране може да се обоснове със заглавието на текста на чл. 310 ТЗ, който при това съдържа препращане само към законния залог в неговите разновидности.

¹¹ **Найденев, Б.** Цит. съч., с. 46.

¹² На това настоява Е. Петкова — вж. **Найденев, Б.** Цит. съч., с. 15.

¹³ **Калайджиев, А.** Облигационно право. Обща част. С., 2002, с. 565.

¹⁴ Тя се отнася още и за Закона за арендата в земеделието и Закона за гражданското въздухоплаване.

¹⁵ **Герджиков, О.** Цит. съч., с. 53. Но залагането на вземания по търговски сделки няма специфика и е предмет на уреждане от общите правила на залога по ЗЗД — пак там. Заслужава да се отбележи, че в чл. 4, ал. 1, т. 1 и 3 ЗОЗ е допусната възможността предмет на особен залог да бъдат вземания.

¹⁶ Така **Калайджиев, А.** Цит. съч., с. 566.

¹⁷ Вж. **Таджер, В.** Страни по договора за особен залог. — Делова седмица, 1997, № 23, с. 12.

¹⁸ Ако това е така, недоумение буди фактът, че и до днес не е извършена поправка в този смисъл. За съжаление съществуват примери в това отношение — вж. напр. чл. 315, ал. 2, т. 2 ТЗ.

¹⁹ Вж. Мотиви към проекта за закон за изменение и допълнение на ЗОЗ, поместени в **Найденев, Б.** Цит. съч., 152—153.

²⁰ **Герджиков, О.** Коментар на Търговския закон. Кн. първа. С., 1991, с. 47.

²¹ Или поне да се установи изрично, че по отношение на залога върху движими вещи, учреден по реда на ЗОЗ, намират субсидиарно приложение общите положения за търговските сделки.

²² Обратно **Найденев, Б.** Цит. съч., с. 48.

²³ Обратно **Стефанов, Г.** Цит. съч., с. 335, въпреки че не е посочил задължения в тежест на заложния кредитор.

²⁴ **Таджер, В.** Източници на правото на особените залози. — Делова седмица, 1997, № 22, с. 12.

²⁵ **Калайджиев, А.** Цит. съч., с. 580.

²⁶ Вж. **Кожухаров, А.** Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения. Нова ред. проф. О. Герджиков. С., 1996, с. 240.

²⁷ Вж. **Венедиков, П.** Ново вещно право. II изд. С., 1999, 19—22. Очевидно авторът не се отказва от становището си и при новото законодателство; вж. също **Боянов, Г.** Вещно право. С., 1994, с. 16, където авторът приема, че залогът е вещно право само ако заложената вещ е предадена на залогоприемателя.

²⁸ Това се подчертава и от проф. Калайджиев — **Калайджиев, А.** Цит. съч., с. 574.

²⁹ **Таджер, В.** За правната природа на особения залог. — Делова седмица, 1997, № 39, с. 12.

³⁰ **Бодри-Лакантинери.** Кратък курс по гражданско право. Обща теория на задълженията и договорите. Превод Л. Фархи и В. Петров. С., 1920, с. 325.

³¹ Вж. **Драгиев, Д., Т. Железчев.** За правната същност и формата на ипотеката. — Съвременно право, 1999, № 1, с. 70. Въпреки различния предмет на изследването, този аргумент би могъл да се използва и при залога, който не дава право на кредитора да се удовлетвори без съдебна намеса. Разбирането, че ипотеката е особено облигационно право със специфично обезпечително действие, заслужава подкрепа — вж. също Попов, П.: **Кожухаров, А.** Облигационно право. Кратък курс. Нова ред. и доп. С., 2000, с. 155. За разлика от особения залог, обезпеченият с ипотека кредитор може да се удовлетвори по предпочитание само по реда на принудителното изпълнение — р. 606—2000—II г. о.

³² За него вж. подробно **Венедиков, П.** Ипотеки, залог, привилегии. С., 2000, 81—82.

³³ Девастационният иск не е уреден изрично понастоящем и по отношение на ипотеката, а се извежда в теорията от чл. 177, ал. 2 ЗЗД. При липса на изрична регламентация възниква съмнение дали поведението, което засяга имота, може да няма виновен характер.

ISSUES CONCERNING REGISTERED PLEDGES

By Alexander Ivanov

Summary

This article aims at answering some questions regarding the legal regime of the pledge without surrender of possession and the legal characteristics of the pledge right in the contract. The author provides an answer to the question whether registered pledge is a type of commercial pledge on the basis of the Registered Pledges Act and of the Commercial Code.

In relation to this some suggestions *de lege ferenda* are made. The examined issues are of practical significance for the business circles.

ПРИПОЗНАВАНЕ С МЕЖДУНАРОДЕН ЕЛЕМЕНТ (МЕЖДУНАРОДНО ПРИПОЗНАВАНЕ)

*Йордан Борисов**

1. Приложимият закон

През последното десетилетие, като последица най-вече на интензивния емиграционен и имиграционен процес, зачестиха случаите и на *международно припознаване* — на припознаване предимно на български граждани с неустановен произход от чужди граждани и по-рядко — на чужди граждани без установено бащинство или майчинство от български граждани. Този вид припознаване с международен елемент стана особено актуален след приемането на Кодекса на международното частно право (КМЧП)¹.

До приемането на този кодекс припознаването на български от чужд гражданин се извършваше в съответствие със закона на държавата, чийто гражданин е детето, т.е. на българския семеен закон². Така че на практика *гражданството* бе основният стълкновителен критерий за определяне на приложимото право в тази материя на личния статут и семейните правни отношения. Но още по това време във връзка с припознаването, когато се извършва от лице с чуждо гражданство, в правната ни доктрина се изтъкваше от Т. Тодоров³, че е целесъобразно формата на припознаването да се подчини на правото по местоизвършването му в съответствие с правилото *locus regit formam actus*, т.е. в съответствие с формата, която семейният закон на чуждата държава, на територията на която се извършва този акт, допуска. Защото илюзия е според автора⁴, че възприемането на отечественото право като основен принцип на уредба на международните семейни отношения по-добре защитава интересите на българските граждани и българската държава. Що се отнася *до материалните условия за действителност* на припознаването, те трябва да съответстват, на първо място, на личното право на лицето, което извършва припознаването⁵, като субсидиарно би могло да се прилага и личното право на припознавания. Всъщност принципът, от който следва да се ръководи българският законода-

* Юрист.

тел, е създаване на максимално благоприятен стълкновителен режим за действителност на припознаването. Така че в крайна сметка извършеното в чужбина припознаване съобразно правилата, които местният закон установява, би трябвало да се признае и у нас за действително, щом като формата е била спазена. Във всички случаи обаче, ако личното право на майката или детето изисква и тяхното съгласие, то трябва да е налице.

Тези препоръки бяха взети предвид при изработването на Кодекса на международното частно право на Република България. И сега режимът на международно припознаване е вече съвсем различен и много по-гъвкав в сравнение с други нормативни решения⁶, защото позволява приложение на повече законодателни системи.

Какви са възможните приложими законодателни системи при извършване на припознаване на български от чужд гражданин и на чужд гражданин от лице с българско гражданство?

Според общото правило, установено с разпоредбата на изр. първо на ал. 5 на чл. 83 КМПЧ, *формата на припознаването се урежда от правото на държавата, в която то е извършено*. Няма пречка обаче, съгласно второто изречение на тази разпоредба, да се зачете и припознаване, извършено в съответствие с *приложимото право съгласно ал. 4 на чл. 83 КМПЧ*. А по силата на тази правна норма ще бъде действително и международното припознаване, ако е съобразено с формата на отечественото право на лицето, което го е извършило, или на отечественото право на лицето, което се припознава, или на правото на държавата, в която е обичайното местопребиваване на *детето* към момента на припознаването. Но понеже в мнозинството от случаите български гражданин се припознава от чужд гражданин в страната ни, на практика най-често се прилага българският Семейен кодекс.

2. Припознаване на български гражданин от чужд гражданин в Република България

а. При припознаване на български гражданин от чужд гражданин на територията на българската държава това, което е характерно за случая, за да говорим, че е налице припознаване с международен елемент, е различният правен статут на лицата, най-вече различното им гражданство. Така че компетентното лице, пред което се изявява волята — длъжностно лице по гражданското състояние или нотариус, по-рядко дипломатически или консулски представител, ще трябва преди всичко да се съобрази с това обстоятелство.

Чужденец, по-точно лице с чуждо гражданство, по смисъла на действащото ни законодателство не е само гражданинът на чужда държава, а и лицето без гражданство⁷. Колкото до лицето, което се припознава, то, както вече

се уточни, трябва да има българско гражданство, което е придобило по произход, по месторождение или чрез натурализация.

Български гражданин *по произход* е всеки, на когото поне единият родител е български гражданин, както и всеки, който е бил припознат от български гражданин или чийто произход спрямо български гражданин е установен със съдебно решение⁸.

Освен поради гражданството на единия родител, за български гражданин по силата на закона още от момента на раждането се счита също и този, *който се ражда в България*. И няма значение, че родителите му са чужди граждани или лица без гражданство или с неизвестно гражданство⁹. Следва обаче да се отбележи, че това автоматично действие, основавано на принципа на месторождението, настъпва само ако лицето не придобива гражданство на друго основание — например защото отечественият закон на родителите му изрично го обявява за свой гражданин, въпреки че се ражда на територията на Република България.

б. При припознаване на български гражданин от чужд гражданин на територията на Република България по общо правило се прилага *българският закон*. При това на две основания — защото е законът на държавата, на територията на която се извършва този акт за установяване на произход, но и защото е отечественият закон на лицето, което се признава за свое дете. Семейният ни кодекс ще бъде приложимият закон на основание чл. 83, ал. 4 КМЧП също и когато детето, което се припознава, е лице без гражданство или дете на бежанец, или на лице, на което е предоставено убежище — ако другият му родител е известен, щом като обичайно пребивава на територията на българската държава¹⁰. Все пак няма пречка припознаващият да изрази своето волеизявление за припознаване на български гражданин и пред специално оправомощен служител от дипломатическото или консулското представителство на държавата, чийто гражданин е той, в България, като в този случай признаването на детето за свое ще се извърши съобразно изискванията на *неговия отечествен закон*.

Припознаващият, който е гражданин на друга държава или лице без гражданство, обикновено има статут на постоянно пребиваващо лице, на лице, което е получило разрешение за постоянно пребиваване и дори единен граждански номер¹¹. Но е възможно и само временно да се намира на територията на страната ни — по-често за извършване на определена стопанска или нестопанска дейност.

При личното му явяване пред лицето по гражданското състояние или нотариуса неговата самоличност и дееспособност се установяват въз основа на *документа му за самоличност*, издаден от съответния компетентен орган на

държавата, на която той е гражданин — лична карта или задграничен или дипломатически паспорт.

Във връзка с документа за самоличност, който това лице е длъжно да представи, се натъкваме на особеност. Поначало документите, издадени в чужбина, трябва да бъдат заверени (легализирани) и преведени. Но специално този документ — за самоличността, не подлежи на заверка и превод. Ето защо, ако липсва превод на документа или той не е бил надлежно заверен, това не може да бъде основание за отказ да се приеме заявлението за припознаване или да се удостовери нотариално подписът на това лице върху декларацията, с която признава български гражданин за свое дете.

Но ако документът за самоличност на припознаващия, гражданин на чужда държава, не е необходимо да се представи в превод, това не се отнася за самото заявление или декларацията за припознаване. Този документ, надлежно заверен, задължително трябва да се представи на български език.

При извършване на процедурата за припознаване е възможно да се окаже необходимо участието на преводач или тълковник. Преводач се осигурява, ако лицето, което признава български гражданин за свое дете, не знае български език, а езикът, с който си служи, не е познат на органа, който приема волеизявлението му, а тълковник — когато припознаващият, освен че е глух или глухоням, е и неграмотен. Колкото до дееспособността на това лице, прилагат се разпоредбите на Кодекса на международното частно право¹², освен ако приложимото право не установява други специални изисквания.

Ако според Семейния ни кодекс е необходимо припознаващият *да е дееспособен*¹³, защото в противен случай актът му на припознаване ще бъде унищожаем, в други законодателни системи изрично се допуска да може да припознае дете дори недееспособно лице. Но предпоставките за това и нормативното решение са различни. В едни страни в зависимост от степента на недееспособността на лицето е необходимо предварително съгласие от неговия родител или настойник, съответно от попечителя му¹⁴, или одобрение от съд или друг специално овластен за това орган¹⁵. В Италия припознаването ще е валидно и без предварително съгласие или одобрение, ако припознаващият вече е навършил 16 години¹⁶.

3. Припознаване на български гражданин от чужд гражданин в чужбина

а. При припознаване на български гражданин от чужд гражданин в чужбина обикновено припознаващият е гражданин на държавата, на територията на която се извършва припознаването, най-често още от раждането си. В положението на чужденец, който припознава български гражданин, може да се озове обаче и бивш български гражданин, който е емигрирал, щом като към момен-

та на извършването на този свой акт за установяване на произход вече е изгубил българското си гражданство — в съответствие с разпоредбите на Закона за българското гражданство, или то все още не е възстановено, ако е бил поискал това¹⁷. За чужденец се счита също и лицето, което, макар да има български произход по смисъла на Закона за българите, живеещи извън Република България¹⁸, още не е придобило българско гражданство.

Възможно е лицето, което припознава български гражданин, да е гражданин с множество гражданства. В такъв случай по-особено ще бъде положението му, ако едното негово гражданство е българско, защото тогава във връзка с приложимия закон, с формата и начина за извършването на припознаването ще има значение не гражданството му, а къде фактически живее. Така че в случая не би трябвало да се приложи българският закон, а този по местоизвършване на припознаването, освен ако лицето, което припознава, не се възползва от правото си да установи произхода на детето си в съответствие с българския Семейен кодекс.

б. Припознаването на български гражданин в чужбина от чужд гражданин по-често се извършва *пред местен компетентен орган*. В зависимост от нормативното решение на съответната държава, чийто закон за случая ще се приложи, това може да бъде нотариус, но и специално оправомощен съд, настоянически съд. Обикновено обаче, както и у нас, се извършва пред лице (служба) по гражданското състояние.

За да бъде валидно, припознаването трябва да се съобрази с материалноправните условия, които приложимият закон установява, като се имат предвид и особеностите, ако припознаващият или припознаваният са недееспособни лица, ако припознаващият се намира в брак, но с друго лице, а не с другия известен родител на детето, ако е необходимо изрично съгласие с този негов акт за установяване на произход да изразят и други лица, въобще с всички особености на режима, който приложимият закон урежда.

Във връзка с процедурата, доколкото се припознава български гражданин, е възможно компетентният орган да поиска да се представи доказателство, че и българското международно частно право не съдържа забрана да може да се извърши припознаване на лице с българско гражданство в чужбина. В такъв случай припознаващият ще трябва да представи превод на чл. 83, ал. 4 и 5 КМЧП.

в. А възможно ли е припознаване на български гражданин от чужденец да се извърши *пред служител на дипломатическото или самостоятелното консулско представителство на България*¹⁹, на когото е било делегирано правото да осъществява функциите на лице по гражданското състояние от ръководителя на представителството? Ако се изхожда от текстовете на консулските конвенции, по които България е страна, в които изрично се уточнява, че

съответното длъжностно лице има право да съставя актове за гражданско състояние и да приема декларации, отнасящи се до семейни отношения, *само на граждани на изпращащата държава*, т.е. на български граждани, на въпроса би следвало да се отговори отрицателно. Така че тези свои компетенции консулското длъжностно лице на Република България би трябвало да може да осъществи само при припознавания на български гражданин от българи в чужбина. Което още означава, че ако български гражданин се признава за свое дете от чужд гражданин в чужбина, това ще е възможно само пред местен компетентен орган.

Този извод обаче се разколебава след допълнението на чл. 84 на Закона за нотариусите и нотариалната дейност (ЗННД), извършено през 2003 г.²⁰, тъй като с новото второ изречение на тази разпоредба изрично се призна право на българските дипломатически и консулски представители да заверяват *подписи и на чужди граждани*, ако документът е *предназначен да произведе действието си в Република България*. А случаят на припознаване на български гражданин от чужд гражданин в чужбина е точно такъв. И остава само да се уточни дали заверката на декларацията за припознаване ще бъде възможна само ако припознаването се извършва съгласно условията на българския закон, или и когато този акт за установяване на произход се извършва при спазване на местния закон²¹. Или във всички случаи на приложимото право, уредени с разпоредбите на чл. 83, ал. 4 и 5 КМЧП. По това може да се дискутира, но за предпочитане е да се подкрепи последното предложение. То има не само нормативна опора. В крайна сметка става дума за акт, който се отнася до личния и семейния статут на български гражданин.

Следва да се отбележи, че припознаване на български гражданин от чужденец пред български задграничен орган в качеството му на лице по гражданското състояние има предимства. Нашият представител, освен да завери подписа на припознаващия, би могъл и да състави акта за раждане на детето, когато то е с неизвестни родители. Достатъчно е да се убеди, че документът наистина ще произведе действие в България.

г. А дали е възможно лице с българско гражданство да признае друг български гражданин за свое дете, но в чужбина? Отговорът е положителен, но това ще бъде възможно само в съответствие с българския семеен закон, защото само той е приложимият. Другите хипотези, уредени с чл. 83, ал. 4 и 5 КМЧП, в случая ще са без значение, понеже липсва международният елемент — лицата не са с различно гражданство. Ето защо, ако български гражданин припознае друг български гражданин за свое рождено дете пред служител от дипломатическото или консулското ни представителство, например в Гърция, този служител ще трябва да се съобрази с материалните условия и формата на припознаването, които българският Семеен кодекс установява.

Няма пречка обаче да се приложи друг закон, стига националното законодателство на държавата, на територията на която се извършва припознаването, да го позволява, ако български гражданин припознава чужд гражданин в чужбина. И това той може да направи както пред наш представител в тази страна, така и пред местен компетентен орган.

4. Механизми за признаване и отразяване на извършено в чужбина припознаване от българските органи

а. При припознаване на български гражданин от чужд гражданин, което е било извършено в чужбина, за да се признае този акт, а с това и неговите последици на установен произход и в България, е необходимо той, както и другите необходими документи, свързани с него, да бъдат удостоверени, *легализирани*.

Легализацията като способ за удостоверяване на акт на припознаване, който ще се признае на територията на друга държава, поначало е необходима във всички случаи. Но тази формална процедура за удостоверяване истинността на подписа на припознаващия и качеството, в което действа лицето, заверило неговата декларация за припознаване, е значително опростена, ако държавата, на територията на която е извършено припознаването, и Република България са страни по специалната Конвенция за премахване на изискването за легализация на чуждестранни публични актове²². А също и когато между България и държавата, чийто закон е приложимият, съществува двустранен договор за правна помощ, който урежда нещата по-различно, регламентира значително по-облекчен режим.

Как се легализира акт за припознаване, извършен в чужбина, когато не съществува по-облекчен режим, се регламентира с *Правилника за легализациите, заверките и преводите на документи и други книжа*²³. Необходима е заверка на документите от компетентния орган в държавата, където е извършено припознаването²⁴, но също и от съответния български дипломатически или консулски представител в тази държава или акредитиран за нея²⁵.

За признаване на припознаване на български гражданин от чужд гражданин в чужбина актът на припознаване и другите свързани с него документи трябва да бъдат *преведени*. Но само представянето на превода на тези документи не е достатъчно, за да се признае действие на припознаването на територията на българската държава, защото преводът на документа, издаден на чужд език, не замества самия документ²⁶.

Преводът на акта на припознаване би могъл да се извърши и в България, и в чужбина. В България той е възможен само от преводаческа фирма, която има сключен договор с Министерството на външните работи, а в чужбина — обикновено от дипломатическите и консулските ни представителства.

Поначало превод на частен документ, издаден в чужбина, е възможен само ако документът е вече легализиран. Но съгласно чл. 19, ал. 1 от правилника би могъл да се извърши превод на такъв документ и без той да е бил предварително заверен, ако не се отнася до прехвърляне на имуществени права и задължения. А актът на припознаване не е от категорията на тези документи. В такъв случай обаче съгласно чл. 19, ал. 2 от правилника под превода ще трябва да се постави изричната уговорка, че се носи отговорност само „за верността на превода, но не и за автентичността на документа“.

Когато преводът на акта на припознаване от чуждия на български език е извършен в чужбина, но не от служители на дипломатическото или консулското ни представителство, тогава е възможно той и да не бъде признат от лицето по гражданското състояние, пред което се представя за признаване, ако то има съмнения относно верността му, независимо че подписът на преводача е бил заверен от компетентна институция. В такъв случай ще се наложи преводът да се извърши в България от оправомощена преводаческа фирма.

б. Когато България и съответната държава, на територията на която е извършено припознаването, са *страни по Конвенцията за премахване на изискването за легализация на чуждестранни публични актове*²⁷, за да се признае правно действие на този акт и на другите необходими документи, свързани с него, и на територията на България, не е необходимо те да се легализират от дипломатическите или консулските ни служители в тази държава или да са акредитирани за нея, ако са удостоверени с *апостил* (apostille). Така е, защото служебната цел на тази конвенция е да премахне за страните по нея изискването за дипломатическа или консулска легализация на определена категория документи — публични актове, към които по силата на чл. 1, б. „d“ се отнася и припознаването, щом като частен документ също предполага удостоверяване на датата и подписа.

По своята същност и съдържание заверката с „апостил“²⁸ представлява унифициран способ за удостоверяване на публичен акт от компетентен орган²⁹ в държавата, в която той е издаден. Специфичното е в това, че снабденият с оригинален апостил документ е предназначен да намери приложение на територията на друга държава, но страна по тази конвенция, в случая — на територията на България. Другата особеност е, че документът се освобождава от всякакви следващи форми на заверка и легализация от други висшестоящи местни органи в страната на издаване, както и от дипломатическото или консулското ни представителство, и се избягва допълнителното удостоверяване на документите, идващи от чужбина, от дипломатическите или консулските представителства на съответната държава в страната ни. Но понеже е свързан с гражданското състояние на лицата, въпреки че е снабден с апостил, често този акт за установяване на произход се представя за заверка от българския

дипломатически или консулски представител, осъществяващ функции на длъжностно лице по гражданското състояние.

Снабдените с апостил документи имат и още една особеност — те се признават и могат да произведат действие във всяка една от държавите, страни по конвенцията. Тъкмо затова, а и защото в по-голямата част от случаите актът на припознаване се представя в препис, удостоверен от компетентен местен орган или нотариус в съответствие с вътрешното право, на практика той може да се използва многократно в различни държави, стига да са страни по конвенцията. Тази възможност поставя въпроса за целесъобразността от снабдяването на документа с превод на съответния език, ако притежателят му има намерението или необходимостта да го представи пред органи на различни държави, страни по конвенцията.

В края следва да се отбележи, че ако актът за припознаване и другите документи не притежават или не могат да бъдат снабдени с апостил, ще бъде необходимо да се спазва общата процедура за легализация, за да се признаят и произведат действие на територията на България, т.е. задължително трябва да бъдат удостоверени от съответния ни дипломатически или консулски служител в представителството ни в тази държава или акредитирано за нея.

в. Максимално облекчен режим за признаване на припознаване на български гражданин от чужденец, извършено в чужбина, с освобождаване от легализация на съответния акт, на който се основава, е възможно да предвижда и *двустранен договор за правна помощ*, сключен между държавата, на територията на която е било извършено припознаването, и българската държава. В такива случаи не е необходима друга заверка, а е достатъчно да се представи препис от оригиналния документ за припознаване, съответно и на другите необходими документи, надлежно подписани и подпечатани, придружени и с превод на документа, извършен най-често в посолството ни в съответната държава³⁰.

Възможно е да се окаже, че България и държавата, чийто закон е приложимият по отношение на припознаването, освен че са страни по договор за правна помощ, са страни и по Конвенцията за премахване на изискването за легализация на чуждестранни публични актове³¹. В такъв случай правилото е, че разпоредбите на конвенцията не променят режима за освобождаване от легализация на документи, установен в този договор, т.е. ще се прилага режимът на двустранния договор съобразно посочените в него видове документи и начина за тяхното оформяне, щом като той е по-благоприятният³². На практика това означава, че ще се признае правно действие на територията на Република България и на документи *без апостил*. Разбира се, няма пречка документите да бъдат снабдени и с апостил, въпреки облекчения режим, уреден с договора за правна помощ. Такова оформяне е дори препоръчително — особено когато

документите са заверени от местен нотариус, тъй като чрез поставения апостил българските органи получават допълнителна гаранция за правомощията на чуждестранния нотариус, извършил удостоверяването.

5. Процедура за признаване на акт на припознаване, съставен в чужбина, в Република България

а. Признаването на акт на припознаване на български гражданин, извършен в чужбина от чужд гражданин, се осъществява в рамките на охранително производство, което се открива с молба било на припознатия, било на лицето, което го е признало за свое дете, т.е. на което и да е от лицата, за които този акт непосредствено се отнася. Молбата трябва да се отправи до *кмета на общината по постоянния адрес на припознатия*³³, който след реформата, извършена с Кодекса на международното частно право, е вече компетентният орган да признае действието на този акт на установен произход на територията на Република България³⁴.

Молбата се подава лично, но няма пречка да се отправи и чрез пълномощник, стига да е изрично упълномощен за това. По аргумент от разпоредбата на чл. 119 КМПЧ³⁵ към нея освен акта или препис от акта за припознаване, съставен в чужбина, надлежно заверен от органа, който го е приел и отразил, е необходимо да се приложат и другите необходими документи, също надлежно заверени, щом като на тях съответният приложим закон придава значението на условия за действителността на припознаването, каквито са например актовете, в които е отразено съгласието на другия родител на припознатия, ако е известен, или на самия припознат, ако е пълнолетен, волеизявлението на законния представител или настойника, съответно одобрението на попечителя, щом като волеизявленията и на тези лица също се зачитат.

б. Акт за припознаване, съставен в чужбина, на чието основание български гражданин е признат от чужд гражданин за свое дете, може да произведе действие и на територията на България при наличие на две предпоставки. На първо място, е необходимо органът, пред който е било извършено припознаването, да е бил компетентен да приеме и оформи този акт според разпоредбите на българското право³⁶. На второ място — актът на припознаване да не противоречи на българския обществен ред, на добрите нрави, установени в обществото ни³⁷.

Какво означава чуждестранният орган *да е компетентен според разпоредбите на българското право*? Накратко, това означава той да е изрично оправомощен да изпълнява функциите на лице по гражданското състояние, защото според българския семеен закон само такава лице може да приеме и оформи извършено припознаване. Но следва да се отбележи, че законодател-

ството на някои страни допуска припознаване да се извърши и пред друг орган, например съд. Така е в Швейцария³⁸, Италия³⁹, Мексико⁴⁰, Полша⁴¹.

в. Длъжностното лице по гражданското състояние е в правото си да откаже да признае акта на припознаване, ако се натъкне на пречка за чуждия гражданин да извърши припознаването или ако констатира, че то е недействително. Отказът обаче трябва да бъде мотивиран.

В случай на отказ да се признаят правните последици на установен произход на акта на припознаване на български гражданин от чужденец, извършен в чужбина, молителят, освен да го обжалва по административен ред, би могъл на основание чл. 118, ал. 2 КМЧП и да предяви пред Софийския градски съд установителен иск, чрез който да докаже, че припознаването е всъщност валидно, тъй като са били спазени всички условия, които приложимият закон установява. Поради което и отказът да му се признае правно действие в България е неоснователен.

БЕЛЕЖКИ

¹ Обн., ДВ, бр. 42 от 17 май 2005 г.

² Съгласно чл. 135 СК (отм., ДВ, бр. 42 от 2005 г.) за произхода се прилага *отечествения закон на детето по време на раждането*.

³ **Тодоров, Т.** Международни семейни и наследствени правоотношения. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994, с. 195.

⁴ Пак там, в предговора към книгата.

⁵ Под „лично право“ следва да се разбира както отечественото право, така и правото по местопребиваването на припознаващия. Достатъчно е да са налице условията по едното от тях.

⁶ Например съгласно чл. 311—317 от Гражданския кодекс на Франция доброволното признаване на бащинство или майчинство е валидно, ако е направено в съответствие с *личния закон на припознаващия или на детето*.

⁷ В този смисъл е чл. 2, ал. 2 от Закона за чужденците в Република България, с който изрично се обявява за чужденец и лицето, което не е гражданин на нито една държава в съответствие с нейното законодателство, но притежава официален документ, който удостоверява това негово качество.

⁸ В случая е без значение какво е гражданството на другия родител или че е лице без гражданство. А също и неговото месторождение.

⁹ Съгласно чл. 10 и 11 на Закона за българското гражданство и съответно чл. 6, ал. 2, б. „а“ от Европейската конвенция за гражданството, за български гражданин по силата на закона се считат лицата, чиито родители са чужди граждани, или единият родител е чужд гражданин, а другият е неизвестен, щом като са родени на територията на България, стига да не са придобили друго гражданство по произход; лицата, чиито родители са без гражданство или са с неизвестно гражданство, или на които единият родител е без гражданство или с неизвестно гражданство, а другият е неизвестен, а също и тези, които са намерени на територията на българската държава и които иначе биха останали без гражданство.

¹⁰ Съгласно чл. 48, ал. 7 КМЧП по смисъла на този кодекс под *обичайно местопребиваване* на физическо лице се разбира мястото, в което то се е установило преимуществено да живее, без това

да е свързано с необходимост от регистрация или разрешение за пребиваване или установяване. За определянето на това място трябва да бъдат специално съобразени обстоятелства от личен или професионален характер, които произтичат от трайни връзки на лицето с това място или от намерението му да създаде такива връзки.

¹¹ По-често той е лице, което още не е натурализирано — независимо дали при условията на обща или привилегирована натурализация, или е придобило статут на бежанец и хуманитарен статут — в който случай при процедурата за припознаване преводачът или тълковникът се посочват от Държавната агенция за бежанците.

¹² Срв. чл. 50, ал. 1 и 3 КМЧП.

¹³ Във връзка с това следва да се отбележи, че в първоначалната редакция на чл. 35, изр. 1 СК изрично се уточняваше, че родителят, който припознава, трябва да бъде дееспособен. Но с изменението на закона от 2003 г. (обн., ДВ, бр. 67) думата „дееспособен“ бе заличена. И напълно оправдано, тъй като изискването за дееспособност на припознаващия се извежда от разпоредбата на чл. 39 СК.

¹⁴ Срв. чл. 260, ал. 2 ГК на Швейцария, § 1596, ал. 1 ГГЗ, чл. 74 СНК на Полша, чл. 328, изр. 1 ГК на Белгия, ст. 126, п. 2 СК на Украйна.

¹⁵ Семейният закон на Каталуния допуска да може да признае бащинството си всяко лице, което е навършило 14 години, а майчинството си — жената, независимо от възрастта, на която е била при раждането на детето. Но за да бъде припознаването в тези случаи валидно, щом като е извършено от недееспособно лице, по силата на чл. 121 ГК на Испания е необходимо одобрение на съда, дадено в присъствието на прокурор.

Подобно е нормативното решение и на чешкия законодател, който след допълнението на Закона за семейство (94/1963) от 1998 г. също изисква одобрение от съда на акта на припознаване на дете от ненавършил пълнолетие, за да може той да породи действие (срв. § 52).

¹⁶ Съгласно чл. 250, ал. 5 ГК не може да бъде осъществено припознаване от родители, ако не са навършили 16 години.

¹⁷ Вж. глава трета и четвърта на този закон. Повече в **Цанков В.** Аз, гражданинът на Република България и на Европейския съюз. С.: Изд. на Министерство на правосъдието, 2005.

¹⁸ Обн., ДВ, бр. 30 от 2000 г.

¹⁹ Каквото българската държава има в Истанбул и Одрин в Турция, Солун в Гърция, Торонто в Канада.

²⁰ ДВ, бр. 18.

²¹ По аргумент от разпоредбата на чл. 69 ЗГР, съгласно която в своята дейност българските дипломатически и консулски представители следва да се съобразяват не само с националното ни законодателство, но и със законодателството на държавата, на територията на която се намира представителството ни.

²² По тази конвенция — Конвенция № 12, известна като Хагска конвенция, защото е съставена в Хага на 5 октомври 1961 г., България е страна от 30 април 2001 г. Конвенцията е ратифицирана от 38-ото Народно събрание на 25 май 2000 г. (ДВ, бр. 47 от 2000 г.), обнародвана е в ДВ, бр. 45 от 2001 г.

²³ Приет е през 1953 г., с изменено заглавие от 1982 г. (обн., ДВ, бр. 73 от 1958 г., изм., бр. 10 от 1964 г., бр. 77 от 1976 г., бр. 96 от 1982 г., бр. 77 от 1983 г., бр. 103 от 1990 г.). Повече за режима за легализация вж. т. 12 от Общите разяснения относно оформянето на документи от и за чужбина на Министерството на външните работи.

²⁴ Най-често служител на Министерството на външните работи или на Министерството на правосъдието, но е възможно и от общинска или полицейска служба, ако е специално оправомощена за това по силата на закона.

²⁵ Но дори да не е била извършена легализация на акта на припознаването от наш дипломатически или консулски представител в страната, където е извършено припознаването, неговото дейст-

вие ще бъде признато и в България, ако необходимата легализация бъде направена от дипломатически или консулски представител на тази държава в България.

²⁶ В този смисъл е р. 871—96—IV г.о. на ВС (Бюл. 1996, № 8, с. 13).

²⁷ Кои държави са страни по конвенцията, се уточнява в списък — приложение към конвенцията.

²⁸ *Апостилът* е всъщност специално удостоверение, което се поставя върху самия документ или приложение към него. За да се счита снабден с апостил, съответният документ трябва да се оформи съгласно законовите изисквания — да има в оригинален вид заверка с т.нар. правоъгълен щемпел за чужбина от издаващия или съответния висшестоящ орган, както и положен до щемпела кръгъл печат и подпис на оправомощеното да извършва тази заверка длъжностно лице.

²⁹ За актовете на съдилищата и нотариусите (публични актове по смисъла на чл. 1, б. „а“ и „б“ от конвенцията) оправомощено да постави апостил обикновено е Министерството на правосъдието или общинска или полицейска служба, докато за всички останали актове, публични актове по смисъла на чл. 1 от конвенцията, компетентно е Министерството на външните работи.

³⁰ В този смисъл е чл. 26 от Договора за правна помощ по граждански дела и документи (ДПП за краткост, независимо от наименованието на договорите), сключен с Австрия (ДВ, бр. 79 от 1969 г.), чл. 20 ДПП с Алжир, чл. 22 ДПП с Армения, чл. 12 ДПП с Виетнам, чл. 24 ДПП с Грузия, чл. 8 ДПП с Гърция, чл. 23 ДПП с Испания, чл. 10 ДПП с Италия, чл. 18 и 19 ДПП с Йемен, чл. 14 ДПП с Кипър, чл. 8 ДПП с КНДР, чл. 12 ДПП с Куба, чл. 6 ДПП с Кувейт, чл. 19 ДПП с Либия, чл. 24 и 25 ДПП с Македония, чл. 11 ДПП с Монголия, чл. 88 ДПП с Полша, чл. 13 и 33 ДПП с Румъния, чл. 12 ДПП с Руската федерация, чл. 11, 31 и 32 ДПП със Сирия, чл. 19 ДПП с Тунис, чл. 15, 62 и 63 ДПП с Унгария, чл. 23 ДПП с Франция, чл. 10 и 23 ДПП с Чехия.

³¹ Такива са отношенията ни с Австрия, Армения, Гърция, Испания, Италия, Кипър, Македония, Румъния, с Руската федерация, Унгария, Франция, Чехия. По-особено е положението с Турция — макар между двете страни да има сключен двустранен договор за правна помощ, тъй като в договора липсва разпоредба относно валидността и освобождаването от легализация на официалните документи, във връзка с актовете на припознаване на дете ще се прилагат разпоредбите на конвенцията, доколкото и Турция и България, са страни по тази конвенция.

³² Срв. чл. 3 и чл. 8 от конвенцията.

³³ Или изрично овластеното от него лице с компетенции във връзка с гражданското състояние на лицата.

³⁴ В този смисъл е указание № 5240 от 13.06.2005 г. на Главна дирекция „Гражданска регистрация и административно обслужване на населението“ при МРРБ относно реда и условията за признаване на чуждестранни съдебни решения и други актове съгласно Кодекса на международното частно право, какъвто без съмнение е и този акт.

³⁵ По аргумент, защото тази норма се отнася само за съдебни актове.

³⁶ По силата на чл. 117, т. 1 КМЧП.

³⁷ В този смисъл е т. 5 на чл. 117 КМЧП.

³⁸ Вж. чл. 260, ал. 3 ГК.

³⁹ Съгласно чл. 254 ГК.

⁴⁰ По силата на чл. 369 ГК със специален акт, представен пред съдия.

⁴¹ Съгласно чл. 79 СНК на Полша припознаването на детето може да стане освен пред съответното лице по гражданското състояние, още и пред настоящия съд, като само в случай на необходимост и на опасност, застрашаваща пряко живота на бащата или на детето, припознаването може да се извърши пред нотариус.

**AFFILIATION WITH AN INTERNATIONAL ELEMENT
(INTERNATIONAL AFFILIATION)**

By Jordan Borissov

Summary

In the last decade the cases of international affiliation have increased mainly as a result of the intensive emigration and immigration processes. This type of affiliation became a question of present interest especially after the adoption of the Bulgarian Private International Law Code.

The article examines the conditions for and the procedure of affiliation of a Bulgarian citizen by a foreign citizen on the territory of the Bulgarian state; the conditions for and the procedure of affiliation of a Bulgarian citizen by a foreign or Bulgarian citizen abroad, as well as the mechanisms of the acknowledgement and regulation of these cases of affiliation by the Bulgarian state bodies.

ПРОБЛЕМИ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

ПРОМЕНИ В ЗАКОНА ЗА ПАТЕНТИТЕ

*Веселина Манева**

На 26 юли 2006 г. Народното събрание прие Закон за изменение и допълнение на Закона за патентите (обн., ДВ, бр. 64 от 8.08.2006 г.), в сила от 8.11.2006 г.

Законът за патентите от 1993 г. утвърди традиционната патентна система и отрази съвременната правна уредба в Европа, както и световните тенденции. Той преуреди добре известни институти на патентното право и в същото време въведе нови, непознати за българското право досега — например „полезния модел“, „привилегиата на новостта“, „изчерпването на правата“ и др.

Последните изменения нямат характер на цялостна ревизия на закона, а са по-скоро своевременно решаване на най-осезателните проблеми в областта на патентното право относно: изменение на производството в патентното ведомство, института на полезния модел (ПМ) с предвидена възможност за едновременна закрила на едно и също техническо решение с патент и със свидетелство за ПМ, съдебното решаване на споровете за нарушаване на изключителното право, допускане патентът да бъде включен в масата на несъстоятелността в производството по несъстоятелност и да бъде обект на особен залог и на обезпечение.

Други разпоредби са въведени с оглед предстоящото членство на Р България в Европейския съюз и хармонизиране на българското законодател-

* Доктор по право, Институт за правни науки – БАН.

ство с правото на Общността. В тази връзка са установени изисквания относно биотехнологичните изобретения. Създадена е нова глава шеста „б“ „Сертификати за допълнителна закрила на лекарствените продукти и на продуктите за растителна защита“. Преуреден е институтът на „изчерпване на права“. Регламентирани са мерките за граничен контрол за защита на правата, произтичащи от патент, и правото на информация в съдебен процес за нарушение на тези права.

Измененията и допълненията на Закона за патентите са продиктувани и от практическата невъзможност на закона да служи адекватно на промените, настъпили в икономиката на страната в по-ново време, и изискванията на глобалната патентна система.

Настоящата работа има за цел да се посочат някои от по-важните промени на закона, за да се подчертаят новостите, както и да се направи паралел с досега действащата уредба.

I. Обхват на закона

Законът за патентите от 1993 г. нормира закрилата на изобретенията и на полезните модели, като режимът на полезните модели следва този на изобретенията. Законът утвърждава патентната форма на закрила — единна и за двата обекта. Със Закона за изменение и допълнение на ЗП се изменя наименованието в Закон за патентите и регистрацията на полезните модели. Целта е да се регламентира по-подробно режимът на ПМ, като това се акцентира и в заглавието на закона. Преименуван така обаче, той буди известна неяснота и създава впечатление за непълнота на правната уредба. От една страна, урежда се патентът като форма на закрила на изобретенията, а от друга — регистрацията на ПМ. От юридическа гледна точка регистрацията е юридически факт от сложния фактически състав, пораждащ правната закрила, и е основание за издаването на защитен документ — свидетелството за регистрация. Възниква основателно въпросът: защо, след като досега патенти се издаваха за изобретения и полезни модели, се въвежда ново понятие — „регистрация на полезен модел“, без да се посочва формата на защитния документ за този обект? От заглавието може да се направи и погрешният извод, че законът урежда отношенията, възникващи само до регистрацията на ПМ, без да се регламентират последиците от това — например издаването на защитния документ, пораждащ правната закрила, както и неговото използване. В действителност не е така, защото законът прецизно регламентира института на ПМ. В същото време посочени са таксите, които Патентното ведомство събира за всички последващи регистрацията действия. Налице е липса на съответствие в наименованието на нормативния акт, регламентиращ, от една страна, формата на защитния документ, какъвто е патентът, а от друга — факт, обуславящ

издаването на друг защитен документ — свидетелството за регистрация на ПМ.

Тези противоречия биха могли да бъдат избегнати, ако ПМ беше регламентиран в отделен закон: закон за полезните модели. Това становище следва от досегашната законодателна практика и традиции в областта на индустриалната собственост — всеки обект е законодателно регламентиран в отделен закон (например Закон за марките и географските означения, Закон за промишления дизайн, Закон за топология на интегралните схеми). Това би улеснило както структурирането на закона, така и неговото прилагане, биха се избегнали редица повторения и терминологични несъответствия (например дефинирането на изобретателската стъпка).

II. Закрила на биотехнологичните изобретения

Законът въвежда нови изисквания по отношение на изключенията и патентоспособността на биотехнологичните изобретения в съответствие с Директива № 98/44/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 1998 г. за правната закрила на биотехнологичните изобретения. В чл. 7 изрично е предвидено патенти да не се издават за методи за клониране на хора, методи за изменение на генетичната идентичност на човешки зародиши, за използване на човешки ембриони за промишлени или търговски цели, както и за методи за модифициране на генетичната идентичност на животни (при определени условия), като основанието за това е, че търговското използване на тези изобретения би нарушило обществения ред и добрите нрави. Член 7а регламентира патентоспособността на тези изобретения, отнасящи се до продукт, състоящ се от или съдържащ биологичен материал, или до метод, чрез който се получава, обработва или използва такъв материал, отговарящ на изискванията за патентоспособност по смисъла на чл. 6, ал. 1. Включването на разпоредби, регламентиращи биотехнологичните изобретения, обуславя и промените в чл. 19, ал. 6, 7, и 8 (съдържание на изключителното право), чл. 20а (изчерпване на права), чл. 32а, ал. 2 (предоставяне на принудителна кръстосана лицензия в полза на притежател на патент за биотехнологично изобретение) и чл. 37 (депозиране на биологичен материал).

III. Сертификат за допълнителна закрила

В глава шеста „б“ законодателят регламентира един нов за нашата патентна система защитен документ — сертификата за допълнителна закрила (СДЗ). Нормата на чл. 72к предвижда възможност да бъде издаден такъв сертификат за медицинските продукти и средства, защитени с патент, както и за продуктите за растителна защита, от датата на присъединяване на РБългария към Европейския съюз, т.е. от 1.01.2007 г. С това се удовлетворяват изискванията на Регламент № 1768/92 на Съвета за създаване на сертификат за до-

пълнителна закрила за медицинските продукти, на Регламент № 1610/96 на Европейския парламент и Съвета за създаване на сертификат за допълнителна закрила за продуктите за растителна защита и на Директива № 2001/83/ЕС за Кодекс на Общността по отношение на лекарствените продукти за хуманна употреба. С този сертификат по същество се въвежда удължаване на срока на действие на патентите за такива продукти. По този начин се компенсира времето, през което собственикът на патента е бил възпрепятстван да упражнява монополното си право, произтичащо от защитния документ, поради това, че е трябвало първоначално да получи разрешение за пускане на продукта на пазара. Максималният срок на сертификата е пет години. Той действа от края на законоустановения срок на основния патент, който съгласно чл. 16 от закона е 20 години от датата на подаване на заявката. Следователно закрилата на медицинските продукти под режима на СДЗ не може да надвишава 25 години. Тук следва да се отбележи, че СДЗ се издават при условията и процедурата, предвидени в регламентите.

IV. Секретни патенти

В закона са приети изменения относно режима на секретните изобретения, целящи да бъдат отразени изискванията на Закона за защита на класифицираната информация. По заявките за секретни патенти се извършва само проверка на формалните изисквания. Жалбите срещу решение за прекратяване на производството по заявка за секретен патент, постановено на основание чл. 46, ал. 1, както и искания за обявяване недействителност на секретен патент се разглеждат от Софийския градски съд по реда на Административнопроцесуалния кодекс при закрити врата. Прави впечатление, че в случая се възлага компетентност на съда, а не на административния орган, какъвто е Патентното ведомство. Следва да се отбележи обаче, че съдебното производство за обявяване недействителност на секретен патент би трябвало да е исково по правната си същност и би трябвало да следва процедурата по ГПК. Това не е производство по обжалване на административен акт, поради което приложението на Административнопроцесуалния кодекс е недопустимо. В същото време налице е противоречие с текста на чл. 55, ал. 2, т. 1, в който е посочено, че разглеждането на исканията за обявяване недействителност на издаден патент е от изключителната компетентност на отдел „Спорове“ на Патентното ведомство, а не на съда. На практика се създават два режима при разглеждане на исканията за обявяване на недействителност. В единия случай (на секретен патент) компетентен е съдът, а в другия (регулярния патент) — административният орган — Патентното ведомство. Не би следвало „секретността“ да се разглежда като основание за иземване компетентността на административния орган и да се създават две различни процедури. В подкрепа на казаното е

разпоредбата на чл. 64, ал. 2, която предвижда, че когато ответникът по иск за патентно нарушение е подал в Патентното ведомство искане за обявяване недействителност на нарушавания патент, съдът спира делото до постановяване на окончателно решение по искането, като на практика зачита компетентността на административния орган.

V. Процедура по издаване на патент

1. За дата на подаване на заявката, респективно приоритетна дата, съгласно чл. 34, ал. 2 ЗП се счита датата на получаване в Патентното ведомство на заявление, съдържащо наименование на изобретението, идентификационни данни на заявителя и описание на изобретението, разкриващо най-малко неговата същност. Видно от посочената разпоредба на чл. 34, ал. 2 ЗП, законодателят изключва претенциите и чертежите от кръга на задължителните документи, определящи приоритетната дата. Този факт води до редица съществени противоречия в практиката на ведомството.

В текста на чл. 35, ал. 3, изр. второ ЗП е предвидено, че когато документите по чл. 34, ал. 2, т. 2 ЗП, както и претенциите, чертежите и рефератът са представени на друг език, датата на подаване се запазва, ако в тримесечен срок след нея те бъдат представени на български език. Тази възможност е установена в интерес на чуждестранния заявител, който би могъл допълнително да направи превод на претенциите и да ги представи в един по-късен момент, при условие, че съответстват на описанието. Последните изменения указват, че този срок не може да се продължава.

Не така са регламентирани правомощията на българския заявител. За него не тече указаният вече тримесечен срок за представяне на превода и се прилага хипотезата на чл. 46, ал. 1. Поради нарушение на формалните изисквания — липса на патентни претенции, експертният отдел го уведомява за констатираните недостатъци и му предоставя 3-месечен срок за отстраняването им. Съгласно чл. 48 ЗП заявителят би могъл двукратно да удължи срока за отговор по чл. 46, ал. 1 ЗП, което води на практика до нерационално продължаване на процедурата по заявяване. Ако той не отговори или не отстрани недостатъците, т.е. не представи претенции, производството по заявката се прекратява.

Визираната хипотеза навежда на следните случаи от практиката на ведомството: подадена заявка за патент, към която все още не са приложени патентните претенции. В този тримесечен срок трето добросъвестно лице нарушава потенциалното изобретение. Заявителят го уведомява за това например с нотариална покана, но въпреки това нарушението продължава. Как ще се прецени обемът на правна закрила на изобретението на този етап, като не са представени патентните претенции (а това не би следвало да стане на база описание-

то)? Или: подадени са две идентични заявки, едната от които е без претенции, от различни заявители в един и същи ден, за едно и също изобретение, при което, естествено, възниква спор за право на приоритет. Явно, че той не би могъл да бъде разрешен, докато не се представят съответните претенции, на базата на които да се прецени идентичността на заявките.

Понастоящем се наблюдава и следната ситуация в практиката на ведомството: заявителят подава заявка за патент във ведомството и получава дата на заявяване, като в описанието, възползвайки се от регламентираната в закона възможност — чл. 37, ал. 1 — „предшестващо състояние на техниката, доколкото е известно на заявителя“, не посочва ниво на техниката, тъй като не му е известно. Описанието не е придружено от патентни претенции. Същевременно заявителят в законоустановения 3-месечен срок прави проучване в патентния фонд за ниво на техниката в областта, в която е неговото изобретение. Резултатите са добра база за преценка, въз основа на които се формулират впоследствие подадените претенции и се допълва описанието с известното и изгодно за заявителя ниво.

Действително с приемане на ЗП законодателят е установил балансиран подход между интересите на заявителя и обществото, но не следва законодателната празнота да се превръща във възможност за недобросъвестна проява на заявителя.

При изготвянето на разпоредбите на ЗП от 1993 г. относно подаване на заявката за патент се имаха предвид нормите на договора, допълващ Парижката конвенция относно патентите, известен като PLT¹. Този договор отразява световните тенденции в областта на изобретенията и регламентира възможността съгласно чл. 5, ал. 1, б. „а“ (iii) заявката за патент да бъде подадена само с описание („част, която на външен вид изглежда като описание“), а също може да съдържа и чертеж, без тя да бъде придружена от патентни претенции. Тези дискусии не са нови и за договора РСТ (Договор за патентно коопериране). Факт е обаче, че все още нито една от водещите в икономическо отношение страни не е променила законодателството си в тази насока, както и няма съответна промяна в международните договори — РСТ и ЕПК (Европейска патентна конвенция).

В подкрепа на изложената теза са разпоредбите на патентните закони на Франция (чл. 13), на Великобритания (чл. 14, ал. 2), на САЩ (§ 112, ал. 2), на Германия (§ 35), на Русия (чл. 16).

Всяка попълнена заявка според съвременните национални законодателства, както и международната заявка по РСТ, съгласно чл. 3, ал. 2 трябва да съдържат поне една претенция.

Аналогична е и разпоредбата на чл. 80 ЕПК, където се казва, че дата на подаване на европейската патентна заявка е тази, на която са подадени от заявителя описание и една или повече патентни претенции.

От казаното следва изводът, че нито един патентноправен режим не разделя документите, определящи датата на подаване на заявката, на задължителни и факултативни. Освен това към заявката задължително се прилагат, наред с описанието, и претенции, а в повечето закони — и чертежи. Това е правилно и обосновано, защото, от една страна, представянето на всички документи в цялост би улеснило и ускорило работата на експертизата (преценката при извършване на формалната експертиза ще бъде по-облекчена и всеобхватна при наличие на всички материали от самото начало), а от друга — по-малка ще е вероятността заявителят, внасяйки претенциите в по-късен момент, да излезе от направеното в описанието първоначално разкритие на заявката.

Утвърденият със ЗП от 1993 г. правов ред относно определяне датата на подаване на заявката не беше променен с настоящите изменения на закона. Още повече в чл. 35, ал. 2 от закона е посочено, че към подадената заявка се прилага документ за платени такси и за патентни претенции. В такъв случай, когато те не са приложени към заявката, основателно ли е да се събира такса за невъзникнали към този момент права?

Противно на казаното, законодателят в чл. 75, ал. 1 лимитивно е посочил съдържанието на заявката за регистрация на полезен модел, като в него изрично е указал претенции, чертеж (когато е необходим) и документ за платени такси. По този начин се избягват всички указани по-горе недостатъци в режима на заявяване на патента.

2. Законът запазва като цяло съществуващата процедура в Патентното ведомство, като въвежда една съществена промяна. Това е новата система на експертиза на заявките за патенти за изобретения. Предвидено е по всяка заявка да се извършва само проверка на формалните изисквания (чл. 46), както и предварителна експертиза и експертиза за допустимост на правната закрила (чл. 46а). Терминологично се установява една неточност по отношение на „допустимостта на правната закрила“. Правната закрила възниква след осъществяването на определен фактически състав и произтича от издадения защитен документ и не може да бъде „допусната“ или „недопусната“. Предварителната експертиза проверява наличието на фактите, обуславящи възникването на закрилата, а не нейната допустимост.

След приключване на този етап от експертизното производство заявителят преценява дали да продължи експертизната процедура. На основание чл. 46б, ал. 1 до изтичането на 13 месеца от датата на подаване на заявката, съответно от приоритетната дата, той може да подаде молба за проучване и експертиза дали заявеното изобретение е патентоспособно и да заплати съответната

такса, както и такса за публикация за заявката. С това изменение се цели намаляване срока на експертното производство, като патент ще се издава до 3 години от датата на подаване на заявката във ведомството. Законът обаче не прави разлика между патентите, издадени със и без извършено проучване и експертиза. Явно заявителят е този, който носи риска от издадения патент. При опростената процедура на експертиза вероятността патентоприжателят да нарушава чуждо изключително право е много по-голяма, при което безспорна последица ще бъде увеличеният брой от дела за патентни нарушения. От друга страна, този риск е оправдан от сравнително бързия срок за получаване на патента и възможната последваща реализация на изобретението.

3. Промени са предвидени и в производството в отдела по спорове. Срокът за образуване на производството от постъпване на жалбата или на искането е намален от 3 на 1 месец. Това ще доведе до по-голяма бързина в производството по издаване на защитен документ, както и до решаване на споровете по действителността на издадения патент, в много случаи определящи изхода на спряното дело за нарушение.

Изменена е и разпоредбата на чл. 58, ал. 6, в която е посочено, че решенията на назначения от председателя за съответния спор състав се утвърждават от председателя на Патентното ведомство. Досега решенията на съставите от отдел „Спорове“, постановени по различните спорове, не се утвърждаваха от председателя на ведомството. Отдел „Спорове“ като отдел в структурата на Патентното ведомство действаше като административен орган по делегация на председателя на ведомството. От друга страна, по своя правен статут Патентното ведомство е административен орган и следователно издаваните от него актове имат характер на индивидуален административен акт по смисъла на чл. 21 АПК. Но за да бъдат изпълнени изискванията на административния закон, необходимо е тези актове да бъдат издавани от компетентния орган, т.е. от председателя на ведомството. Затова последните изменения на ЗП отговарят изцяло на разпоредбата на чл. 21 АПК, вмениявайки задължението за утвърждаване на решенията на отдел „Спорове“ от председателя на ведомството.

4. Друго изменение, от изключително важно значение с оглед досегашния ред за разглеждане на спорове за нарушаване на изключителното право, това е разпоредбата на чл. 64, ал. 2. Воденето на дело срещу нарушителите е много скъпа и отнемаща време процедура. Съгласно досега действащата нормативна уредба у нас делото за патентно нарушение, подведомствено на съда, протича независимо от административната процедура в Патентното ведомство, целяща обявяване недействителност на нарушавания патент. Съгласно българското гражданско процесуално право няма разпоредба, която да допуска спиране на съдебното производство до разрешаване на спор по административ-

вен ред, от значение за делото. Едва обжалваното по съдебен ред решение на Патентното ведомство е основание за спиране на делото за нарушение. Този факт водеше до прекалено забавяне на съдебните процедури, които бяха със средна продължителност от 3—4 години. Имало е случаи, при които делото за патентно нарушение да е приключило с влязло в сила решение по спора, а административното производство по обявяване недействителност на нарушаващия патент във ведомството да е висящо. С последните изменения е предвидена възможност при разгледаната ситуация съдът да спре делото до постановяване на окончателно решение по искането за заличаване. С тази разпоредба се удовлетворява изискването на чл. 182е ГПК — че съдът спира производството в изрично предвидените в закона случаи, какъвто е указаният в Закона за патентите и регистрацията на полезните модели. По този начин са изпълнени изискванията и на друг международен договор — Споразумението за свързаните с търговията права върху интелектуалната собственост, известен като TRIPs², за бърза и достъпна процедура при делата за нарушения на права и е спазен принципът за процесуална икономия на гражданското производство.

VI. Полезен модел (ПМ)

Съществени промени са направени и по отношение режима на ПМ. Те са продиктувани преди всичко от невъзможността на досегашната нормативна уредба и практика да изпълнят очакванията на дребния и средния бизнес у нас. Основен дял в икономиката на страната заемат малките и средните предприятия на местно ниво и се явяват основно местата за разработка и реализация на техните продукти. Това обуславя създаването на бърза, евтина и същевременно ефикасна закрила на тези технически решения.

В чл. 73 отново е допусната една терминологична неточност, като е указано, че „закрилата на полезен модел се предоставя чрез регистрация във ведомството“. Де факто регистрацията е правопораждащ юридически факт, от който възниква задължение за компетентния орган при спазване на определени условия (плащане на съответни такси) да издаде защитен документ. Едва свидетелството за регистрация предоставя желаната правна закрила. Тази неточност рефлектира и върху текста на чл. 74б — „Заличаване на регистрацията“. Всъщност заличаването на регистрацията е последица от обявяване недействителността на свидетелството за регистрация на полезния модел, издадено въз основа на решението за регистрация (административния акт), страдащ от някои от пороците, посочени в чл. 74б, ал. 1. Би трябвало заглавието на разпоредбата да сочи основанието — обявяване недействителност на защитния документ, а не последицата от процедурата — заличаването на регистрацията, така както е формулирана разпоредбата на чл. 26, ал. 3 — „Обявяване недействителност на патента“.

По отношение критериите за патентоспособност на ПМ, освен изискването за новост и промишлена приложимост, е въведен и критерият за изобретателска стъпка. Причината за това е, че не може да съществува изключително право, произтичащо от защитния документ, без да се извършва преценка на интелектуалното усилие на изобретателя. В този случай неволно се прави съпоставка с изискването за наличие на изобретателска стъпка при преценката за патентоспособност на изобретението. В чл. 9 се казва, че изобретението има изобретателска стъпка, когато то не произтича по очевиден начин от състоянието на техниката за специалиста в областта. С този текст бяха въведени две основни понятия за патентното право: „състояние на техниката“ и „специалист в областта“, като последното подробно се изяснява в чл. 43, ал. 3 в Наредбата за оформяне, подаване и експертиза на заявки за патенти (от 2002 г.). С последните изменения на закона в чл. 73в се сочи, че полезният модел има изобретателската стъпка, ако лице с обичайни знания и умения в областта не може лесно да го осъществи въз основа на състоянието на техниката съгласно чл. 73а, ал. 2, т. 1. Очевидно налице е различен подход в дефинирането на едно и също понятие в един и същ закон, което, макар и подробно уредено в подзаконов нормативен акт, би създавало объркване и известна неяснота при неговата преценка.

По заявката за полезен модел проверка на новостта, изобретателската стъпка и промишлената приложимост се извършва само в случаите на заличаване на регистрацията или при съдебни спорове. Така заявителят може да получи свидетелство за регистрация при редовно подадена заявка в 6-месечен срок от датата на заявяване. От друга страна, в чл. 75е, ал. 4 е указано, че заявителят, както и всяко лице, което представи доклад от проучване състоянието на техниката, могат да подадат молба за експертиза на полезен модел, като заплатят съответна такса. Законът обаче мълчи при ситуацията, при която, ако и двете лица подадат молба за експертиза, кой получава защитния документ?

Съществено нов момент в закона е съществуването на паралелни заявки. Член 75б допуска за изобретение, за което е подадена заявка за патент, заявителят да подаде и заявка за регистрация на полезен модел при спазване на определени изисквания. Втората заявка ще носи приоритета и датата на подаване на първата, като в Патентното ведомство ще се водят две независими, паралелни процедури, които ще имат за предмет едно и също техническо решение. С въвеждането на тази процедура се предоставя възможност за по-бърза закрила на техническото решение и по-ефективна защита в случай на неправомерно посегателство. Интерес представлява и разпоредбата на чл. 74г — „Разпореждане при паралелна закрила“, в която е предвидено, че когато за едно и също техническо решение са издадени патент и свидетелство

за регистрация на полезен модел, разпореждането с което и да е от двете права се счита и за разпореждане с другото.

На последно място, регламентиран е срокът на действие на регистрацията на полезния модел, който обхваща три периода. Първият е 4 години от датата на подаване на заявката, като той може да бъде продължен за два последователни периода от по три години, но общият срок на закрила не може да надхвърля 10 години от датата на подаване на заявката.

В Закона за патентите и регистрацията на полезните модели са приети и редица изменения, целящи унифициране на българското законодателство в областта на патентното право с правото на Общността. Така например в чл. 28а — „Право на информация“, при нарушение на патентни права по искане на ищеца съдът може да разпорежи на ответника да предостави информация за произхода и мрежата на разпространение на нарушаващите продукти. Тази разпоредба възпроизвежда изцяло текста на чл. 47 TRIPs, както и чл. 8 от Директива 2004/48/ЕС за упражняване на правата на интелектуална собственост.

Друг пример — това е глава VIII, „а“ — „Мерки за граничен контрол“, уреждаща основанията и условията за прилагане на граничните мерки по отношение на стоки, пренасяни през границата, за които се счита, че нарушават патент, сертификат за допълнителна закрила или свидетелство за регистрация на полезен модел.

Измененията и допълненията на Закона за патентите са последната промяна в областта на закрилата на индустриалната собственост, наред със Закона за марките и географските означения и Закона за промишления дизайн, с които се финализира процесът на хармонизиране на българското законодателство с европейското право. Те са гаранция за изграждане на стабилна национална патентна система.

БЕЛЕЖКИ

¹ *Patent Law Treaty* — Договор за патентно право, допълващ Парижката конвенция в областта на патентите, приет на Дипломатическа конференция на 1.06.2000 г. в Женеве. Подписан от страна на Р България, но не е ратифициран от необходимия брой страни и не е в сила. Вж. РТ/DC/3 и РТ/DC/47 Rev/.

² *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*. То съставлява Приложение 1С към Споразумението за създаване на Световната търговска организация (СТО), подписано на 15.04.1994 г. в Маракеш, и е неизменна част от него. Република България е ратифицирала Споразумението за създаване на СТО заедно с Приложение 1С със закон, приет от 37-ото Народно събрание на 24.10.1996 г. (ДВ, бр. 93 от 1996 г.).

МЛАДИ АВТОРИ

ПРАВОТО НА СМЪРТ (ЮРИДИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ЕВТАНАЗИЯТА)

*Иван Георгиев**

1. Въведение

Проблемът за легализиране на евтаназията не е нов. Този въпрос е особено актуален днес, когато правата на човека достигат едно по-високо ниво в тяхното признаване.

Какво представлява евтаназията? Самото понятие произлиза от гръцките думи „eu“, което означава добър, и „thanatos“ — смърт. Давани са много определения за тази дума, но смисълът, който се влага в нея, е един и същ: отнемане на живота с медикаменти от лекар по желание на безнадежно болен¹.

За първи път това понятие се употребява от Франсис Бейкън в съчинението му „За достойнството и напредъка на науката“ през XVII век. В него се дава определение на „леката смърт“. През XIX век с термина „евтаназия“ се дефинира убийство, извършено от съжаление към жертвата.

Умъртвяването на болни с цел облекчаване на страданията им е известно от дълбока древност. В Спарта са били убивани децата, които са се раждали слаби и болни, както и старците, които изпадат в състояние, превръщащо ги в тежест за семействата им. Много от тях са били оставяни в планините, където умирали сами, за да не бъде престъпан нравственият закон, забраняващ извършването на убийства. Подобна практика е била позната и сред етруските, траките, индианските племена, както и в Америка, Африка, Япония и Австралия, а

* Студент по право в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

по-късно и при ескимосите. Тези убийства погрешно са определяни като евтаназия. В посочените примери става дума за умъртвяване, при което не се обръща внимание на безболезненото причиняване на смъртта². В по-нови времена са придобили печална известност случаите на злоупотреба с евтаназията в Германия след 1933 г. Нацистката програма за унищожаване на неизлечимо болни, както и на представители на „расово непълноценните“ народи, е заложена в декрета за „защита на здравата нация“. Въпреки че се използва терминът „евтаназия“, в него се влага много по-различен смисъл, защото по този начин се прикриват случаи на експериментирание, стерилизация на хора с физически и психически увреждания и др. Самата практика води до евгеника, а оттам — и до геноцид³.

Трябва ли да бъде легализирана евтаназията? Това е доста сложен въпрос, обсъждан и от българския законодател⁴. За съжаление, въпреки огромния напредък на науката, все още съществуват болести, чието лечение не е познато на съвременната медицина, затова в много държави евтаназията е получила своята правна регламентация, докато в други тя е забранена и за нейното осъществяване се предвиждат различни по размер наказания. Не може да бъде разглеждан само юридическият аспект на този проблем, без да се засегне и неговата философска страна, защото евтаназията засяга най-вече човека като личност. Няма как да бъдат пропуснати и морално-етичните аспекти на евтаназията, доколкото тя се явява като разделителна граница между умишленото убийство и един високохуманен акт.

2. Исторически бележки

Първите опити за легализиране на евтаназията са направени още през 1906 г. в щата Охайо, но до приемането на закон не се стига. През 1935 г. в Лондон е създадена първата международна организация на защитниците на евтаназията, а през 1958 г. Гленвил Уилямс, професор по правораздаване в Оксфордския университет, публикува изследване на тема „Светостта на живота и наказателното законодателство“, в което предлага доброволната евтаназия да бъде прилагана по отношение на някои категории пациенти. През същата година Лаел Уентърбакер пише книгата „Смъртта на един човек“ (*Death of a Man*), в която авторката описва как е помогнала на своя съпруг да извърши самоубийство. През 1967 г. в САЩ е съставено първото в света „завещание, подлежащо на изпълнение, докато е жив завещателят“, т.нар. *living will*⁵. През 1968 г. специалисти от Медицинския факултет на Харвардския университет правят предложение човек да се счита за жив, докато функционира главният му мозък, а след като необратимо се изгубят функциите на мозъка, той да бъде признат за мъртъв. 70-те години на ХХ век отбелязват началото на сериозната борба за признаване правото на смърт. Водена от тази идея, през 1973 г. Американската болнична асоциация съставя „Бил за правата на пациента“ (Ра-

tient Bill of Rights), в който е предвидено правото на болния да се откаже от процедурите, които го поддържат жив. През 1974 г. в САЩ е създаден първият хоспис, чиято единствена задача е да се полагат грижи за безнадеждно болни пациенти до края на тяхното физическо съществуване. През 1975 г. в Холандия са публикувани за първи път препоръки за безболезнена смърт. През 1976 г. е проведен първият конгрес на асоциациите на поддръжниците на евтаназията, а 2 години по-късно в Лондон и Ню Йорк е поставен спектакъл, чиято тема е правото на смърт. През 1980 г. Папа Йоан Павел II публикува „Декларация за евтаназията“, в която забранява на католиците да извършват „убийство от милосърдие“, но им е позволено да използват каквито и да е средства за борба с болестта, както и да отказват лечение с медикаменти, които представляват необичайни средства за поддържане и продължаване на живота им. През 1981 г. излиза от печат книга, която представлява ръководство за извършване на самоубийство — „*Let Me Die Before I Wake*“ („Разрешете ми да умра, преди да се събудя“), а през същата година Световната медицинска асоциация признава „правото на достойна смърт“ в своята „Декларация за правата на болния“. През 1988 г. американското списание за медицина „*Journal of the American Medical Association*“ публикува анонимна статия, в която лекар описва как е направил смъртоносна инжекция на онкологично болен пациент. Въпреки предприетите мерки за установяване на автора, той не е открит.

Трябва да се отбележи, че през 1987 г., по време на Световната медицинска асамблея в Мадрид, е приета „Декларация за евтаназията“, според която лишаването от живот на пациент, макар и осъществено по негова молба или на неговите близки, не е етично, но в същото време това не изключва необходимостта лекарят да проявява уважително отношение към желанието на болния да не бъдат прекъсвани естествените процеси в терминалната фаза на неговото заболяване.

През 1990 г. се поставя началото на дългогодишната работа на световноизвестния американски лекар Джек Кеворкян, помогнал на много неизлечимо болни да прекратят своя живот. През 1999 г. той е осъден на лишаване от свобода между 10 и 25 години за смъртоносната инжекция, която прави на свой пациент, като делото му е записано на видео и показано по някои от телевизионните канали⁶. Интересното е, че вследствие на дългогодишната борба на правозащитните организации през 1990 г. Конгресът на САЩ приема *Patient Self-Determination Act* (Закон за правото на пациентите на самостоятелно решение), разрешаващ на болните да се отказват от процедури, които поддържат техния живот.

През 1993 г., съвсем неочаквано, защитниците на евтаназията получават подкрепата на американския президент Бил Клинтън и неговата съпруга Хилари малко след смъртта на тежко болния баща на Хилари⁷.

Освен медицински и юридически, евтаназията е и религиозен проблем. Категорични противници на нейното осъществяване са както християните, така и мюсюлманите⁸.

Законодателствата на някои държави, както и научните изследвания в медицината, правото, философията и други области боравят с понятията активна и пасивна, както и доброволна и принудителна евтаназия. Това налага дефинирането на четирите ѝ вида. Активна е тази евтаназия, при която процесът на умирање е подпомогнат от лекар, с цел съкращаване на живота чрез действия, докато при пасивната смъртта настъпва като резултат от прекратяването или неприлагането на реанимационни и/или животоподдържащи мерки. Принудителната евтаназия се осъществява при пациенти, които нямат възможност да изразят волята си (например поради тежки вродени дефекти), в този случай решението зависи от представителите на болния или от представител на властта. При доброволната евтаназия пациентът сам изявява желание неговият живот да бъде прекратен⁹.

Съществуват редица международни асоциации, които се занимават с изследвания в областта на евтаназията¹⁰. Една от най-големите и влиятелни е *The World Federation of Right to Die Societies* (Световна федерация за правото на смърт), която е основана през 1980 г. и обединява 40 организации от 23 държави.

3. Евтаназията в законодателствата на различни държави

Противоречивите възгледи за евтаназията от медицинска, морална и юридическа гледна точка получават и противоречива оценка от различните законодателства. Някои държави въобще не регламентират възможността да бъде осъществена евтаназия, докато други изрично я разрешават или забраняват. В някои държави могат да бъдат открити разпоредби в наказателните закони, предвиждащи привилегировани състави за убийство, извършено от състрадание към жертвата. Възможността да бъде прекратен животът на тежко болни пациенти съществува в Холандия, Белгия, Франция¹¹, Швейцария, Япония, САЩ (само щата Орегон), Италия, Уругвай, а в други страни се срещат инцидентно казуси, които отразяват отношението, което определена държава придава на евтаназията. Трябва да се направи уточнението, че в много законодателства съществува възможност да се подпомогне самоубийството на друго лице, а в някои държави, макар и да не е регламентирано изрично, евтаназията се разрешава, тъй като не се предвижда наказание за нейното осъществяване. Тези особености на възприетите законодателни техники правят данните доста противоречиви^{12, 13}.

Първата държава, която правно регламентира евтаназията в своето законодателство, е Швейцария. Законът за „убийство от милосърдие“ е приет през 1941 г. Няколко десетилетия, след като е приет, този закон става причина в

Швейцария да бъде развит т.нар. смъртен туризъм¹⁴. Въпреки специалния закон, чл. 114 от швейцарския НК съдържа привилегирован състав за убийство по молба на жертвата. Този текст се прилага, когато не е осъществена евтаназия по съответния ред.

Евтаназията е легализирана и в Япония още през 1962 г., но на практика там правото на смърт се реализира много трудно поради тежките условия, които законът установява. Именно бюрократичните пречки са причината местният закон да не добива особена популярност.

Най-подробна уредба на правото на смърт съдържа законодателството на Холандия¹⁵. Законът за евтаназията и подпомагането на самоубийството е приет през 2001 г. от Сената с 46 гласа „за“ и 28 „против“. Интересното е, че в Холандия евтаназията се практикува от близо 35 години, като преди нейното декриминализиране се е предвиждало наказание до 12 години лишаване от свобода, но няма нито един осъден по подобно обвинение. До 1985 г. функционира Национална комисия по евтаназията, която дава препоръки относно дейностите, свързани с осъществяването на евтаназия. По данни от различни източници животът на около 3000 души годишно е прекратяван от лекари по желание на самите пациенти. Именно тази практика налага стабилната законова уредба. В закона са поставени различни условия, при наличието на които би могла да бъде осъществена евтаназията. Необходимо е болестта на пациента да бъде неизлечима и да му причинява постоянни и непоносими мъки, а той да е отправил писмена молба животът му да бъде прекратен. Важно условие е пациентът да е вменяем и да е навършил 16 години. По изключение се допуска евтаназията на лица, навършили 12 години, но със съгласието на родителите им. Решаващ орган дали да бъде предприета евтаназията е лекуващият лекар на пациента. Въз основа на разглеждания закон в момента функционират и редица контролни органи¹⁶. През последните месеци сериозно се обсъжда възможността да бъде осъществявана евтаназия на новородени с тежки анатомични дефекти, които не биха им позволили нормално развитие в бъдеще.

В Белгия условията са подобни. Законът за евтаназията от 2002 г. изисква пациентът да е пълнолетен или еманципиран непълнолетен, който да е отправил в присъствието на свидетели мотивирана молба до лекар за осъществяване на евтаназия. Физическото страдание, което изпитва болният, трябва да е нелечимо. Задължение на лекаря е да се консултира с друг специалист, в повечето случаи психиатър, както и да даде вярна информация на своя пациент за възможностите, които той има за лечение. Контрол се осъществява от федерална комисия за преценка и контрол, която се състои от лекари и юристи. Комисията изготвя специални бланки, върху които да бъде написана молбата. Тези бланки се предоставят на лекарите, които заявят желание да използват

такива. Това помага да бъдат контролирани всички случаи на осъществяване на евтаназия¹⁷.

Аналогични са изискванията, които поставя и австралийският Закон за правата на смъртно болните¹⁸, действащ в Северните територии на страната до 1997 г., когато е отменен от австралийския Сенат. Защитниците на евтаназията в тази страна не са малко. През 2002 г. поддръжниците на правото на смърт раздават безплатно пакет, който съдържа сънотворна таблетка (*Aussie Exit Bag*). В съответствие с австралийските закони подтикването към евтаназия се счита за противозаконно като съдействие към самоубийство. За да бъде избегнато наказателно преследване, наборите за самоубийство се раздават без инструкция за употреба. Там за първи път е изобретена и машина, с помощта на която се извършва евтаназия. Тя е дело на Филип Ничке, известен поддръжник на евтаназията в Австралия¹⁹.

В Италия условията са подобни. Там е предвидена възможност да бъде прекратяван животът и на душевноболни лица. В последният случай се изисква съгласието на техните роднини. Разрешението за извършване на евтаназия се дава от специални комисии, назначени от Министерството на здравеопазването, които включват лекари и юристи.

Доста въпроси поставя законът „Смърт с достойнство“ (*Death with Dignity Act*) на щата Орегон (САЩ). Жителите на щата през 1994 г. одобряват на референдум приемането на този акт, като по този начин Орегон става първият щат, който признава правото на евтаназия. Преди него въпросът неуспешно е поставян на референдуми в Калифорния и Вашингтон. Правени са много опити да бъде отменен този закон, като малко след неговото приемане съдията Майкъл Хоган (Michael Hogan) приема мотивите на ищцата Дженис Елснър (Janice Elsner) и постановява, че законът за „Смърт с достойнство“ не защитава безнадеждно болните пациенти, които не желаят да бъдат евтаназирани, затова противоречи на американската конституция. В отговор през октомври 1997 г. Федералният апелативен съд на IX окръг (*The Ninth US Circuit Court of Appeals*) анулира постановлението на съдията Хоган, а Върховният съд отказва да разгледа това решение²⁰.

В закона на Орегон²¹ има изискване пациентът да бъде на възраст над 18 години, да е постоянно пребиваващ в щата, да страда от смъртоносна болест и да му останат по-малко от 6 месеца живот. Освен това е необходимо той да е отправил една писмена и 2 устни молби до лекаря да му бъде предписано смъртоносно лекарство. Лекарят, който вземе решение да бъде осъществена евтаназия, трябва да потвърди диагнозата и да консултира пациента си с психиатър²². След това диагнозата трябва да бъде потвърдена и от втори лекар. Създадено е и специално задължение за отчетност на лекарите, които практи-

куват евтаназия, да докладват писмено на здравните служби в щата за смъртоносните лекарства, които са предписали²³.

В много от щатите е предвидена възможността единият съпруг да вземе решение за прекратяване или продължаване на живота на другия съпруг, когато последният се намира в безнадеждно състояние²⁴.

Всъщност проблемът засяга не само един щат. Още преди близо 50 години в САЩ получава разпространение особен вид завещание, което подлежи на изпълнение преди физическата смърт на подписалото го лице, т.нар. *living will*. Законодателствата на много щати допускат изготвянето на такива завещания, а на определени места се изисква те да бъдат периодично потвърждавани, като на „завещателя“ е разрешено по всяко едно време да отмени това завещание. Характерно е, че тези завещания са адресирани до лекари, затова и често се наричат *advanced directives for physicians*²⁵. В тях се посочват името или имената на лица, които могат да вземат решение за провеждане или прекратяване на процедурите, които поддържат човешкия живот. Най-често на изпълнение подлежат тези „завещания“ на болни, които се намират в терминален стадий на нелечима болест. На американците им е признато и правото да се ползват от подкрепата на своите близки при решаване на подобни въпроси — дори и без да имат *living will*. Това може да стане само в случай, че не е налице мозъчна дейност и тя не може да бъде възстановена. В тези случаи също се приема, че се реализира правото на смърт.

Правото на смърт е предмет на широко обществено обсъждане в САЩ още през 70-те години на миналия век. Тогава вниманието е привлечено от два съдебни процеса. Първият от тях започва през 1975 г., когато бащата на Карън Ан Куинлан се обръща към съда с молба да бъде разрешено изключване на животоподдържащата апаратура на дъщеря му, тъй като за нея са изгубени всякакви възможности да формира воля, както и да контактува с външния свят. Върховният съд на щата Ню Джърси позволява на лекарите със съгласието на близките на болната да изключат животоподдържащите ѝ системи без страх от наказателно преследване²⁶.

Вторият емблематичен съдебен процес е делото *Cruzan v. Director, Missouri Department of Health*. Интересното в посоченото дело е фактът, че пострадалата при пътен инцидент²⁷ Нанси Крузан не е изготвила *living will*, но нейна приятелка потвърждава, че Нанси Крузан многократно преди катастрофата е заявявала, че не би искала да живее, ако някой ден тялото ѝ просто вегетира. На основата на тези показания, както и на данните, получени от лекари, щатският съд разрешава да бъде спряна животоподдържащата апаратура. По протест на генералния прокурор на Мисури Върховният съд на щатско ниво се произнася, че заинтересоваността на щата от съхраняване живота на Нанси Крузан е по-голяма, отколкото нейното право да се откаже от поддържащите

живота ѝ процедури, като съдът предписва продължаване живота на болната до нейната физическа смърт. Родителите на Нанси не се отказват и се обръщат към Върховния съд на САЩ, който се съгласява да разгледа жалбата им. В подкрепа на Лестър и Джойс Крузан се обявяват Американската медицинска асоциация, Американската академия по неврология, Американската асоциация на медицинските сестри и Обществото за защита правото на смърт. На 25.06.1990 г. Върховният съд с 5 срещу 4 гласа постановява, че родителите на Нанси не са представили ясни и убедителни доказателства, че тяхната дъщеря действително не иска да живее, когато мозъкът ѝ не функционира, като делото е върнато на първоинстанционния съд, който започва разглеждането му отначало. На 14 декември същата година съдията Чарлз Тийл (*Charles Teel Jr*) приема нови аргументи от родителите на Нанси Крузан, които счита за ясни и убедителни. Още същия ден лекарите изключват поддържащата живота апаратура и на 26 декември Нанси почива. Тези дела са в основата през 1991 г. да бъде приет федерален закон, който задължава болниците и други медицински учреждения да информират пациентите за законите на съответния щат, които се отнасят до съставянето на *living will*.

В резултат от решението на съда в Ню Джърси и това на Върховния съд на САЩ борбата за „право на смърт“ е подета от множество организации. В домовете за инвалиди се създават комитети по етика, а постепенно законодателните събрания на отделните щати започват детайлно да регламентират съставянето на „завещания, изпълнявани приживе“. Към момента възможността да се създаде подобно „завещание“ е призната във всичките 50 щата, както и във федералния окръг Колумбия²⁸.

Във Франция през 2005 г. е приет Закон за правото на смърт на тежко болните. Интересен е фактът, че преди няколко години бившият министър на здравеопазването Бернар Кушнер призна, че докато е бил лекар по време на войните в Ливан и Виетнам, е практикувал евтаназия, като е помагал да умрат на тези, които са страдали жестоко и не са имали шансове да оцелеят²⁹.

В Колумбия вече се е стигало до прецедент. На 20.05.1997 г. Върховният съд на страната дава разрешение да бъде извършена евтаназия на безнадежно болни пациенти, които ясно са изразили своята воля. Сега в Колумбия съдилищата разглеждат и решават всеки подобен случай поотделно, защото няма законова регламентация, като и в момента евтаназията в тази страна се счита за престъпление³⁰.

В Канада евтаназията е забранена, но самоубийството — не. В стремежа си да привлече вниманието към нуждата от легализиране на евтаназията 78-годишен канадец извършва публично самоубийство малко след като дава пресконференция, на която споделя, че повече не може да живее с болките, които изпитва³¹.

В ЮАР евтаназията е криминализирана, но според данни на Медицинската асоциация на страната над 12% от лекарите са помагали на свои болни пациенти да умрат.

По неофициални данни евтаназия се практикува и в Русия³². Исторически в НК от 1922 г. за кратко е съществувала разпоредба, която е предвиждала освобождаване от наказателна отговорност за убийство, извършено от състрадание към жертвата. В момента осъществяване на евтаназия не се допуска, като в чл. 45 от Закона за защита здравето на гражданите се забранява на медицинския персонал да извършва евтаназия. Според чл. 1, т. 5, раздел 1 от Етичния кодекс на руските лекари³³ не бива да се допускат каквито и да било форми на жестокост или унижаване на човешкото достойнство, а в чл. 8, т. 2, раздел 2 се отбелязва, че лекарят е длъжен да уважава честта и достойнството на пациента, като грубото и нехуманно отношение към него са абсолютно недопустими³⁴. Трябва да се отбележи обаче, че чл. 14 на Етичния кодекс забранява всички форми на евтаназия. В съдебната практика е разглеждан казус, засягащ убийство, извършено от състрадание към жертвата, но тези мотиви не са приети като смекчаващо отговорността обстоятелство.

В Швеция евтаназията е забранена, но случаите, когато такава е била извършвана, не са малко. Така през 1997 г. местен защитник на евтаназията е осъден на лишаване от свобода за убийството на неизлечимо болен мъж.

В Норвегия евтаназията не е разрешена. Преди време в страната е осъден лекар, умъртвил нелечимо болна жена чрез смъртоносна доза морфин. Той бива лишен от право да се занимава с медицинска практика.

Във Финландия въпросът не е правно регламентиран, но се е наложила практиката този, който участва в извършването на евтаназията, да предупреди правоохранителните органи, както и да предостави редица документи. Към настоящия момент в убийството на смъртно болни лица участие вземат техни близки, а не лекари.

В Германия темата за евтаназията е особено деликатна, заради злоупотребите през 30-те и 40-те години на XX век. Затова и в литературата се предпочита употребата на термина „подпомагана смърт“³⁵. НК на Германия съдържа привилегирован състав за убийство по изрична молба на жертвата (§ 216). Съдебната практика приема, че молбата може да бъде изразена и чрез мимики и жестове³⁶. Според решение на Федералния съд на ФРГ лекарите трябва задължително да се намесват животоспасяващо във всички случаи на самоубийство³⁷. На фона на този казус интерес предизвиква съдебно решение от 2000 г., когато немски съд оправдава поданик на Швеция по обвинение, че е инжектирал свръхдоза наркотици на нелечимо болен, като шведът е признат за виновен единствено по обвинение за незаконен внос на наркотици.

В Австрия евтаназията е наказуема. Там широка известност още от 1989 г. придобива съдебен процес срещу 4 медицински сестри, обвинени за убийството на 21 пациенти от военната болница. Две от сестрите са осъдени на доживотен затвор, а останалите — на лишаване от свобода за срок от 20 години. В момента § 77 НК на Австрия предвижда по-леко наказание, ако убийството е извършено по молба на пострадалия.

Въпреки че във Великобритания евтаназията е изрично забранена със Законодателния акт за самоубийството от 1961 г., през 2002 г. 43-годишна англичанка получава разрешение от Върховния съд да бъде подпомогната от своя съпруг да прекрати живота си³⁸. Опити да бъде легализирана евтаназията във Великобритания са правени още от 1935 г.³⁹

В Уругвай съществува възможност да бъде извършено „убийство от състрадание“, но е необходимо разрешение от съда.

В Азербайджан евтаназията е забранена в чл. 135 НК. Подобна забрана може да се открие и в чл. 199 НК на Грузия.

През 2005 г. интересно развитие получава съдебен процес в Испания срещу Рамона Манейро, която е дала отрова на парализиран моряк. След самопризнанията ѝ съдът в град Рибейра прекратява делото срещу нея⁴⁰, въпреки че в Испания убийството е престъпление, независимо че е извършено от състрадание. Испания е една от малкото държави, които не допускат „правото на самоубийство“⁴¹, макар и самото самоубийство да не е престъпление.

Член 150 НК на Полша, който е привилегирован състав за убийство по молба на жертвата, допуска в изключителни случаи да не се налага наказание.

В Нова Зеландия извършването на евтаназия е престъпление. През 2003 г. парламентът на страната с разлика от 3 гласа отхвърля проект за закон, аналогичен с холандския.

Евтаназията не се допуска и в други държави: Ирландия, Унгария, Литва, Кипър, Люксембург, Малта, Португалия, Сан Марино, Чехия, Словакия, Словения, Хърватия⁴².

4. Правото на смърт у нас

Въпросът за евтаназията винаги се е свеждал до това дали човек има право да се разпорежда със своя живот, като се отказва от него. На този въпрос не може да се отговори еднозначно. И до днес се привеждат аргументи в подкрепа на правото на смърт⁴³ и такива, които го отхвърлят категорично. Към момента проблемът за евтаназията не може да бъде международно регламентиран⁴⁴. Не мисля, че в Европейския съюз би могла да се изработи обща позиция, тъй като темата е доста деликатна. Въпросът е изключително сложен, най-вече защото правото на живот е абсолютна предпоставка за упражняване на останалите права. Въпреки това, дори и противниците на евтаназията приемат два вида умъртвяване за правомерни: при неизбежна отбрана и като

наказание (в някои държави). След като нито едно от тези убийства не се смята за несправедливо, по мое мнение евтаназията също може да бъде приета като вид оправдано убийство, както е в други държави.

Проблемът с евтаназията — не само у нас, но и по целия свят, се свежда до това, че нейното осъществяване е всъщност осъществяване на убийство, а съвременното общество се отнася с неприязън към всяко действие, чрез което се отнема човешки живот, без значение по какви съображения се прави това. Пример в този смисъл е все по-голямата подкрепа, която намира доживотният затвор като алтернатива на смъртното наказание. Някои противници на евтаназията, най-вече сред религиозните среди, я отхвърлят със същите аргументи, с които се отрича и смъртното наказание. Те изтъкват, че единствено Бог може да дава и да отнема живот⁴⁵. Смъртното наказание само по себе си се възприема като невъзможност от страна на държавата да се справи с проблема по друг начин⁴⁶. При евтаназията положението е коренно противоположно — забраната за осъществяването ѝ противоречи на хуманното отношение, зачитането на човешкото достойнство и ред други ценности, към които всяко общество се стреми. Правото на смърт е индивидуално право, то се реализира само доколкото неговият носител е взел решение да сложи край на своя живот. Физически смъртта настъпва в резултат на прекъсване дейността на централната нервна система, която обезпечава целостта на организма и връзката му с външната среда. Смъртта е дълъг процес. Дори и най-бързата смърт не е мигновена. Преминава се през няколко периода: преагонално състояние, терминална пауза, агонален период, клинична смърт и биологична смърт. Всеки един от тези периоди се характеризира с определени особености — от угнетеност до пълна липса на съзнание⁴⁷. От определен момент нататък възстановяването е невъзможно и човек единствено агонизира, което води до мъчителна смърт. При безнадежно болните пациенти проблемът е в чисто физическата невъзможност сами да прекратят страданията си, поради което им е необходима помощта на друго лице⁴⁸. Това отграничава евтаназията от самоубийството, независимо че на много места се използват термини като „подпомагано самоубийство“, „самоубийство с помощта на друго лице“ и т.н.

Може ли да се признае за съществуващо правото на смърт? Когато се говори за право на смърт, често се приема, че става дума за правото на човек да извърши самоубийство. В момента самоубийството не е забранено в нито една държава, а исторически могат да се открият много малко примери, когато това е ставало⁴⁹. Посочва се, че у нас самоубийството не е наказуемо поради хуманността на наказателното право⁵⁰. По същия този начин тази хуманност, според мен, следва да е относима и към евтаназията.

И ако човек има право да се откаже от собствения си живот, то може ли съдействие да му окаже някой друг⁵¹? За да се отговори на този въпрос, е не-

обходимо да се направи критичен анализ на разпоредбите, свързани с разглежданя проблем.

Въпросът с евтаназията у нас е сравнително добре регламентиран в законодателството, като се има предвид, че тя изрично е забранена в чл. 97 от Закона за здравето⁵². Това на пръв поглед означава, че държавата не признава правото на смърт. Така ли е в действителност?

Българската Конституция⁵³ в своя чл. 28, изр. 1 прогласява правото на живот⁵⁴. То е с най-голяма значимост от личните права, защото без него другите блага и ценности са безсмислени⁵⁵. Правото на живот се урежда и от някои международни договори, по които Република България е страна: например чл. 6 от Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП), чл. 2 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС). В същото време нито един от тези актове не определя правото на живот и като задължение. Именно това е и причината да се приеме тезата, че закрепвайки правото на живот, косвено се признава и правото на смърт⁵⁶.

Забраната на евтаназията е много дискуссионен проблем. Съвсем основателно се поставя въпросът дали забраната не нарушава някои права, които са гарантирани от Конституцията и законите на страната. Принуждаването към активно лечение всъщност нарушава неприкосновеността на личността⁵⁷, осъществява се вмешателство в личния живот на гражданите, без да се държи сметка за това. Може да се постави въпросът дали така уредената забрана в Закона за здравето не води до засягане на достойнството и честта на личността. По този повод следва да бъде отбелязано едно решение на Конституционния съд № 10/1995 г., според което е допустимо накърняване на други права, ако това става с цел запазване на човешкия живот. Това решение намира опора и в теорията. Смята се, че самото право на живот е от категорията на т.нар. отбранителни права, защото държавата няма право на вмешателство в личния живот на гражданите, освен когато се касае за защита именно на личните права⁵⁸.

По мое мнение заслужава подкрепа тезата, че правото на смърт е заложено в основния закон. Причините за това са няколко: в съвременните конституции трябва да намира израз и определено етическо разбиране за справедливото. Затова и демократическият конституционализъм се основава върху хуманистичната традиция, за която човекът е цел, а човешкото достойнство се възприема като *summum bonum* (най-висша ценност)⁵⁹. Конституцията на Република България закрепва в себе си основни ценности като хуманизма и поставя на водещо място правата на гражданите⁶⁰. Говорейки за неприкосновеност на личността, трябва да се има предвид, че човекът в демократичното общество е личност и в частния, и в обществения си живот, което означава, че

той трябва да бъде свободен във всички случаи⁶¹. Въпреки че не е закрепено изрично, правото на смърт може да бъде изведено по тълкувателен път.

Именно защото евтаназията е убийство, трябва да се отбележи, че България е една от малкото държави, които нямат привилегиран състав в своя НК за убийство по молба на жертвата. Така фактът, че убийството е извършено от състрадание, по изричното настояване на пострадалия, може да бъде отчетен единствено при индивидуализацията на наказанието⁶², а самото деяние ще бъде квалифицирано като убийство на лице, което се намира в безпомощно състояние, или по основния състав. Привилегиран състав обаче се е съдържал в първия български Наказателен закон от 1896 г.⁶³ Единствената разпоредба, която се съдържа в сега действащия НК и е съотносима към разглеждания проблем, е чл. 121, който обявява за наказуемо убийството на току-що родена рожба с чудовищен вид⁶⁴. Мотивът за това убийство е именно чудовищният вид на жертвата⁶⁵, който може да се дължи на вродени тежки аномалии.

Анализирайки въпроса за евтаназията, много автори допускат грешки и отъждествяват убийство със самоубийство, което е недопустимо⁶⁶. Съдебната практика е достатъчно категорична по въпроса: в решение № 7 от 15.01.1985 г. по н.д. № 683/1984 г., I н.о., се посочва, че когато деецът умъртви пострадалия по негова молба, ще е налице убийство.

Евтаназията се разглежда на една плоскост и със zlepоставянето по чл. 137 и 138 НК⁶⁷. Доколкото евтаназията се определя от теорията като „прекратяване на живота“⁶⁸, трябва да се отбележи, че убийството може да се извърши и чрез бездействие. Zlepоставянето обаче е формално престъпление⁶⁹ и ще е налице само ако смъртта не е настъпила.

Теорията и практиката са категорични⁷⁰, че е възможно здравословното състояние, в което се намира жертвата, да бъде причина за нейната безпомощност, което ме кара да поддържам, че евтаназирането би се квалифицирало като убийство по чл. 116, ал. 1, т. 5, във вр. с чл. 115 НК. В същото време здравословното състояние на жертвата трябва да води до невъзможността ѝ да се отбранява. Имайки предвид, че е възможно непоносимите болки и страдания да се дължат на заболяване, което не е от естеството си да лиши пострадалия от потенциално противодействие, то в тези случаи деянието ще се квалифицира по основния състав. Макар и да е възможно, умисълът за евтаназия невинаги би могъл да бъде предварителен⁷¹.

Друг момент, на който трябва да се обърне внимание, е значението, което отдава наказателното право на съгласието и въобще на волята, която изразява пострадалият. Съгласието може да се разпростира само върху интересите, с които неговият автор може да се разпорежда свободно. Теорията посочва, че когато разпореждането с дадено благо е допустимо от закона, волята на титу-

ляра на правото изключва престъпния характер на поведението на третото лице⁷². Допустимо ли е човек да се разпорежда със своя живот? Струва ми се, че положителният отговор е очевиден, но не е така — конкретно при убийството законодателят не се интересува от волята на жертвата⁷³.

Теорията е категорична, че самоубийството е не само ненаказуемо, но и непототивоправно⁷⁴. Така спрямо живота законодателят възприема различно отношение. В единия случай животът е благо само за неговия носител, както е при самоубийството, а в другия случай — при убийство по молба на жертвата, явно се засяга и общественият интерес⁷⁵. Ако продължим тази логика, бихме стигнали до недопустими изводи. Така например лекар, който извърши вазектомия по желание на свой пациент, следва да отговаря за умишлено причинена тежка телесна повреда — детеродна неспособност. Това, разбира се, не е така, защото съгласието на пациента изключва противоправността на деянието⁷⁶. В цитирания пример благо, което се засяга, е здравето, но негов носител е отделната личност и тя може да се разпорежда с него както намери за добре.

Ще си позволя да не се съглася с мнението, че законодателят третира живота по два различни начина. Както здравето, така и животът е благо, чийто носител е всяка отделна личност. И ако това не е така, то забраната да се осъществява евтаназия би била напълно излишна. Големият проблем е в начина, по който да се обективира волята на жертвата. Затова всички закони, които уреждат евтаназията, предвиждат едно сложно производство, целящо да се провери дали волята на лицето не е опорочена. Навсякъде се предвижда участие на психиатър⁷⁷, който да констатира дееспособността на лицето; съществуват контролни органи, които следят за спазване на тази процедура, а най-важното изискване се отнася именно до съгласието; затова и в нормативните актове се говори за „многократни молби“, „две устни и една писмена молба“, „мотивирана молба“ и др.

Правото на живот и правото на смърт са две страни на един и същ медал⁷⁸. Съгласието на болния е основно условие за правомерност на медицинските действия и то се определя от изключителното право на човека да разполага със собственото си тяло, здраве и живот. Проблемът опира до възникващия конфликт между общия хуманен принцип за свободата на личността да избира дали и как да се лекува и професионалния хуманен принцип на лекаря винаги да бъде в полза на пациента⁷⁹. Според мен е оправдано лечението да бъде задължително в изчерпателно посочени случаи, когато отказът на пациента да приеме лечението би засегнал или заплашва да засегне правната сфера на други хора, както е например със заразните и венерическите болести и др.

От морално-етична гледна точка е необходимо да се направи паралел между забраната за евтаназия и експериментирането с хора, което е позволе-

но. Член 29, ал. 2 от Конституцията на България посочва, че доброволното писмено съгласие прави възможно човек да бъде подложен на медицински, научни или други опити. Макар и формулирана като забрана, цитираната разпоредба допуска изключение. Струва ми се, че експериментирането с хора обезценява много повече стойността на индивидуалния човешки живот.

Макар и да няма единен акт, който да урежда правото на смърт, то в редица решения на Европейския съд по правата на човека могат да бъдат открити примери, които да покажат отношението, което институциите и отделните държави изразяват към въпроси, свързани с живота и смъртта на отделни хора. Към момента в Европейския съд е разглеждан само един казус, в който е поставян въпросът за правото на смърт. Това е делото *Pretty v. the United Kingdom* от 29.04.2002 г. В този случай изцяло парализираната Даян Прити твърди, че са нарушени човешките ѝ права, тъй като британските власти отказват да признаят имунитет на съпруга ѝ, ако той ѝ помогне да умре. Седемчленният състав на съда единодушно приема, че не е налице нарушаване на разпоредбите на ЕКЗПЧОС.

В делото *Keenan v. the United Kingdom* от 3.04.2001 г. Европейският съд отбелязва, че чл. 2 ЕКЗПЧОС включва първостепенно задължение на държавата да гарантира правото на живот. По конкретния казус интерес представлява позицията на Великобритания, според която, когато лицето отнема собствения си живот, са налице особени обстоятелства с оглед на принципите за достойнство и свобода на волята, които забраняват всяко насилствено лишаване на индивида от свобода на избор и действие. Съдът приема единодушно, че не е налице нарушаване правото на живот⁸⁰. Интерес предизвиква и решението по делото *D. v. the United Kingdom* от 2.05.1997 г., където жалбоподателят поддържа, че чл. 2 ЕКЗПЧОС включва позитивно задължение за опазване на живота, което по конкретния казус изисквало правителството да не предприема мерки, които допълнително да съкращават очакваната ограничена продължителност на живота на жалбоподателя. Съдът не намира за необходимо да разгледа това оплакване⁸¹.

Въпреки това, в редица свои решения Европейският съд отбелязва задължението на държавата да гарантира правото на живот⁸² — например решенията по делата *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom* от 14.06.2002 г., *L. C. B. v. the United Kingdom* от 9.06.1998 г., *Osman v. the United Kingdom* от 28.10.1998 г., *Tanribilir v. Turkey* от 16.11.2000 г. и др. По някои дела се отбелязва, че обстоятелствата, при които лишаването от живот може да бъде оправдано, трябва да се тълкуват стеснително — например *McCann and Others v. the United Kingdom* от 27.09.1995 г., *Orhan v. Turkey* от 18.06.2002 г. и др.

Спор предизвиква и фактът, че от няколко години у нас действат различни актове, регламентиращи евтаназирането на животни с цел да бъде намалено

страданието им. Такива са Законът за ветеринарномедицинската дейност⁸³, Наредба за намаляване до минимум страданията на животните по време на клане или умъртвяване⁸⁴, Наредба за минималните изисквания за защита и хуманно отношение към опитните животни⁸⁵, както и Наредбата за профилактика и борба с болестта бяс при животните⁸⁶. Стига се до парадоксалното положение, при което за животните съществува възможност да бъдат лишени от страданията си, а за хората това е невъзможно. Щом допускането на евтаназия по отношение на животните е израз на хуманно, човешко отношение, то явно забраната за евтаназия на агонизиращи, тежко болни пациенти демонстрира нечовешкото отношение към тях.

В същото време ООН изисква, когато се изпълнява смъртна присъда, тя да причинява минимално страдание на човек, както предвижда т. 8 от Гаранцията за защита правата на осъдените на смърт⁸⁷. Такова право нямат страдащите, поискали евтаназия.

Правото на смърт не се признава изрично у нас, но съществува в редица държави, които използват в своите законодателства това понятие. Теорията поддържа, че това право се съдържа в конституциите, които уреждат правото на живот, но до този момент правото на смърт се урежда само на законово равнище. Въпреки че конституционният характер на едно право е важен, той в никакъв случай не е решаващ⁸⁸. Така постепенно на някои места се признава възможността на безнадежно болни лица да се отказват от правото си на живот с помощта на други лица, най-често лекари или техни близки. В много държави се приема, че „правото да живееш“ надхвърля идеята за „правото на живот“, защото освен гарантиране на живота е необходимо да се осигурят условия всяка личност да може да го упражнява пълноценно⁸⁹. Така в Американската декларация за независимостта от 1776 г. се посочва, че насладата от живота е неотнимаемо право на личността⁹⁰. Един кратък преглед върху историята на човешките права показва ясна тенденция към тяхното разширяване⁹¹. По този начин техният каталог става все по-голям и по-разнообразен. Такава ще бъде тенденцията и занапред⁹².

Историята на редица права е била на национално ниво, като е бил необходим определен период от време, за да бъде преодоляна географската им ограниченост⁹³. Такава тенденция показва и правото на смърт. Постепенно законодателните органи на много държави приемат евтаназията като високохуманен акт и нейното приложение намира все по-голяма подкрепа и законодателна регламентация. Отбелязва се, че пренебрежителното отношение към човешкия живот заплашва основите на цивилизованото човешко общество⁹⁴.

5. Перспективи

С оглед изложеното дотук могат да бъдат направени и някои предложения, свързани с възможността евтаназията да бъде легализирана.

Както показва и чуждият опит, уредбата на подобен деликатен въпрос изисква съставянето на специален закон. Неговата задача е в детайли да се уредят начинът за обективиране съгласието на болните, вземането на решение за осъществяване на евтаназия, както и контролът върху действията на лицата, пряко свързани с нейното извършване.

Струва ми се, че един бъдещ закон би трябвало да съдържа уредба както на пасивната, така и на активната евтаназия. Причините за това са много, като техният характер е не само ценностен и морален, но и правен, защото животът не може да бъде вменен в задължение на някого, особено когато той води единствено до агония.

Важен момент, на който трябва да се обърне внимание, е преценката дали лицето, което желае евтаназия, е наистина нелечимо болно. С оглед на това би могло да бъде създадена специална комисия със задължителното участие на поне двама лекари и един психиатър, както и на юрист. Тяхната задача е особено важна, защото съгласието на болния трябва да бъде дадено след проверка на неговото психично състояние. Разрешението за осъществяване на евтаназия трябва да се взема с консенсус, а молбите на болния трябва да бъдат най-малко три (през седмица⁹⁵), като е възможно и изискване за определена форма. Отказът от страна на комисията не би следвало да подлежи на обжалване, но е възможно да се създаде възможност за повторна молба при промяна в състоянието на болния.

В редица законодателства са предвидени и контролни органи, които да осъществяват проверки за правомерното протичане на процедурата по умъртвяване на нелечимо болни пациенти от самото ѝ начало до нейния край. Създаването на такава нарочна комисия е наистина необходимо. Нейната задача е да пресече възможните злоупотреби.

Не мисля, че принудителната евтаназия заслужава подкрепа, защото по този начин би се нарушило правото на живот на лицата. От тази гледна точка считам, че право на евтаназия могат да имат само пълнолетни лица, намиращи се в пълно психично здраве⁹⁶.

Личното ми мнение е, че *de lege ferenda* проблемът заслужава ново разглеждане, като се отчетат интересите на хората, изпитващи нетърпими физически страдания. Културното развитие на човечеството през последните векове се проявява особено ярко в почитта и уважението, което се оказва на мъртвите. Според мен с още по-голямо основание подобно уважение заслужават и живите.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. **Буров Ст., П. Пехливанова**. Малък речник на чуждите думи в българския език. С., 1999, с. 132. По-подробни определения се дават в някои научни изследвания по темата. Така например според **Ковалев, М. И.** Право на живот и право на смърт. — Государство и право, 1992, № 7, с. 72, евтаназията е акт, с помощта на който се прекратява животът на човек от състрадание към него, когато той се намира в безнадёжно състояние от медицинска гледна точка, когато неговите страдания са непоносими и ако актът се осъществява от лекар. Най-изчерпателна е дефиницията, която дават **Дмитриев Ю. А., Е. В. Шленева**. Право човека в Российской Федерации на осуществление эвтаназии. — Государство и право, 2000, № 11, с. 57, според които евтаназията е специално медицинско вмешательство, насочено към прекратяване на живота на nelечимо болен, тежко страдащ човек, осъществено в съответствие с неговата собствена, доброволно изразена воля и имащо единствената цел прекратяване на ненужните страдания. У нас сравнително пълно определение дава **Лисаев, П.** Медицинска деонтология и медицинско право. С., 1996, с. 145, според когото евтаназията е лекарска тактика, която съкращава или прекъсва живота чрез преки медицински действия или чрез професионално бездействие. Според **Тодоров, Цв.** Евтаназията — право на достойната смърт. — Във: Юридически сборник. БСУ, 1997, т. VII, с. 95, евтаназията е безболезнено и бързо умъртвяване от лекар на неизлечимо болен пациент, чиято смърт се очаква да настъпи в сравнително кратък период от време, с цел прекратяване на страданията на този пациент. Най-кратка е дефиницията, която се среща в художествената литература. Според **Цв. Стоянов** евтаназията е обезболяване чрез смърт — вж. **Байрон, Дж.** Лирика. С., 1968, с. 95, бел. под линия 1. Според мен неудачно е определението, дадено в чл. 2 от Закона за евтаназията на Белгия, според който евтаназията е акт, с който едно лице съзнателно слага край на живота на друго лице по негова молба. Тази легална дефиниция не държи сметка за състоянието на лицето, което се умъртвява, и позволява доста широка интерпретация на понятието. Абсолютно неразбиране относно това понятие дава руският писател **Е. Лимонов** в „316. Пункт Б“, според когото евтаназията се използвала в Америка за унищожаване на всички граждани, които са навършили 65 години, с цел да не им бъде заплащана пенсия; цит. по **Кирхмайер, В.** Почему в Германии отвергают эвтаназию? Обзор „Немецкой волны“. — Российская газета, 11.04.2001.

² Вж. **Лисаев, П.** Цит. съч., 142—143; Евтаназия или медицински контрол на умирането и смъртта. С., 1999, 8—10; вж. също **Янков, Я.** Евтаназията (танатологически аспекти). С., 2004, 23—24. Последният автор посочва и примери (с. 55—56) за извършване на убийства от състрадание към жертвата, осъществени в България. Категорично не мога да се съглася, че цитираните случаи представляват евтаназия. Едва ли, когато децетъ хвърля пострадала от балкона, той цели причиняване на минимални страдания. Друг съществен елемент на евтаназията също отсъства — молба на болния.

³ Тази програма се разработва в продължение на няколко години и в нея участват много лекари, учени и дори юристи. Според **Клее, Е.** Евтаназията в националсоциалистическите държави, чрез евтаназиянето на хора с цел достигане на „здрава нация“ се извършва генералната репетиция за унищожаването на евреите — цит. по **Кирхмайер, В.** Цит. съч.; вж. също **Лисаев, П.** Медицинска деонтология и медицинско право. Цит. съч., с. 144; Евтаназия или медицински контрол на умирането и смъртта. Цит. съч., 10—13.

⁴ Вж. Стенографските протоколи от обсъждане на проект за Закон за здравето.

⁵ Такова завещание са имали бившият американски президент Ричард Никсън и бившата първа дама — Жаклин Кенеди Онасис.

⁶ Джак Кеворкян е известен с прозвището си „доктор Смърт“. Смята се, че е прекратил живота най-малко на 130 свои пациенти. Вж. **Караджов, К.** Д-р Смърт. — Сера, 2001, № 14.

⁷ Информацията е от Washington ProFile/6.04.2005 — www.washprofile.org.

⁸ Многократно на извършването на евтаназията се противопоставя папа Йоан Павел II; на същото мнение е и новият папа Бенедикт XVI. През Средновековието църквата допуска убийства на болните от бяс — вж. **Лисаев, П.** Медицинска деонтология и медицинско право. Цит. съч., с. 143. Още през 2003 г., на своята XI сесия в Стокхолм, Ислямският европейски съвет заклемява активната и пасивната евтаназия. — www.newsru.com/22.07.2003. В същото време обаче се изказват и мнения в подкрепа на нейното осъществяване: Робин Гил, съветник на Кентърбърийския архиепископ,

изразява положителното си отношение към евтаназията по време на обсъждането на законопроект за допустимост на самоубийство, подпомогнато от лекар. Гил е известен в Англия и като редактор на книгата „Евтаназията и църквата“ — www.newsru.com/20.01.2005. Съществуват и религиозни организации, предимно в САЩ, които открито подкрепят евтаназията. Такива са United Church of Christ, Unitarian Church, Methodist Church. У нас въпросът също не е подминат: вж. **Карамихалева, Ал.** Евтаназията като изход. — Църковен вестник, 2004, № 12; както и **Йеромонах Анатолий (Берестов).** Проблемът за евтаназията. — Църковен вестник, 2002, № 17 — www.synpress.bg/link.net. Вж. също **Тодоров, Цв.** Цит. съч., 103—104, 118.

⁹ Данните са от резюме на законодателно проучване „Евтаназията в европейското законодателство“, възложено от Лъчезар Тошев, председател на Комисията по правата на човека и вероизповеданията в 39-ото Народно събрание — <http://www1.parliament.bg/students/>. За активната и пасивната евтаназия вж. подробно **Дмитриев Ю. А., Е. В. Шленева.** Цит. съч., 53—54. Вж. също и **Лисаев, П.** Цит. съч., 147—155, който посочва като вид евтаназия и перинаталната, която представлява причиняване на смърт на новородени с тежки аномалии или недъзи; същият вид евтаназия се дефинира от **Тодоров, Цв.** Цит. съч., с. 100, като неонатална. По своята същност тя е активна и принудителна, затова не я разглеждам като отделен вид.

¹⁰ Вж. по-подробно „Евтаназията в европейското законодателство“, част VI.

¹¹ Преди приемането на закон във Франция евтаназията води най-често до условно осъждане. Освен това делата се разглеждат от специални съдилища, а не от обикновените. Френската теория се отнася скептично към евтаназията. Според някои автори нейното легализиране ще спре научно-техническия прогрес — вж. **Крылова, Н. Е.** Евтаназия: уголовно-правовой аспект. — Вестник Московского университета, серия 11 — „Право“, 2002, № 2, 28—30. Трябва да се има предвид, че във Франция съществуващият закон не означава легализиране на евтаназията. Предоставеното право на лекарите да разрешат на пациентите да умрат не може да бъде равносилно на умъртвяването на жив, макар и болен човек.

¹² Така например в „Евтаназията в европейското законодателство“, част IV, се посочва, че евтаназията е законодателно регламентирана в Италия, докато според Euthanasia Research & Guidance Organization, цит. от www.washprofile.org, италианското законодателство изрично забранява подпомагане самоубийството на пациенти. Пак според същата организация в Уругвай евтаназията не се регламентира от закона, докато **Янков, Я.** Цит. съч., с. 27, посочва, че там тя е разрешена. Спорни са данните, които се посочват в различните източници за Франция, Швейцария, Япония, САЩ и някои други държави. Причините за противоречивата информация са няколко. Малко са държавите, които изрично регламентират евтаназията, в други този термин изобщо не се използва на законово равнище. Един от ярките примери за противоречие в законодателството може да бъде открит в Закона за защита на народното здраве на Република Киргизстан от 1992 г., където се предвижда, че прекратяване лечението на болен, който се намира в тежко състояние, без разрешение на лекуващия лекар, води до търсене на наказателна отговорност — *per argumentum a contrario* това означава, че лечението може да се спре, ако има разрешение на лекуващия лекар. В същото време чл. 120 НК на Киргизстан забранява прекратяване на лечението — противоречието е очевидно. Вж. **Мукашев М. Ш., В. В. Набиев.** Современное состояние законодательства Киргизской Республики по вопросам трансплантации органов, тканей, эвтаназии и ряду других проблем. — Государство и право, 1999, № 10, 113—114.

¹³ В някои научни изследвания евтаназията не се определя категорично, което води до теоретични грешки. Така например **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., с. 36, посочва, че българският Наказателен кодекс съдържа привилегирован състав за склоняването на друго лице към самоубийство, без да държи сметка, че евтаназията е умишлено убийство и по нашия НК то ще бъде квалифицирано по чл. 116, т. 5 — като убийство на лице, което се намира в безпомощно състояние, или по основния състав. Самоубийството следва да се разграничава от убийството, въпреки че е извършено по молба на убития — така и **Стойнов, Ал.** Наказателно право — особена част. Престъпления против правата на човека. С., 2006, с. 107. Подробно разграничение между евтаназията и самоубийството дават **Дмитриев Ю. А., Е. В. Шленева.** Цит. съч., с. 55.

¹⁴ По данни на швейцарската организация Dignitas през 2001 г. съдействието за самоубийство са получили 50 чужденци, между които 31 германци, а останалите са граждани на Франция, Ливан и

Италия. Против дейността на Dignitas са се обявявали многократно швейцарски лекари, според които организацията съдейства не само на неизлечимо болни, но и на невменяеми лица. Информацията е на *Neue Zuercher Zeitung*, цит. по www.newsru.com/2.09.2002 г.; за такъв туризъм се споменава и в „Евтанията в европейското законодателство“, част VI.

¹⁵ С оглед пълнотата на изследването е необходимо да бъдат посочени някои дефиниции, които имат отношение към разглеждания проблем: „неизлечимо болни“ са тези пациенти, чието състояние може да се подобри, но може и да се запази статично дълго време. „Терминално болни“ са тези, при които състоянието им може единствено да се влоши. Според Световната здравна организация „трайно вегетативно състояние“ представлява остро възникнало, съноподобно състояние (кома), резултат от въздействие върху мозъка, от което пациентът не може да бъде изведен — цит. по **Лисаев, П.** Цит. съч., 148—149.

¹⁶ Вж. по-подробно „Евтанията в европейското законодателство“, част IV, както и **Тодоров, Цв.** Цит. съч., с. 100.

¹⁷ Вж. „Евтанията в европейското законодателство“, част IV; така също и „В Бельгии вступил в силу закон об евтаназии“ — www.newsru.com/23.09.2002 г. Тук трябва да се обърне внимание и на факта, че по време на дебатите в белгийския парламент законопроектът е подложен на яростни критики от страна на католическата църква.

¹⁸ По данни, изложени в „Евтанията в европейското законодателство“, част IV, както и от **Исаев Ю. С., А. В. Воропаев, А. Д. Диллис, Е. И. Караваева.** Евтаназия: Определение основних медико-правовых аспектов „права на достойную смерть“. — Сибирский юридический вестник, 2004, № 4, цит. от <http://law.edu.ru> — Законът на Северните територии продължава да се прилага. По моя информация този закон е отменен. Такива са данните на изследователската организация Euthanasia Research & Guidance Organization, цит. от www.washprofile.org. Вж. и **Янков, Я.** Цит. съч., 33—34; вж. също и „В Австралии бесплатно раздают наборы для евтаназии“ — www.newsru.com/20.08.2002 г.; така и в „Евтанията. Справка“ РИА Новости, 22.03.2005 г.; така също и **Караджов, К.** Цит. съч.; **Зиновиева, Д.** Медицинско право. С., 2004, с. 233. Изследвания в областта на евтаназията в Австралия — **Kitchener B., A. F. Jorm.** Conditions Required for a Law of Active Voluntary Euthanasia: a Survey of Nurses' Opinions in the Australian Capital Territory. — *Journal of Medical Ethics*, Sydney, 1999, Vol. 25, No. 1, 25—30.

¹⁹ Тази машина представлява компютър, който задава три пъти въпрос на пациента дали иска да умре и ако той потвърди и трите пъти, то 100 мл нембутал се инжектират във вените му и пациентът умира до 5 минути. Наскоро подобна машина беше изобретена и в Израел. Първото в света устройство с подобни функции е конструирано през 1881 г. от англичанина Д. Кинстоун. Той изработва специален стол, който с помощта на ръчно управление включва подаване на газ, съдържащ хашиш, след което автоматично се изстрелват осем куршума: два в сърцето, два в белите дробове, два в корема и два в теменната област на главата — цит. по **Исаев Ю. С., А. В. Воропаев, А. Д. Диллис, Е. И. Караваева.** Цит. съч.

²⁰ В американската теория въпросът за евтаназията също се разглежда: **Dworkin, R.** Life's Dominion: An Argument about Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom. New York, 1994, p. 180; както и **Annas, G.** Some Choice: Law, Medicine, and the Market. Oxford-New York, 1998, p. 209, 243.

²¹ Според **Зиновиева, Д.** Цит. съч., с. 235, както и **Litvina, D. A.** Legalization of Euthanasia: Perspectives of Development of Criminal Law of Russia in a Context of Globalization. Доклад на Международной студенческой научной конференции „Глобализация и право: общепризнанные принципы и нормы национального законодательства“, 2006, цит. от <http://law.edu.ru> — евтаназията е разрешена в Калифорния. Наистина през 1977 г. е приет закон, но оттогава той не действа, тъй като психиатричната и медицинската асоциация на щатско ниво отказват да участват в подобни процедури.

²² Американската психиатрична асоциация неведнъж издава забрани нейни членове да участват в подобни процедури.

²³ По данни от годишния доклад за 2003 г. чрез подпомагане на самоубийство са умрели 42-ма души. Интерес представлява фактът, че 2-ма от тях са получили рецепти за смъртоносни лекарства през 2002 г., а един — през 2001 г. В последните случаи явно е нарушено изискването на пациента да му остане по-малко от 6 месеца живот, което показва колко условия са изискванията, заложили в закона „Смърт с достойнство“.

²⁴ Така например съдилищата във Флорида на всички нива се съгласяват с изискването на Майкъл Шайво да бъде прекратено псевдосъществуването на неговата съпруга Тереза, въпреки настойчивите молби на нейните родители да се запази животът ѝ. Този популярен казус е причина в някои щати да се правят опити за приемане на различни закони, противопоставими на все по-нарастващата популярност на закона за смърт с достойнство. Така например в законодателното събрание на Алабама е бил внесен проект за „Закон на Алабама за предотвратяване на гладуването и обезводняването“ (Alabama Starvation and Dehydration Prevention Act), който предвиждал забрана за изключване от поддържащата живота апаратура, освен когато болният е съставил конкретни писмени разпореждания в противен смисъл.

²⁵ Вж. примери за такива „завещания“ у **Лисаев, П.** Евтаназия или медицински контрол на умираването и смъртта. Цит. съч., 92—93.

²⁶ Състоянието на 21-годишната Керън Ан Куинлан се влошава рязко, след като тя приема валиум, на който организмът ѝ реагира атипично. Вследствие на употребата на това лекарство тя изпада в дълбока кома, при което състоянието ѝ се редува от пълна невъзможност за функциониране на органите до частично, но кратковременно възстановяване. Лекарите достигат до извода, че Керън Ан Куинлан се намира във вегетативно състояние, причинено от загубата на значителна част от клетките на главния ѝ мозък, както и на дефицита на кислород. Найният баща Джоузеф Куинлан многократно се съветва с лекари и свещеници как да постъпи. След решението на Върховния съд на щата Ню Джърси този случай приема неочакван обрат: в момента, в който Керън е изключена от апаратурата, която поддържа живота ѝ, тя започва да диша самостоятелно. Нейните близки са дотолкова потресени от случилото се, че решават да дадат шанс на Керън и я настаняват в дом за инвалиди, където тя е хранена със системи и след 9 години, прекарани в този хоспис, почива от пневмония през 1985 г. www.washprofile.org.

²⁷ Този инцидент става на 11.01.1983 г., когато Нанси Крузан изгубва контрол върху автомобила си и колата ѝ се преобръща. Когато е докарана в местната болница в безсъзнание, неврохирурзите констатират тежко поражение на главния мозък. Следователите и лекарите, които изваждат Нанси от колата, достигат до извода, че поне 12 минути мозъкът ѝ не е получавал кислород, като дотогава се е считало, че за необратима загуба на мозъчните функции е достатъчна 6-минутна аноксия. Нанси дори започва да диша самостоятелно. Вж. още за този процес у **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., 17—18, както и www.washprofile.org.

²⁸ Може би това е причината някои автори да смятат, че в почти всички щати евтаназията е легализирана — вж. **Янков, Я.** Цит. съч., с. 36, 41. Не мога да се съглася с това мнение, защото възможността да се състави *living will* в никакъв случай не означава, че евтаназията е разрешена. Според **Тодоров, Цв.** Цит. съч., с. 99, с постановяване на решение по делото *Крузан* пасивната евтаназия се легализира във всички щати. Вж. в подобен смисъл и **Litvina, D. A.** Цит. съч., както и **Исаев Ю. С., А. В. Воропаев, А. Д. Диллис, Е. И. Караваева.** Цит. съч.

²⁹ Вж. „Министр здравеохранения Франция Бернар Кушнер практиковал евтаназия“. — *Российская газета*/21.07.2001 г. Вж. също „Тяжелобольные французы получили право на смерть“ — www.newsru.com/13.04.2005 г.

³⁰ В някои материали се посочва, че разрешението е дадено от Конституционния съд на Колумбия; вж. **Караджов, К.** Цит. съч.; **Litvina, D. A.** Цит. съч.; както и **Лисаев, П.** Цит. съч., с. 85.

³¹ По-късно полицията провежда разследване, чиято цел е да се изясни дали някой не е „асистиран“ при самоубийството. Изследвания на канадски психиатри върху канадеца доказват, че той се намира в пълно психично здраве. Вж. www.newsru.com/29.01.2005 г.

³² Така **Павлов, А.** ИМА-пресс/29.12.2000 г.

³³ Не мога да приема, че Етичният кодекс е законов акт, както се посочва в „Евтаназията в европейското законодателство“, част V, най-малкото защото този кодекс е приет на IV конференция на Руската лекарска асоциация през 1994 г.

³⁴ В Русия евтаназията намира много защитници сред юристите, и то не само през последните години. В същото време се наблюдава и интерес към самия проблем, което води до увеличаване на теоретичните изследвания по темата. Вж. **Кони, А. Ф.** Собрание сочинений, М., 1967, том IV, с. 503, също и **Маленн, Н. С.** Гражданский закон и права личности в СССР. М., 1981, с. 84. Вж. също и **Ковалев, М. И.** Цит. съч., 68—75; **Дмитриев Ю. А., Е. В. Шленева.** Цит. съч., 52—59; **Дмитриев,**

Ю. А. Конституционно право човека на осуществление эвтаназии в Российской Федерации. — *Право и жизнь*, 2000, № 24, 43—48; **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., 17—37.

³⁵ Вж. бел. № 3, както и „Евтаназията в европейското законодателство“, част III.

³⁶ Вж. **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., с. 32.

³⁷ Цит. по **Янков, Я.** Цит. съч., с. 52.

³⁸ Интересното в случая е, че съдията Елизабет Батлър-Слосс лично посещава болницата, където се намира болната, за да се увери, че състоянието ѝ не позволява воденето на нормален живот.

³⁹ Теоретични изследвания по темата във Великобритания — **Harris, J.** *Euthanasia and the Value of Life. Euthanasia Examined.* Cambridge, 1997, 6—22, както и **Jannett, V.** *Letting Vegetative Patients. Euthanasia Examined.* Cambridge, 1997, 169—188.

⁴⁰ Случаят има дълга и интересна история. След инцидент по време на морско плаване испанският водолаз Рамон Сампетро остава парализиран, но въпреки физическите затруднения, които изпитва, показва воля на духа и с помощта на пръчка, поставена в устата му, написва книга, в която излага своите аргументи в защита на евтаназията. След излизане на книгата Сампетро става особено популярен в Испания. Въпреки многократните му молби към лекарите да бъде изваден от мъките, които изпитва, той получава само откази. Така се стига до момента, в който Рамона Манейро, следвайки точните указания на болния, успява да му даде отрова, вследствие на което той умира. Забележителен е фактът, че по време на следствието за установяване на лицето, което е помогнало на Сампетро да умре, са получени над хиляда самопризнания. Историята за живота на този моряк става сюжет на филма „Морето отвътре“ на режисьора Алехандро Аменабара, който спечелва редица награди, между които „Оскар“, Голямата награда на кинофестивала във Венеция, Първа премия на Академията за европейско кино, „Златен глобус“ и др. Вж. www.newsru.com/19.03.2005 г.

⁴¹ Вж. „Евтаназията в европейското законодателство“, част V.

⁴² Използвани са данни от различни проучвания на *Euthanasia Research & Guidance Organization*, цит. от www.washprofile.org, както и от „Евтаназията в европейското законодателство“.

⁴³ Изказват се становища, че самото понятие „право на смърт“, както то е формулирано в чуждестранните законодателства, не е много точно, защото би могло да доведе до редица злоупотреби, затова по-добре би било да се използва понятието „право на достойна смърт“. Не мога да се съглася с подобна формулировка, тъй като двете понятия се покриват по съдържание; освен това държавите, които допускат евтаназията, строго регламентират начините за осъществяването ѝ.

⁴⁴ Така, когато се говори за нарушаване правото на живот, ООН се занимава с проблеми на смъртното наказание, произволни или извънсъдебни екзекуции и др. — вж. *Права на човека* — брошури 1—16. С., 1993, 249—260.

⁴⁵ Вж. **Груев, Л.** *Смъртното наказание. Pro et contra.* С., 1998, с. 53, бел. под линия 43; в същия смисъл и **Рифкин, Дж.** *Европейската мечта.* С., 2005, 279—283.

⁴⁶ Вж. **Груев, Л.** Цит. съч., с. 196.

⁴⁷ Вж. **Раданов, Ст.** *Съдебна медицина.* С., 1990, 159—160.

⁴⁸ Така **Ковалев, М. И.** Цит. съч., с. 71.

⁴⁹ По време на управлението на Петър I в Русия самоубийството е наказуемо — вж. **Янков, Я.** Цит. съч., с. 14; въпреки това на наказание подлежат най-вече военнослужещи. Приемало се е, че самоубийството е вид дезертьорство. Телата на самоубийците са провесвани с главата надолу или се заравят близо до улици, за да се покаже пренебрежителното отношение към тях. В случай, когато военнослужещ е залавян при опит да се самоубие, той е съден като обикновен престъпник. В Англия, ако самоубиецът е оставал жив, то той е носел отговорност за опит за тежко убийство — вж. **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., с. 36. У нас дори и по-старата теория се противопоставя на наказването на самоубийството — вж. **Тодоровъ, Ас.** *Самоубийствата и престъпленията във България.* С., 1930, 31—33.

⁵⁰ Вж. **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 106, както и бел. под линия № 274. Авторът посочва, че наказуемо може да бъде опитът за самоубийство, когато е осъществен с цел отклоняване от военна служба по чл. 362 НК. Съгласен съм с тази теза, но мисля, че примерът е приложим и по още един текст на НК — чл. 383, ал. 2. В подобен смисъл вж. **Кънчев Ст., Б. Йотов.** *Военни престъпления по наказателното право на НРБ.* С., 1962, с. 118 — тези автори, анализирайки разпоредбата на чл. 350,

ал. 1 НК от 1956 г., който е подобен на сега действащия чл. 383, ал. 2, посочват, че разстройство на здравето може да се причини например чрез прострелване.

⁵¹ Както се приема от **Ковалев, М. И.** Цит. съч., с. 69, в същия смисъл и **Дмитриев Ю. А., Е. В. Шленева.** Цит. съч., с. 53.

⁵² Обн., ДВ, бр. 70 от 2004 г., с посл. изм. и доп.; Забрана за евтаназията се предвижда и в няколко проектозакона. Например чл. 43 от проект за Закон за закрила на пациента, чл. 36, ал. 1 от проекта за Закон за правата и задълженията на пациента.

⁵³ Обн., ДВ, бр. 56 от 1991 г., с посл. изм. и доп.

⁵⁴ Конституцията на Република България в никакъв случай не е изключение от останалите. Всяка една съвременна конституция признава правото на живот — например 14-ата поправка на американската конституция, така и чл. 28 от Конституцията на Република Полша, чл. 17, ал. 1 от Конституцията на Република Турция и др.

⁵⁵ Вж. **Стойчев, Ст.** Конституционно право на Република България. С., 2002, с. 232.

⁵⁶ Вж. **Дмитриев Ю. А., Е. В. Шленева.** Цит. съч., с. 52; на обратното мнение е **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., 22—23.

⁵⁷ В същия смисъл **Дмитриев Ю. А., Е. В. Шленева.** Цит. съч., с. 53.

⁵⁸ Вж. **Чинова, М.** Наказателно-процесуална принуда и неприкосновеност на личността. С., 1998, с. 24. Според **Тодоров, Цв.** Цит. съч., с. 113, следва да се обяви противоконституционност на чл. 115 и 127 НК, защото по този начин не се защита интересът на болните лица. Категорично не мога да споделя подобно виждане, не мога да възприема и логиката, чрез която този автор достига до такъв извод. Да се съпоставя Законът за бюджета с Наказателния кодекс е недопустимо, въпреки че противоконституционността и на двата нормативни акта се обявява от един орган — Конституционния съд.

⁵⁹ Вж. **Близнашки, Г.** Съвременната конституция като ценностна харта. — Юридически свят, 2000, № 2, 32—43; вж. също и **Начева, Сн.** Конституционната цивилизация и първият български конституционен модел. — Във: Човекът и законът — минало, настояще и бъдеще. С., 2002, с. 61.

⁶⁰ Вж. **Неновски, Н.** Конституцията от 1991 г. — по-висока степен в конституционното развитие на България. — Юридически свят, 2001, № 2, с. 97.

⁶¹ Вж. **Спасов, Б.** За конституционализма. — Юридически свят, 2001, № 1, 29—30.

⁶² В същия смисъл **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., 25—26, както и **Стойнов, Ал.** Жертвата на престъплението. С., 1993, с. 131. Интересно мнение застъпва **Славов, Св.** Лекарски грешки и лекарски деликти. С., 1996, 59—60, според когото непредпазливото убийство на безнадежно болно лице разкрива по-ниска обществена опасност на деянието, поради което тя трябва да се отчете при индивидуализация на наказанието. Не мога да се съглася с автора. Накратко, аргументите ми за това са следните: животът на всички хора е еднакво ценен; това дали е убит старец или млада жена не прави деянието повече или по-малко укоримо. Колкото и безнадежно болен да е един човек, то не може да се приеме, че медицинският персонал му дължи по-малко грижи. С напредъка, който отбелязва медицинската наука, понятието „безнадежно болен“ става все по-условно. Макар и редки, примерите от практиката показват, че възстановяване на такива пациенти се среща, когато за тях се полагат необходимите грижи.

⁶³ Объркване допуска **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., с. 36, като разглежда българския НК като един от тези, в които се съдържа привилегиран състав за убийство, извършено по молба на жертвата. За удобство помествам текста на чл. 251 от Наказателния закон от 1896 г.: „За убийство, извършено по изрична молба на убития, наказанието е: строг тъмничен затвор до пет години. Бъде ли това извършено и отъ състрадание къмъ убития, то наказанието е: тъмниченъ затворъ не по-малко отъ три месеци“. Вж. кратък анализ на разпоредбата у **Петровъ, М.** Наръчникъ по Наказателния законъ. С., 1937, с. 250.

⁶⁴ Тази разпоредба се отбелязва и от **Лисаев, П.** Медицинска деонтология и медицинско право. Цит. съч., с. 143.

⁶⁵ Вж. **Стойнов, Ал.** Наказателно право — особена част. Престъпления против правата на човека. Цит. съч., с. 84.

⁶⁶ Евтаназията се разглежда в контекста на чл. 127, ал. 1 НК от **Зиновиева, Д.** Цит. съч., с. 235; така и **Лисаев, П.** Цит. съч., с. 156; по същия начин и **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., с. 36, както и

Янков, Я. Цит. съч., с. 14; до такава обръкване достига и **Ненов, И.** Наказателно право на Република България. Обща част. Нова ред. **Ал. Стойнов.** Кн. 2. С., 1992, с. 84. Впечатление прави обръкването, което се допуска, въпреки правилно изразеното от авторите мнение, че евтаназията е убийство.

⁶⁷ Вж. **Лисаев, П.** Цит. съч., с. 157, както и **Зиновиева, Д.** Цит. съч., с. 235.

⁶⁸ Вж. бел. под линия № 1.

⁶⁹ Вж. **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 137, както и решение № 53 от 8.02.1977 г. по н. д. № 16/1977 г., I н. о. Според **Тодоров, Цв.** Цит. съч., 101—102, пасивната евтаназия не е обявена за престъпление у нас.

⁷⁰ Вж. **Стойнов, Ал.** Цит. съч., 57—58; **Корнажев, П.** Умишлените убийства по Наказателния кодекс на Република България. С., 2000, 57—66; **Ненов, И.** Наказателно право на НРБ — особена част. Т. I. С., 1956, с. 339, както и ППВС № 2/1957 г., решение № 630 от 25.09.1973 г. по н. д. № 609/1973 г., I н. о., решение № 727 от 13.12.1974 г. по н. д. № 691/1974 г., II н. о., решение № 221 от 5.05.1977 г. по н. д. № 202/1977 г., I н. о.

⁷¹ Обратното **Лисаев, П.** Цит. съч., с. 156, който приема, че евтаназията е предумишлено убийство. Тук мисля, че става дума за неволно обръкване, което авторът е допуснал. В своята книга „Евтаназия или медицински контрол на умираването и смъртта“, с. 101, авторът отново се застъпва за предумисъла, но посочва като квалификация чл. 115 НК.

⁷² Вж. **Стойнов, Ал.** Жертвата на престъплението. Цит. съч., 130—132, 136—137; също и **Ненов, И.** Наказателно право на Република България. Обща част. Цит. съч., 83—84, както и **Долапчиев, Н.** Наказателно право. Обща част. Фототипно изд. С., 1994, 240—248.

⁷³ **Долапчиев, Н.** Цит. съч., 243—244, обаче разглежда забраната в контекста на чл. 251 на Наказателния закон от 1896 г., докато **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 131, изразява становището си, без да посочва аргументи. **Ненов, И.** Цит. съч., с. 84, открива основание за запрета и в контекста на чл. 127 НК. Интересното е, че **Долапчиев, Н.** Цит. съч., с. 246, дори допуска при определени условия осъществяване на евтаназия. Според него целите, които се преследват, са оправдани от гледна точка на съвременната култура и правни възгледи. Тук само ще отбележа, че под „съвременна“ Никола Долапчиев има предвид културата на 40-те години на XX век. Значението, което влага авторът в това понятие обаче, е по-различно от това, което се приема от по-новата теория (вж. бел. № 1). Може би повлиян от немските юристи, проф. Долапчиев изключва молбата на убития като необходим елемент на евтаназията.

⁷⁴ Вж. **Долапчиев, Н.** Цит. съч., с. 243, бел. под линия 2, както и **Тодоровъ, Ас.** Цит. съч., 6—31. Подкрепям мнението, което изразява последният автор, че самоубийството е нежелано социално явление. Това е така, защото освен природните фактори, които оказват влияние на една подобна тенденция, нивото на самоубийствата разкрива и много проблеми в самото общество — конфликти, апатия, меланхолия, алкохолизъм, наркозависимости и др.

⁷⁵ Вж. **Долапчиев, Н.** Цит. съч., с. 243, бел. под линия 2.

⁷⁶ Така е и при ампутирани, операции и всякакви други медицински намеси, както и при спортни състезания — бокс, карате, футбол и други — вж. **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., 25—27; **Ненов, И.** Цит. съч., с. 84, бел. под линия 445. Изказвани са и по-различни мнения — вж. интервюто на **Крепиев, Е. с Д. Попов, И. Делчев, Т. Байкушев, Д. Шойлев.** Грубостта... от футболния терен — на подсъдимата скамейка. — Общество и право, 1982, № 2, 24—29, където се застъпва интересното мнение, че футболът е дейност — източник на повишена опасност. Струва ми се, че проф. Ненов допуска обръкване, когато представя примера за медицинските интервенции и спортните състезания като типичен, при който не се търси наказателна отговорност от дееца. Руската и френската теория дават същия пример, но те го приемат като изключение от правилото, че съгласието не влече неотговорност. Както у нас, така и по целия свят държавата има интерес от запазване здравето на своите граждани, доколкото за нея възникват задължения във връзка с изплащане на помощи, оказване на медицинска помощ, добавки за инвалиди, трудоустрояване и т.н., затова и увреждането на здравето не е желано от обществото. Винаги когато се преследват забранени от закона цели, съгласието на пострадалия не би могло да изключи противоправността на деянието.

⁷⁷ Според **Крылова, Н. Е.** Цит. съч., с. 30, и цитираните от нея френски автори доброволността на съгласието у много болни зависи от психогенните депресии, в които пациентите изпадат. Това

безспорно е така, затова повечето закони, които регламентират евтаназията, поставят изискване да се вземе становище от психиатър.

⁷⁸ Вж. **Ковалев, М. И.** Цит. съч., с. 71.

⁷⁹ Вж. **Лисаев, П.** Медицинска деонтология и медицинско право. Цит. съч., с. 51. Според **Славов, Св.** Цит. съч., с. 199, това задължение на лекаря е по-скоро обществено и морално, отколкото правно. Вж. и становището на лекарите по този въпрос в интервюто на **З. Димитрова** с **М. Ванев, Г. Каменов, А. Пинкас, М. Христов, К. Кънев, М. Куновски, А. Джамбазов.** Дамоклевият меч над хирурга. — Общество и право, 1982, № 9, 5—10. За съгласието и евтаназията в медицината вж. **Лисаев, П.** Евтаназия или медицински контрол на умирането и смъртта. Цит. съч., 40—75.

⁸⁰ Вж. резюме на решението в Правата на човека, 2002, № 4, 69—72.

⁸¹ Вж. резюме на решението в Правата на човека, 2003, № 2, 41—50.

⁸² По подобен начин Комитетът по правата на човека към ООН се произнесе по молбата на Екатерина Павловна Ланцова срещу Руската федерация от 26.03.2002 г., като се споменава, че държавите, които са страни по МПГПП, са длъжни да осигурят правото на живот на задържаните, без задържаните да са длъжни да искат закрила — цит. по Правата на човека, 2002, № 4, 57—62.

⁸³ ДВ, бр. 87 от 2005 г.; разпоредби, свързани с евтаназията на животни, се съдържат и в Правилника за прилагане на същия закон.

⁸⁴ Наредба № 22 е издадена от Министерството на земеделието и горите — обн., ДВ, бр. 42 от 2006 г. Тя е приета в съответствие с изискванията на Council directive 93/119/EC of 22 December 1993 on the protection of animals at the time of slaughter or killing.

⁸⁵ Наредба № 15 е издадена от Министерството на земеделието и горите — обн., ДВ, бр. 17 от 2006 г.

⁸⁶ Наредба № 23 е издадена от Министерството на земеделието и горите — обн., ДВ, бр. 55 от 2002 г.

⁸⁷ Актът е одобрен от икономическия и социален съвет на ООН с резолюция от 25.05.1984 г.

⁸⁸ Така **Бойчев, Г.** Понятие за основни права. — Във: Основни права на човека. С., 2002, с. 12; в същия смисъл и **Павиа, М.** Някои разсъждения върху понятието „основни права“ във френското право. — Съвременно право 1995, № 4, с. 77; вж. също **Танчев, Е.** Конституционен статус на гражданите. — Във: Основни права на човека. Цит. съч., с. 67.

⁸⁹ Вж. **Стоилов, Я.** Универсални ли са човешките права? — Съвременно право, 1999, № 5, с. 16.

⁹⁰ Цит. по **Бойчев, Г.** Философия на правото. С., 2001, с. 177.

⁹¹ Вж. **Стоилов, Я.** Цит. съч., 8—9.

⁹² Така например **Янков, Я.** Цит. съч., 10—11, поставя правото на смърт в една група с други права, наречени от него „соматически“, или право на радикално променяне на първоначалната телесна цялостност. Като такива той посочва правото на смяна на пола, правото да се приемат наркотици, правото на клониране и други.

⁹³ Вж. **Стоилов, Я.** Цит. съч., 10—11; на обратното мнение е **Бойчев, Г.** Понятие за основни права..., с. 15 — според него тенденцията е правата да се установяват първо в международни договори.

⁹⁴ Вж. Права на човека — брошури 1—16. Цит. съч., с. 249.

⁹⁵ Струва ми се, че една седмица е достатъчен период, който съчетава, от една страна, възможността за размисъл, а от друга — не е от естество да удължи агоналния стадий прекалено дълго. В определени случаи, когато състоянието на пациента е особено тежко, може да се предвиди изискване за една молба.

⁹⁶ Не би било достатъчно само да се въведе изискването лицата да не са поставени под пълно или ограничено запрещение, защото е възможно те да се намират в моментно състояние, което не им позволява да вземат решение. Състоянието на лицето следва да бъде проверено неколккратно от психиатър.

ПРАВО И ЕЗИК

IV МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО РИМСКО ПРАВО

*Мария Костова**

От 25 до 30 юни 2006 г. в Москва, Иваново и Суздал се проведе IV международна конференция по римско право на тема: *„Римско частно и публично право: многовековен опит в развитието на европейското право“*. Участваха около 100 учени и специалисти от Русия, Украйна, Италия, Полша, Финландия, Китай, Дания, Белгия, Хърватия, Испания. Имах възможността да взема участие от страна на България.

Конференцията бе организирана от Центъра за изучаване на римското право в Москва с директор проф. Леонид Кофанов, който бе и председател на организационния комитет за провеждане на конференцията. Съорганизатори бяха още Институтът по всеобща история на Руската академия на науките, Ивановският държавен университет, Юридическият факултет на Държавния университет в Сасари (Сардиния) и Московският държавен университет „М. В. Ломоносов“.

В зависимост от темата на своя доклад участниците бяха разпределени в две секции: *Римското право в периода VIII в. пр. Хр. – VI в. сл. Хр.* и *Рецепция на римското право от VI в. до XXI в.*

Ето някои интересни доклади.

* Доктор по латински език, доцент във ФКНФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

А. И. Бибигов и С. А. Бибигов (Русия). *Persona et caput habere: към въпроса за юридическата природа и основанията за възникване на правоспособността в римското и съвременното гражданско право.*

Р. Nićporuk (Полша). *Римските банкови операции в законодателството на Евросъюза.*

И. Ю. Карлявин (Русия). *Римският институт superficies и проблемът при използването му в съвременното законодателство като форма на партньорство между държавата и частните субекти.*

Х. Guodong (Китай). *Различните значения на израза ius gentium.*

С. Rinolfi (Италия). *Плебът, великият понтифик и плебейските трибуни у Ливий.*

Ф. J. Longchamps de Brier (Полша). *Summum ius summa iniuria. За идеологическите предпоставки при интерпретацията на античните извори.*

А. А. Елагина (Русия). *Правови проблеми у Плиний Млади: ius trium liberorum, статус на автономните градове.*

Н. Mattila (Финландия). *Латинските изрази и термини в езика на съвременното право.*

Ф. Sini (Италия). *Право и rex deorum в Древния Рим.*

Е. П. Бурдо (Русия). *Римското право като един от възможните извори на common law.*

А. Calore (Италия). *Bellum iustum между морала и правото.*

О. В. Соколова (Русия). *Престъпления срещу административния ред в римското право и съвременното наказателно право.*

Л. Рерре (Италия). *Размишления по повод понятието iustitia в европейската правова традиция.*

Д. Tamm (Дания). *Римското право в скандинавските страни.*

С. В. Александровска (Русия). *Латентните цели на антикорупционното законодателство на res publica Romana.*

Р. Onida (Италия). *Целта на societas: от римското право към европейското право.*

Ще си позволя да коментирам последния доклад — на младия колега романист Пиетро Онида, като пример за особената полезност от научни конференции по римско право и история на правото, които ни водят и до разсъждения по въпроси на съвременното право. Онида разглежда няколко момента в своята работа. На първо място, той се спира върху понятието *causa* в юридическите сделки и приемствеността от римското право в съвременното. След това визира *causa* в договора за дружество (*societas*) в римското право, неговия двустранен характер и еднаквото положение на страните. Поставя въпроса за *societas* и като юридическо лице. Спира се и на затрудненията относно акционерните дружества, неразрешени в съвременното право, от гледната точка

на римското право, дружествата, състоящи се от едно лице, и т.н. Коментира постановление № 2157/2001, влязло в сила на 8.10.2004 г. в страните — членки на Евросъюза, което съдържа норми, регулиращи *societas europea*. Така въз основа на проследяване на *societas* в многовековната традиция П. Онида поддържа тезата, че дружеството само по себе си не се явява юридическо лице.

Докладът, с който участвах като представител на България, бе на тема: *Въпросите на българите в три текста от Responsa papae Nicolai I ad consulta Bulgarorum* (оригинален принос към историята на международното право и свидетелство за духа на римското право). Текстът беше посветен на кореспонденцията на княз Борис I и папа Николай I през IX в. и на онези писмени свидетелства, които дават недвусмислена информация за високата образованост и култура в царския двор на тогавашна България. В „Отговорите на папата“ се съдържат сведения не само за наличието и познаването на римо-византийските законодателни текстове от Борис I и неговите съветници, но и за явното влияние на знанието, черпено от тях, върху българския владетел. Докладът беше приет с голям интерес и ще бъде отпечатан в руското списание „Ius antiquum“, както и в италианското „Diritto e storia“.

Разискванията по докладите, неофициалните разговори с колегите от Русия и другите страни бяха много полезни и плодотворни. На базата на този хубав пример и определен опит се надявам съвместно с колеги юристи и историци, както и с филолози от Катедрата по класическа филология да бъде организиран подобен научен форум и в България.

НОВОИЗЛЯЗЛА ПРАВНА ЛИТЕРАТУРА

Корупционни престъпления.

Сборник съдебна практика на инстанционните съдилища (1998—2006)

Павлина Панова, Ралица Илкова

Традиционно корупционните дела представляват изключително голям обществен интерес. В тази книга е събрана и систематизирана голяма част от съдебните актове по тълкуването и прилагането на отделните състави на корупционните престъпления, постановени от съдилищата в периода 1998—2006 г. по дела за безстопанственост, общо престъпление по служба, злоупотреба със служебно положение, осуетяване на наказателното преследване и подкуп. Освен тематично, включените в сборника съдебни актове на инстанционните съдилища са подредени и хронологично. Събраните съдебни актове илюстрират реалните резултати, постигнати от правораздавателните институции в борбата им с корупцията.

688 стр., ISBN 954-730-382-1, 29.00 лв.

Компютърни престъпления

Моника Копчева

Книгата запълва празнота в изследователската област на компютърните престъпления — тя е едно от малкото издания по тази проблематика в България. Разгледани са задълбочено в исторически и сравнителен план българската и международната правна уредба на компютърните престъпления. Наред с юридическата систематизация и теоретико-правния анализ на понятието и видовете компютърни престъпления, книгата предлага и множество ценни детайли от историята на интернет и компютърните технологии, препратки към основни европейски и други международни нормативни актове, към чуждата и българската съдебна практика и статистика. Съобразени със световните тенденции в тази материя са и предложенията за законодателно усъвършенстване на българския Наказателен кодекс.

Тази книга определено ще представлява интерес не само за юристи и експерти в системата на МВР във връзка с тяхната професионална практика, но и за компютърни специалисти и по-широк кръг читатели с интереси в областта на информационните технологии.

316 стр., ISBN 978-954-730-379-9, цена 14.00 лв.

Издаелство *СИБИ*
Редактор *Наталия Гуджева*
Коректор *Нели Германова*

Печат *Симолони*
Печатни коли 5,75

Формат 70x100/16

ISSN 08611815
София 2006